MONVMENTA PADERBORNENSIA

EX HISTORIA

ROMANA FRANCICA SAXONICA

ERVTA

ET

NOTIS ILLVSTRATA

PADERBORNAE

APVD IOANNEM HESSIVM

Anno M. DC. LXIX.

ELOGIVM PADERBORNAE

EX

Gobelino Persona in Cosmodrom.

ætat. VI. cap. XXXVIII.

Ad hunc locum Karolus sæpe divertit, quoniam, ut scribit quidam, qui postea in eodem loco, tempore Arnulphi regis, vitam duxit religiosam. *HIC LOCVS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQVE SEMPER INSIGNIBVS ABVNDABAT, VT NON ESSET DVBIVM, QVIN PATRIA CIVIBVS, ET CIVES PATRIAE CONGRVERENT, AC SIBI VTRINQVE ORNAMENTO FORENT.*

ALISO ROMANVS

MEMORIAE. SACRVM

Siquis. Alisonem. vestigas. forte. Sicambris
Impositum. Drusi. grande. Neronis. opus
Quo. steterunt. aquilæ. populis. quo. Roma. subactis
Iura. dedit. signis. perniciosa. suis
Huc. propera. pago. vicino. nomen. et. amni
Hæret. adhuc. priscis. nobile. temporibus
Longa. dies. fossas. late. complevit. et. hostis
Mœnia. victrici. diruit. alta. manu
Fama. superstes. erit. scriptoribus. aucta. Latinis
Donec. Alisonis. Luppia. crescet. aquis

FERDINANDVS. DEI ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANVS

Alisonem. Romanorum. Castellum. contra Sicambros. à. Nerone. Claudio. Druso. ad Luppiæ. et. Alisonis. confluentes. positum rerum. gestarum. gloria. celeberrimum. diœcesi suæ. vindicavit. et. patriæ. antiquitatis illustrandæ. studio

M. H. P

CLADES VARIANA
MEMORIAE. SACRVM

En. ubi. Romanæ. cladis. monumenta. superſunt
Varus. et. Arminio. ſtratus. ab. hoſte. iacet
Et. campo. in. medio. notum. victoria. nomen
Servat. adhuc. noſtris. inclyta. temporibus
Auſpiciis. rapuit. pubes. Germana. ſecundis
Imperii. geminas. nobile. pignus. aves
Deſinat. Euphrates. Parthos. memorare. triumphos
Clarior. eſt. cæſo. Luppia. Quinctilio
Rapta. Iovi. Latio. Craſſi. ſpolia. ille. perempti
Reddidit. hic. aquilas. obtinet. uſque. ſuas

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Varianæ. cladis. pæne. exitiabilis. Romanis Cæſare. Auguſto. ad. Teutoburgienſem. ſaltum inter. Amiſij. et. Luppiæ. fontes. Arminio. duce a. Cheruſcis. Bructeris. Marſis. et. conterminis gentibus. illatæ

M. H. P

SALTVS
TEVTOBVRGIENSIS
MEMORIAE. SACRVM

Teutoburgensis. saltus. loca. vasta. peragrans
Paulisper. cœptum. siste. viator. iter
Hic. raptas. aquilas. cladis. monumenta. Latinæ
Invenies. Vari. relliquiasque. ducis
Egit. et. hic. celebrem. Thietmallo. teste. triumphum
Saxonicam. Carolus. depopulatus. humum
Vt. merito. dubites. Romana. cæde. cruento
Arminio. maior. num. sit. habendus. honos
Saxonis. an. Carolo. victori. sæpius. hostem
Fregit. hic. indomitum. contudit. ille. semel

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Saltum. Latinis. Teutoburgiensem. Osneggum Francis. appellatum. Quinctilij. Vari. legionumque. trium. tumulo. et. Caroli. M. victoria de. Saxonibus. prope. Thietmalli. An. DCC LXXXIII. reportata. nobilem. posito. hoc monumento. illustravit

FONTES LVPPIAE
MEMORIAE. SACRVM

Luppia. Romanis. annalibus. inclytus. amnis
Nec. minus. in. Franca. nobilis. historia
Hic. oritur. nomenque. dedit. famamque. Neronum
Quo. sita. maioris. castra. fuere. loco
Et. quem. concilio. pro. relligione. vocato
Saxoniæ. Carolum. ter. celebrasse. ferunt
Devenerare. sacrum. fluvii. caput. hospes. et. alte
Celatis. Nili. præfer. originibus
Qui. licet. innumeris. tumidus. petat. amnibus. æquor
Fonte. tamen. maius. Luppia. nomen. habet

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad. fontes. Luppiæ. fluminis. in. ditione Paderbornensi. surgentis. Romani. exercitus hibernis. et. Caroli. M. conciliis celebratos

M. H. P

FONTES AMISII

MEMORIAE SACRVM

Ille. ego. ſum. Amiſius. ſurgens. his. fontibus. amnis
Olim. Romana. notus. in. hiſtoria
Qui. centum. delabor. aquis. comitatus. in. æquor
Ante. pererratis. urbibus. et. populis
Nunc. caput. occultum. rimatus. valle. ſub. ima
Fernandus. niveo. condecorat. lapide
At. tibi. Neſtorei. meritis. pro. talibus. anni
Lætaque. perpetuo. tempora. vere. fluant
Et. nomen. Fernande. tuum. ſic. creſcat. eundo
Aucta. velut. noſtræ. gloria. creſcit. aquæ

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad. fontes. Amiſij. Romanis. notiſſimi
fluminis. in. ditione. Paderbornenſi. naſcentis

M. H. P

Hoſpes. vive. tuæ. ſortis. memor. en. ego. parvis
Nobilis. hic. orior. fontibus. Amiſius
Et. poſtquam. fluviis. ingentibus. auctus. in. altum
Vela. tuli. vaſto. mergor. in. Oceano
Sic. ubi. principiis. mortalia. tenuibus. orta
Creverunt. magnis. auctibus. intereunt

MONUMENTA
PADERBORNENSIA
EX HISTORIA
ROMANA FRANCICA SAXONICA
ERUTA
ET
NOTIS ILLUSTRATA

PADERBORNAE
APUD IOANNEM HESSIUM
Anno M. DC. LXIX.

ELOGIVM
PADERBORNAE
EX
Gobelino Persona in Cosmodrom.
ætat. VI. cap. XXXVIII.

Ad hunc locum Karolus sæpe divertit, quoniam, ut scribit quidam, qui postea in eodem loco, tempore Arnulphi regis, vitam duxit religiosam. *HIC LOCVS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQVE SEMPER INSIGNIBVS ABVNDABAT, VT NON ESSET DVBIVM, QVIN PATRIA CIVIBVS, ET CIVES PATRIAE CONGRVERENT, AC SIBI VTRINQVE ORNAMENTO FORENT.*

ALISO ROMANVS
MEMORIAE. SACRVM

Siquis. Alisonem. vestigas. forte. Sicambris
Impositum. Drusi. grande. Neronis. opus
Quo. steterunt. aquilæ. populis. quo. Roma. subactis
Iura. dedit. signis. perniciosa. suis
Huc. propera. pago. vicino. nomen. et. amni
Hæret. adhuc. priscis. nobile. temporibus
Longa. dies. fossas. late. complevit. et. hostis
Mœnia. victrici. diruit. alta. manu
Fama. superstes. erit. scriptoribus. aucta. Latinis
Donec. Alisonis. Luppia. crescet. aquis

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Alisonem. Romanorum. Castellum. contra Sicambros. à. Nerone. Claudio. Druso. ad Luppiæ. et. Alisonis. confluentes. positum rerum. gestarum. gloria. celeberrimum. diœcesi suæ. vindicavit. et. patriæ. antiquitatis illustrandæ. studio

M. H. P

CLADES VARIANA

MEMORIAE. SACRVM

En. ubi. Romanæ. cladis. monumenta. superſunt
Varus. et. Arminio. ſtratus. ab. hoſte. iacet
Et. campo. in. medio. notum. victoria. nomen
Servat. adhuc. noſtris. inclyta. temporibus
Auſpiciis. rapuit. pubes. Germana. ſecundis
Imperii. geminas. nobile. pignus. aves
Deſinat. Euphrates. Parthos. memorare. triumphos
Clarior. eſt. cæſo. Luppia. Quinctilio
Rapta. Iovi. Latio. Craſſi. ſpolia. ille. perempti
Reddidit. hic. aquilas. obtinet. uſque. ſuas

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Varianæ. cladis. pæne. exitiabilis. Romanis Cæſare. Auguſto. ad. Teutoburgienſem. ſaltum inter. Amiſij. et. Luppiæ. fontes. Arminio. duce a. Cheruſcis. Bructeris. Marſis. et. conterminis gentibus. illatæ

M. H. P

SALTVS
TEVTOBVRGIENSIS
MEMORIAE. SACRVM

Teutoburgensis. saltus. loca. vasta. peragrans
Paulisper. cœptum. siste. viator. iter
Hic. raptas. aquilas. cladis. monumenta. Latinæ
Invenies. Vari. relliquiasque. ducis
Egit. et. hic. celebrem. Thietmallo. teste. triumphum
Saxonicam. Carolus. depopulatus. humum
Vt. merito. dubites. Romana. cæde. cruento
Arminio. maior. num. sit. habendus. honos
Saxonis. an. Carolo. victori. sæpius. hostem
Fregit. hic. indomitum. contudit. ille. semel

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Saltum. Latinis. Teutoburgiensem. Osneggum Francis. appellatum. Quinctilij. Vari. legionumque. trium. tumulo. et. Caroli. M. victoria de. Saxonibus. prope. Thietmalli. An. D CC LXXXIII. reportata. nobilem. posito. hoc monumento. illustravit

FONTES LVPPIAE
MEMORIAE. SACRVM

Luppia. Romanis. annalibus. inclytus. amnis
Nec. minus. in. Franca. nobilis. historia
Hic. oritur. nomenque. dedit. famamque. Neronum
Quo. sita. maioris. castra. fuere. loco
Et. quem. concilio. pro. relligione. vocato
Saxoniæ. Carolum. ter. celebrasse. ferunt
Devenerare. sacrum. fluvii. caput. hospes. et. alte
Celatis. Nili. præfer. originibus
Qui. licet. innumeris. tumidus. petat. amnibus. æquor
Fonte. tamen. maius. Luppia. nomen. habet

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad. fontes. Luppiæ. fluminis. in. ditione
Paderbornensi. surgentis. Romani. exercitus
hibernis. et. Caroli. M. conciliis
celebratos

M. H. P

FONTES AMISII
MEMORIAE. SACRVM

Ille. ego. ſum. Amiſius. ſurgens. his. fontibus. amnis
Olim. Romana. notus. in. hiſtoria
Qui. centum. delabor. aquis. comitatus. in. æquor
Ante. pererratis. urbibus. et. populis
Nunc. caput. occultum. rimatus. valle. ſub. ima
Fernandus. niveo. condecorat. lapide
At. tibi. Neſtorei. meritis. pro. talibus. anni
Lætaque. perpetuo. tempora. vere. fluant
Et. nomen. Fernande. tuum. ſic. creſcat. eundo
Aucta. velut. noſtræ. gloria. creſcit. aquæ

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS
Ad. fontes. Amiſij. Romanis. notiſſimi
fluminis. in. ditione. Paderbornenſi. naſcentis.
M. H. P

Hoſpes. vive. tuæ. ſortis. memor. en. ego. parvis
Nobilis. hic. orior. fontibus. Amiſius
Et. poſtquam. fluviis. ingentibus. auctus. in. altum
Vela. tuli. vaſto. mergor. in. Oceano
Sic. ubi. principiis. mortalia. tenuibus. orta
Creverunt. magnis. auctibus. intereunt

DELBRVGGIA

Vltima veterum Bructerorum ſedes.

MEMORIAE. SACRVM

Bructerus. hæc. coluit. loca. fœta. paluſtribus. undis
Quod. nunc. indigenis. nomen. ut. ante. manet
Hic. Varum. infeſto. Germanicus. agmine. Cæſar
Vltus. et. hoſtiles. depopulatus. opes
Vicinam. Druſo. genitori. condidit. aram
Et. tulit. Auſoniis. manibus. inferias
Poſt. Vbius. ferro. pariter. graſſatus. et. igni
Obrutus. hic. magna. clade. repente. fuit
Victaque. terga. fugæ. dedit. et. ſua. ſigna. reliquit
Inclyta. virtutis. Bructere. ſigna. tuæ

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Delbruggiis. veterum. Bructerorum. ultimis quos. Germanicus. Cæſar. Varianæ. cladis. ultor. bello perſecutus. quantum. Amiſiam. et. Luppiam. amnes. inter haud. procul. Teutoburgienſi. ſaltu. vaſtavit. Colonienſes vero. Cliviique. Paderbornenſibus. infeſti. accepta. inſigni clade. An. MCCCCX. XV. Cal. Decemb. illuſtrarunt. ob fortitudinem. eorum. ac. fidem. Reip. præſtitam

M. H. P

ERESBVRGVM
AD DIMOLAM
MEMORIAE. SACRVM

Hoſpes. Eresburgi. præruptam. conſpicis. urbem
Antiqua. celebrem. relligione. locum
Martis. ibi. quondam. ſimulacro. nobile. fanum
Saxoniæ. columen. præſidiumque. fuit
Quod. Leo. vaſtatum. Caroli. victricibus. armis
Sacravit. vero. reſtituitque. Deo
Manſit. et. hoc. noſtræ. genti. dum. barbarus. hoſtis
Auguſtum. noſtro. tempore. vertit. opus
Nil. intentatum. ſceleris. manus. illa. reliquit
In. ſuperos. tantum. quæ. fuit. auſa. nefas

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Eresburgi. in. diœceſi. Paderbornenſi. firmiſſimi olim. Saxonum. propugnaculi. nec. magis Francorum. armis. et. Irminſulæ. excidio. quam ejus. loco. a. Carolo. M. exſtructi. a. Leone. III P. M. dedicati. bello. autem. Suecico. funditus everſi. templi. religione. celebris. memoriæ

M. H. P

BRVNISBERGA
PROPE HVXARIAM.
MEMORIAE. SACRVM

Arx. ubi. Brunonis. circumspicit. alta. Latini
Militis. infectas. cæde. Visurgis. aquas.
Saxones. hic. amnem. Carolum. transire. parantem
Nequicquam. telis. impediere. suis.
Sed. dare. versa. fuga. victori. terga. coacti
Cesserunt. totum. fluminis. imperium
Litore. nunc. illo. regnas. Corbeia. sacrumque
Huxariæ. dicit. ius. Padiborna. tuæ
Quæ. si. posteritas. servasset. fœdera. nunquam
Relligio. scissis. plangeret. orba. comis

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Brunisbergæ. nobili. in. diœcesi. Paderbornensi. et. ditione. Corbejensi. loco. ubi. Carolum. M. trajectu. Visurgis. prohibere. frustra conati. Saxones. An. DCC.LXXV. fusi fugatique. Francis. cesserunt
M. H. P

BOCA AD LVPPIAM
MEMORIAE. SACRVM

Boca. vetus. Carolo .memorabilis. hoſpite. pagus
Luppia. quam. rapidis. præterit. amnis. aquis
Angarios. vidit. pacem. veniamque. precantes
Suppliciter. Franco. ſubdere. colla. iugo
Obſidibuſque. datis. iurando. iure. paciſci
Obſequii. ſtabilem. tempus. in. omne. fidem
Angariæ. gens. victa. ſacro. lætare. triumpho
Quem. Carolus. de. te. relligioque. tulit
Si. ſub. rege. pio. libertas. gratior. exſtat
Servitio. magis. es. libera. facta. tuo

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS.

Bocæ. celebri. olim. pago. ubi. Carolus. M. Francorum. Rex. Angarios. datis. obſidibus. et. jurejurando. fidem. obſequij. firmantes. An. DCC LXXV. in. ditionem. accepit. et. à. ſanctæ. memoriæ. Badurado. Paderbornenſi. Epiſcopo reliquiæ. B. Landolini. Conf. quas. e. Cameracenſi. diœceſi. illuc. tranſtulerat. collocatæ fuerunt

M. H. P

DESENBERGA
PROPE WARBVRGVM
MEMORIAE. SACRVM

Desenberga. graves. quæ finibus. ardua. Cattos
Nostraque. sublimi. despicit. arva. iugo
Paruit. imperio Caroli. cum. Francus. adegit
Saxona. degeneri. vertere. terga. fuga
Victa. dehinc. cessit. Sueuis. hostiliter. armis
Henricus. patrias. cum. laceraret. opes
Nunc. iacet. indigna. late. collapsa. ruina
Arx. vetus. et. rerum. gloria. sola. manet
Quis. nisi. mentis. inops. factis. extendere famam
Negligat. ipsa. videt. si. quoque. saxa. mori

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Desenbergam. arcem. olim. in. monte. cognomine. munitissimam. quam. Carolus. M. præsidio. Francorum. firmavit. Saxones. An. DCC LXXVI. frustra. oppugnarunt. Henricus. IV Cæsar. An. M. LXX. occupavit. hodie. vero Episcopi. et. Principis. Paderbornensis. beneficio. nobilis. Spigeliorum. familia. possidet posito. hoc. monumento. exornavit

PADERAE FONTES

MEMORIAE. SACRVM

Hic. ubi. fons. Paderæ. media. surgentis. in. urbe
Duco. vetus. magni. nomen. ab. amne. Padi
Marte. diu. ancipiti. Carolus. certare. coactus
Delegit. castris. conciliisque. locum
Iussit. et. his. undis. lustratam. subdere. gentem
Saxonicam. vero. colla. superba. Deo
Hic. Leo. Romana. deductus. ab. urbe. sacellum
Sacravit. primum. relligionis. opus
Hic. sedes. longo. fuit. ordine. deinde. secutis
Terrarum. dominis. inclyta. Cæsaribus.
Virginis. hic. coniux. virgo. Cunigunda. mariti
Accepit. meritis. regia. serta. comis
Vastum. alius. subeat. septena. per. ostia Pontum
Nobilius. nullus. me. caput. amnis. habet

FERDINANDVS. DEI

ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad. fontes. Paderæ. castris. comitijs. et. frequenti. Imperatorum. Regumque. Germaniæ et. Franciæ. hospitio. ac. regia. S. Cunigundæ coronatione. celebratos

M. H. P

DRIBVRGVM

Olim Iburgum appellatum.

MEMORIAE. SACRVM

Seu. me. Driburgum. veteri. seu. nomine. dicas
Iburgum. meritis. laus. manet. æqua. meis
Saxonis. ut. perhibent. munimen. grande. vetustas
Imposuit. nostris. mœnia. celsa. iugis
Præsentis. Carolus. precibus. donata. Leonis
Quæ. Paderæ. sacro. subdidit. imperio
Vena. acidæ. tantum. me. nunc. uberrima. lymphæ
Nobilitat. variis. sæpe. medendo. malis
Si. mihi. longa. dies. primos. subduxit. honores
Servat. adhuc. nostrum. quæ. fugit. unda. decus

FERDINANDVS. DEI ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANVS

Driburgi. olim. Iburgi. antiqui. Saxonum. munimenti. à. Carolo. M. expugnati. S. Hathumaro. Episcopo. Paderbornensi. ejusque. successoribus. cum. omni. agro. et. ditione. Leonis III. P. M. præsentis. rogatu. donati. et. salubritate. acidulæ. hodie. nobilis. memoriæ

M. H. P

LVDA AD AMBRAM

MEMORIAE SACRVM

Hic. ubi. Luda. vetus. iucundæ. margine. ripæ
Vrbs. ſedet. et. cultos. Ambra. pererrat. agros
Ambrones. habitaſſe. ferunt. quos. Cimbricus. olim
Militiæ. ſocios. traxit. in. arma. furor
Illis. Arminii. ſuccedens. arce. propinqua
Gens. tenuit. valida. ſceptra. Cheruſca. manu
Annua. deinde. pio. Carolus. ſacra. more. frequentans
Naſcentem. coluit. ſupplice. voce. Deum
Et. Schidroburgum. propius. dum. Saxona. bello
Fulminat. hoc. poſuit. Francica. caſtra. loco
Hæc. olim. decori. fuerint. nunc. proxima. Ludam
Concelebrat. notæ. vena. ſalubris. aquæ

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ludæ. ad. Ambram. perantiquæ. Ambronum et. Cheruſcorum. ſedi. Caroli. M. caſtris. in quibus. An. DCC. LXXXIV. Chriſti. natalem egit. et. Pyrmontanæ. acidulæ. vicinitate celebratæ

M. H. P

TROPOEA CAROLI
M. FRANCORVM. REGIS

In campo Sintfeld

MEMORIAE. SACRVM

Nunc. ubi. fertilibus. late. flavescit. aristis
Tam. Cereri. gratus. quam. spatiosus. ager
Olim. campus. erat. quo. prælia. Saxo. minatus
Francorum. signis. obvia. signa. tulit
Sed. victus. cessit. titulo. victoria. donat
Mœnia. vicino. conspicienda. iugo
Si. Marathon. Persis. nomen. fatale. peremptis
Miltiadæ. iactat. clara. tropœa. ducis
Gloria. maior. erit. Caroli. qui. parcere. victis
Maluit. hostili. quam. iugulare. manu

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Carolo. M. Francorum. Regi. Saxonibus. in campo. Sintfelt. An. DCC. XCIV. subactis. et tertia. eorum. parte. alio. traducta. de. religione Christiana. et. publica. tranquillitate optime. merito
M. H. P

HERISTALLVM

SAXONICVM

in ripa Visurgis.

MEMORIAE. SACRVM

Seu. te. cæruleus. placido. vehit. amne. Visurgis
Sive. facis. terra. care. viator. iter
Parva. mora. est. famæ. relegas. monumenta. vetustæ
Et. precor. hæc. paucis. carmina. scripta. notis
Magnus. Heristallo. Carolus. dum. Saxonas. urget
Hic. positis. castris. nomen. habere. dedit
Legatos. hiemans. hic. regia. dona. ferentes
Audiit. et. natos. iussit. adesse. suos
Hic. designatam. fato. meliore. cathedram
Rettulit. ad. Paderæ. lene. fluentis. aquas
Non. tamen. omnis. honos. abiit. quin. æmula. Franco
Certat. Heristalli. gloria. Saxonici

FERDINANDVS. DEI

ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Heristalli. sui. in. ripa. Visurgis. Caroli. M. hibernis. Pipini. et. Ludovici. filiorum. ejus. conventu. Hunnorum. et. Asturiæ. Galleciæque. regum. legationibus. An. DCCXCVII. celebrati memoriæ. posuit

WEVELSBVRGVM
Prope Bodecam Monasterium S. Menolphi.

MEMORIAE. SACRVM

Ecce. Wevelsburgi. saxo. fundata. vetusto
Arx. quæ. turritum. tollit. ad. astra. caput
Indomitis. olim. patriam. defendit. ab. Hunnis
Damna. dedit. patriæ. nec. semel. illa. suæ
Quando. ferox. armis. Fridericus. sæviit. hostis
Non. impune. tamen. quæ. tulit. arma. nepos
Sic. varias. experta. vices. dominosque. frequentes
Subdidit. imperio. se. Theodore. tuo
Fortunata. nimis! si. quas. non. læserat. Hunnus
Intactas. sineret. Gotthicus. ignis. opes

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Wevelsburgum. vetustissimum. ab. Hunnorum. Germaniam. devastantium. memoria. castellum. à. Friderico Arnsbergæ. Comite. instauratum. et. munitum. à. Comitibus. Waldecensibus. ad. Ecclesiam. Paderbornensem translatum. à. Buranis. Dynastis. tum. beneficij. tum. pignoris. loco. diu. possessum. à. Theodoro. Episcopo. et. Principe. Paderbornensi. recuperatum. et. à. fundamentis. exstructum. à. Suecis. incensum. à. Theodoro. Adolpho Episcopo. et. Principe. Paderbornensi. majori. ex. parte restitutum. posito. hoc. monumento. exornavit

DESERTVM SENNAE
olim Sinedi appellatum.

MEMORIAE. SACRVM

Desertos. Sinedi. tractus. humilesque. myricas
Qui. peragras. tutum. carpe. viator. iter
Non. hic. insidias. non. militis. arma. timebis
Quæ. secura. quies. arcet. et. alma. Themis
Apta. quidem. pecori. deest. et. pastoribus. umbra
Raraque. populeas. ventilat. aura. comas
Attamen. hic. apibus. dulcem. gregibusque. ministrat
Vnda. frequens. potum. pabula. grata. solum
Et. caput. Amisii. mediis. hinc. exit. arenis
Illinc. uberibus. Luppia. surgit. aquis
Nunc. etiam. viden? ut. celebret. loca. vasta. colonus
Sollicitare. rudem. vomere. doctus. humum
Omnia. sic. vincit. labor. improbus. omnia. contra
Agricolis. pessum. segnibus. ire. solent

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

In. desertum. Sennæ. olim. Sinedi. appellatum
novis. colonis. cum. publico. commodo
deductis
M. H. P

FONS RESONVS

Vulgo Bullerborn, prope Becam veterem, pagum diœcesis Paderbornensis.

MEMORIAE. SACRVM

Teutoburgensis. silvæ. radicibus. ortum
Quæ. trahit. et. resonis. nomina. debet. aquis
Arte. scatens. mira. pelagi. nunc. more. frementis
AEstuat. alterna. nunc. silet. unda. vice
Et. pede. decurrit, liquido. dum. proxima. sensim
Per. cava. labentem. saxa. resorbet. humus
Mox. eadem. vires. subter. tellure. recentes
Colligit. et. largas. aucta. refundit. aquas
Ne. iactes. Arethusa. tui. miracula. fontis
Sola. etiam. nostras. fama. loquetur. opes

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad fontem. Bullerborn. prope. Becam. veterem. mira. natura. præditum. et. frequentibus Principum. et. nobilium. virorum. conviviis excubiis. et. experimentis. olim. celebratum
M. H. P.

FONS PADVLVS

Ante Neuhusium, consuetum Episcoporum et Principum Paderbornensium domicilium.

MEMORIAE. SACRVM

Fons. ego. sum. Padulus: nitidis. argenteus. undis
Purior. electro. frigidiorque. gelu
Olim. vix. pecori. notus. nunc. arida. febri
Noster. Fernandi. proluit. ora. liquor
Vnde. meo. Princeps. recreatus. munere. clausas
Marmoribus. grato. carmine. signat. aquas
Ne. mihi. Castalios. latices. oppone. nec. undam
Bellerophontei. care. viator. equi
Illa. etenim. doctis. inspirat. vatibus. æstum
Hæc. levat. et. medicam. lympha. ministrat. opem

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. S. R. I
PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANVS
AQVA. FONTIS. PADVLI. IN. FEBRIS
ARDORIBVS. RECREATVS
P.C. An. M. DC. LXV

ACIDVLA SMECHTANA
MEMORIAE. SACRVM

Non. ego. vicinis. dubitem. contendere. Nymphis
Tanta. licet. nostræ. copia. desit. aquæ
Frigidior. glacie. certe. mea. nectar. acore
Vnda. refert. vitro. splendidiorque. fluit
Vtilis. et. calido. iecori. stomachoque. dolenti
Et. præsens. ægris. renibus. auxilium
Principis. hinc. patrui. Princeps. exempla. secutus
Fernandus. patriæ. maxima. cura. meæ
Marmoreo. potas. ornavit. margine. lymphas
Addidit. et. grata. carmina. ducta. manu
Tu. meriti. contra. memor. illius. usque. liquores
Arenti. sitiens. qui. trahis. ore. meos
Pocula. Fernandi. fac. libes. prima. saluti
Incolumis. Paderæ. quam. dabit. ille. suæ

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET
COMES. PYRMONTANVS

Ad. memoriam. accepti. beneficij. P. C. An. M.DC.LXIX

Nauseat. aut. siquis. calet. hinc. bibat. æger. orexim
Nostra. facit. stomacho. pellit. et. unda. sitim
Nectar. acore. vitrum. splendore. et. frigore. brumam
Exsuperat. medicæ. nec. caret. artis. ope

ACIDVLA
DRIBVRGENSIS.

MEMORIAE. SACRVM

Hic. ego. visceribus. magnæ. prorumpo. parentis
Larga. salutiferæ. vena. perennis. aquæ
Docta. gravi. morbo. renes. et. fæce. lienem
Et. tumidum. flava. bile. levare. iecur
Et. torpens. acido. stimulante. liquore. palatum
Tædia. ventriculo. pellere. fauce. sitim
Qui. bibit. ergo. meos. latices. et. civis. et. hospes
Incolumis. nostris. rite. precetur. aquis
Magnus. ut. has. armis. Carolus. victricibus. undas
Saxonico. fertur. supposuisse. Pado
Sic. Fernande. tuo. decoratæ. munere. longo
Tempore. Te. salvo. sub. tua. iura. fluant

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
ET. COMES. PYRMONTANVS

Ad. Acidulam. Driburgensem. salubritate. medendísque corporibus. nobilem. commodius. hauriendam. educta humido. solo. arboribúsque. consita. ad. deambulandum via. et. fontis. celebritati. et. publicæ. utilitati. consuluit

M. H. P

OLDENBVRGA

IN MONTE FVRSTENBERG

Prima Baronum de Fürſtenberg in Weſtphalia ad Ruram ſedes.

MEMORIAE. SACRVM

Fürſtenbergiacæ. titulis. arx. inclyta. gentis
Oldenburga. tuum. quæ. modò. nomen. habet
Sive. loci. decus. antiquum. ſeu. nomine. primos
Indicat. hoc. altæ. nobilitatis. avos
Hic. ſtetit. hoſtili. bellorum. ſæpe. tumultu
Diruta. Principibus. ſæpe. refecta. ſuis
Nunc. deſerta. iacet. præclaræ. gloria. ſtirpis
Vſque. recens. longa. poſteritate. viget
Sic. mea. Doctrinæ. precor. et. Virtutis. avitæ
Laude. velut. gemina. ſtet. trabe. fulta. domus

FERDINANDVS. DEI
ET. APOSTOLICAE. SEDIS. GRATIA
EPISCOPVS. PADERBORNENSIS. COADIVTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES
PYRMONTANVS. ET. LIB. BARO
DE. FVRSTENBERG

Ad. illuſtrandam. hoc. etiam. in. loco. Majorum. ſuorum memoriam. et. poſteros. avitæ. virtutis. exemplo incitandos. M. H. P

NOTÆ
IN
MONVMENTA
PADERBORNENSIA
EX HISTORIA
ROMANA FRANCICA SAXONICA
ERVTA

M. Tullius Cicero in epist. ad Cæsarem.

Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor ad memoriam magis spectare debere posteritatis, quàm ad præsentis temporis gratiam.

MONVMENTA PADERBORNENSIA.

MONVMENTA. Laudabile ſemper fuit, antiqua patrię decora monumentis publicis conſervare, & reſtituere: pertinent enim monumenta primùm ad civitatum & regionum ſplendorem, & gloriam; eáq; de cauſâ Auguſtus, teſte Suetonio in vita ipſius c. 29. cùm publica opera plurima exſtruxiſſet, *cæteros principes viros ſæpe hortatus eſt, ut pro facultate quiſque monumentis vel novis, vel refectis & excultis, Vrbem adornarent.* Quantum deinde ad excitandos poſteros valeant, ut majores imitari ſtudeant, illuſtri experimento probat Salluſtius de bello Jugurthino. *Sæpe, inquit, audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere; cùm majorum imagines intuerentur, vehementiſſimè ſibi animum ad virtutem accendi.* Quod ſi præterea mirâ quadam dulcedine & voluptate cunctos patria ducit, quid ijs jucundius ſpectari legíque poterit? demum defunctis ac bene meritis vitam præmiúmque reddunt: unde Horatius lib. IV. Od. VIII.

Non inciſa notis marmora publicis,
Per quæ ſpiritus, & vita redit bonis
Poſt mortem ducibus.

HÆc prima monumentorum origo ex immortalitatis potiſſimùm ſtudio profecta, quod cùm altè mortalium animis natura inſeverit, vix ulla unquam natio reperta, in qua non aliquod eorum genus ſuperſit; præcipuè verò Romanis ſui ſuarúmque rerum memoria, & fama diuturna curæ fuit.

fuit. Hinc tanta in Vrbe, provincijs & colonijs, veterum inſcriptionum lapidúmque copia. Ignoravit quidem antiqua noſtra Germania literarum ſecreta; ſummopere etiam provinciam facere Auguſtus concupivit, verùm etſi mox turpius amiſſa, quàm gloriosè acquiſita fuerit, attamen nec proprijs nec Romanis monumentis caruit. Fuêre enim in eâ parte, quæ Paderbornenſis Diœceſis finibus continetur, vetus ara Druſi, & Varianarum legionum tumulus: At quota hæc rerum portio, quarum in Romanâ, Francicâ & Saxonicâ hiſtoriâ fit mentio, veſtigia exſtant, & magnitudo monumentum meretur?

2. PADERBORNENSIA. Cur monumenta hæc Paderbornenſia inſcribantur, exempla auctorum, qui vetera monumenta collegerunt, & ratio in promptu: nam in Diœceſi Paderbornenſi loca omnia, quorum antiquitas & claritudo monumentis celebratur, ſunt ſita: de quo ne ullus dubitandi relinquatur locus, res poſtulare videtur, veterem Germaniæ Saxoniæque diviſionem paucis attingere, & Paderbornenſis Diœceſis fines partéſque nobiliores exponere. In populos primum Germania omnis pagóſque diſpertita fuit. Populorum regio proprium Latinum nomen in hiſtoriâ Romanâ non habet; pagos pro magnitudine plures pauciorésq; incolebant. Similis diviſio in Saxoniâ diutiſſimè permanſit. Poëta Anonym: l. 1. a. 772.

Sed varijs diviſa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot pene Duces.
Sed generalis habet populos diviſio ternos,
Inſignita quibus Saxonia floruit olim:

Oſtfalos nimirum ſive Oſterlingos, Angarios & Weſtfalos; in quorum gentem noménque externis & civilibus bellis

bellis superstites inter Albim & Rhenum populi concesserant. Postquam vero Carolus M. gentem in avita superstitione pertinacem non sine multis expeditionibus,&maximo labore ad religionem Christianam perduxit,nova in Episcopatus&Diœceses cœpta distributio,&certi cuiq;limites designati. Adam.Brem.c.8.&9.hist.ecclesiastic. *Tunc demum Saxonia subacta in provinciam redacta est, quæ simul in VIII. Episcopatus divisa.* Sumpsit hæc Adamus ex diplomate Caroli M. in Ecclesiâ Bremensi asservato, & historiæ suæ inserto. *Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes,& inter Episcopos certo limite disterminantes,Septentrionalem illius partem,quæ est piscium ubertate ditissima, & pecoribus alendis habetur aptissima,pio Christo,& Apostolorum suorum Principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus:sibiq;in VVigmodiâ,in loco Bremon vocato,super flumen VVirraham Ecclesiam & Episcopalem statuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos subjecimus.Adhuc etiam summi Pontificis & Vniversalis Papæ Adriani præcepto,nec non & Mogontiacensis Episcopi Lullonis omniúmque qui affuêre Pontificum consilio, eandem Bremensem Ecclesiam cum omnibus suis appendiciis VVillehado probabilis vitæ viro,coram Deo & sanctis ejus commisimus. Et quia casus præteritorum nos cautos faciunt in futurum, nequis, quod non optamus, aliquam sibi in eâdem Diœcesi usurpet potestatem, certo eam limite fecimus terminari, eíque hos terminos,mare Oceanum, Albiam fluvium &c. firmos & intransgressibiles circumscribi jussimus. Signum Domini Caroli Regis invictissimi. Hildebaldus Archiepiscopus Coloniensis & sacri Palatij Capellanus recognovi. Dat. 11. Julij,indict. XII. Anno autem regni Domini Karoli XXI. Actum Palatio Nemetensi.* Simillimum biennio ante, nimirum anno regni sui XVIII. Indict. VII. VI.Kal. Julij. Moguntiæ de

fundatione Ecclesiæ Ferdensis & finibus Diœcesis dederat: in quo ad propositum faciunt: *Terram autem eorum secundum antiquorum Romanorum morem in Provinciam redigentes, & in Episcopatus certo termino distribuentes, quandam Aquilonarem illius partem Domino nostro Iesu Christo, & sanctissimæ ejus Genitrici devotissimè obtulimus, & in loco Farduin vocato super Aleram fluvium in pago, qui dicitur Sturmi, Ecclesiam & Cathedram Episcopalem statuimus, & Moguntinensis Ecclesiæ Archi Episcopatui, interventu Lullonis illius Metropolis Ecclesiæ Episcopi, eam subjecimus. Verumtamen, quia casus præteritorum præscios, & cautos reddunt futurorum, certo eam limite fecimus terminari. Terminos autem ejus firmos, inconvulsos, & per omne sæculum incommutabiles Apostolicâ auctoritate & nostræ Regiæ Majestatis præcepto circumscribi præcepimus, id est, VVirraham fluvium &c.* Ex quo utroque diplomate, reliquos in Saxonia Episcopatus certis limitibus determinatos fuisse manifestum evadit, nec est dubium, fundationem finiúmque designationem Pontificijs & Regijs literis ab initio fuisse confirmatam.

Paderbornensis quidem, uti ex antiquis documentis compertum, Moguntino, Coloniensi, Monasteriensi, Osnabrugensi, Mindano & Hildesiensi contiguus, atque extra ditionem ad utrumque Ecclesiasticum & sæculare Episcopi & Principis sui imperium spectantem, & tum variorum descriptionibus, tum tabulis geographicis satis cognitam, in Westphalicum Archiepiscopo Coloniensi subditum, & Brunsvicensem Ducatum, Principatum Hassiæ, & Corbejæ, Comitatum Waldecensem, Lippiensem, Ravensbergensem, Sternebergensem, Pyrmontanum, Spiegelbergensem, Eberstenienfem, Homburgensem, Ritbergensem, & Dynastiam Schönebergensem latè porrectus, alios ex his totos, alios

alios verò majorem partem, aut non modicum eorum tractum, intra fines Diœcesis, sive jurisdictionis Ecclesiasticæ, comprehendit. Vnde propter amplitudinem necesse fuit, plures in ijs Archidiaconales sedes constituere, inter quas insigniores habitæ, Horehusana sive Eresburgensis, Huxariensis, Herivordiensis, Dethmoldiensis, Lemgoviensis, Helinghusana. Minimè igitur in monumentis Paderbornensibus aliena censeri queunt debéntque, Variana clades, saltus Teutoburgiensis, prælium Caroli M. apud Dethmoldiam, Eresburgum & Brunisberga, cùm hæc loca nunquam alterius, quàm Paderbornensis Diœcesis fuerint.

ALISO ROMANVS.

I. ALISO. Fluvij & castelli nomen est: fluvij apud Dionem Cassium l. 54. *Ex eo námq; barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim ijs contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis confluentes, aliúdque in Chattis ad ipsum Rhenum exstruxerit.* Loci seu castelli apud Velleium lib. 2. *Lucij etiam Ceditij præfecti castrorum, corúmq; qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copijs obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperêre reditum.* Plura de Alisone Tacitus lib. 2. annal. memorat. *Cæsar, dum adigũtur naves, Silium Legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, Principis Chattorum,* conju-

conjugem filiámque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honoríque patris ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haut visum; & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribúsque permunita. Verum de posterioribus verbis, utrum castellum & Aliso jungenda, magna controversia: nam ut Lipsius in comment. in Tacit. num. 19. *Distinguendum videri castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronunciavit Vetranius, & rectè ad mentem Dionis lib. 54. Nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Luppiæ & Alisonis confluvia, aliúdque in Chattis ad ipsum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliso est; & Ptolomæo ἄλεισον inter Germaniæ urbes.* imò qui junxerunt, hos imperitè legisse Xylander interpres Dionis annot. 710. monuit. *Alisonem dicit Tacitus libro secundo, his verbis: cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribúsque permunita. Quo in loco Tacitus loquitur de discussa obsidione castelli ad Luppiam positi: ubi tamen (quod obiter monere visum) imperitè quidam castellum Alisonem legerunt, ut Aliso sit nomen castelli: quod falsum esse Dio nos docet.* Ast è contrario Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 9. scribit. *Distinguendum hic ego omnino censeo, idque rectè ad mentem Dionis juxta ac Taciti, simúlque Velleÿ.* Si enim, inquit, *cum Vetranio ac Lipsio distinguimus dicta tria verba in tria loca; quódnam castello isti alteri dabimus nomen? aut quódnam fuisse præter id putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. Si idem; cur distinguimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonísque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tanquam tria forent*

forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem verò ad priora recurrendo Rhenum? apage sis cum tantis absurditatibus; certum igitur est, distingui non debere, quæ distinguenda videbantur Vetranio ac Lipsio; et consequenter Alisonem etiam apud Tacitum proprium castelli nomen esse, quod præter Cluverium, Ortelius in thesaur. geograph. Joannes Horrion & complures alij memoriæ tradidêre; nec contrarium Dio prodidit: docuit is tantùm castellum ad Luppiæ & Alisonis confluentes à Druso positum fuisse, sed propterea non negat, aut falsum esse docet, idem castellum Alisonem appellari: quid enim obstat castellum, urbem, vel alium locum commune cum amne nomen habere: exempla obvia, & propinqua in Luppiâ, Amisiâ apud Ptolomæum Cluver. l. 3. c. 9. & Fuldâ in Annal. Franc. oppidorum & fluminum nominibus, &, si necesse foret, plura in medium proferri possent: nam ut Schildius de Cauc. l. 1. c. 10. talium neque recentior est infecunda, neque prisca cosmographia.

2. SIQVIS ALISONEM VESTIGAS. Dignus investigatione & notitiâ Aliso, utpote Romanorum monumentis antiquissimus in Westphaliâ, & rerum gestarum gloriâ celeberrimus: hic námque Drusi, Tiberij, & Germanici ex domo Augustâ belli ducum; hic consularium & triumphalibus ornamentis insignium legatorum sedes & tribunal fuit; hic contra Tencteros, Vsipetes, Bructeros, Chat-

tos, Cheruscos & potissimùm Sicambros firmissimum præsidium, & hiberna æstiváque exercitûs. Hinc nobiles expeditiones susceptæ, & prælia multa decreta. Haud procul ara Drusi castelli conditoris sita; Varus cum legionibus cæsus; Varianarum reliquiarum tumulus exstructus; & solutâ obsidione Alisonis à Germanico ara genitoris sui restituta; huc denique à Rheno usque cuncta novis limitibus aggeribúsque ab eódem præmunita. Vellejus. Tacit. Dio ll. cc. Cluver. lib.3.germ.antiq.c.9.Horrion.lib.2. Panegyr.Paderb.cap.9. Si quis igitur Romanæ aut patriæ antiquitatis studio Alisonem fortè vestiget, & contra quos, quo auctore, quo loco & tempore exstructus, quæ vestigia supersint, huc properet, & inspiciat, legátque monumentum, cui nihil inscriptum reperiet, quod non antiqui & gravis scriptoris testimonio, vel saltem valde verisimili argumento nitatur & probari queat.

3. SICAMBRIS IMPOSITVM. Dio Cassius l.c. Notissima hæc gens, quam non tantùm historiæ Romanæ, & annalium Francicorum authores, inprimis Cæsar lib.4. & 6. Florus lib. 4. c. 12. Sueton. in Augusto c. 20. Tacitus annal. lib. 2. c. 26. lib. 12. c. 39. Dio Cass. lib. 39. 40. 54. verùm etiam poëtæ. Horatius lib. 2. od. 4. lib. 4. od. 14. Propertius l. 4. eleg. 6. Ovidius ad Liviam de morte Drusi. Gratius Faliscus in Cynegetico. v. 202. Martialis de spectac. epigr. 3. Claud. de bello Gildonico, & de laudib. Stiliconis. Sidonius Apollinaris & complures alij celebrarunt.

Causæ, cur Aliso castellum contra Sicambros potissimùm conditum fuerit, variæ habentur: plurimùm potentiâ & virtute militari valebant; nec ulli fuerant erántque eo tempore infensiores & graviores Romani nominis & imperij hostes. Julio Cæsari Galliæ victori Tencteros & Vsipetes dedere recu-

recusârant. Cæsar l.4. *Ad quos* (Sigambros) *quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperij aut potestatis trans Rhenum postularet.* Castra ejusdem in Eburonum finibus oppugnaverant, & parum, quin occuparent, abfuerat. Cæsar l. 6. Dio lib.40. *Caterùm Sicambris non satìs fuit ex Eburonibus prædam egisse, sed ipsos quoque Romanos petierunt: quos cùm frumentatum digressos animadvertissent, castra aggressi sunt: Romanorúmque re perceptâ ad defendendum castra concurrentium multos occiderunt.* Præterea cum Cheruscis Suevísque, viginti centurionibus incrematis, sumpserant iterum bellum. Flor. lib. 4.c.12. *Inde validissimas nationes Cheruscos, Suevósque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeò certa victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cherusci equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant.* Demum Drusus à Visurgi revertens, cum toto exercitu, à Sicambris circumdatus ferè perijsset. Dio lib.54. *Regressus in sociorum terram, in summum devênit periculum, insidijs hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas: qui cum uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi inde, ferociaque suâ fractâ discessêre.* Quare occasionem irrumpendi in Sicambrorum fines, & ponendi ibidem castelli, tum ex bello ipsorũ cum Cattis, tum nuperâ suâ victoriâ oblatam minimè Drusus neglexit. Dio lib.54. *In Sicambros irrupit, pérque eos in Cheruscorum regionem usque ad*

Visurgim processit: id ut ei liceret Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat, quo tempore Drusus, iis imprudentibus, regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus. Ex eo Barbari propiùs accedere veriti eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus. &c.

Quod ad sedes hujus populi attinet, Sicambri sive Sigambri Sigam primùm accoluerunt; hinc progressi ad Rhenum, cui proximos Cæsar facit, ad Ruram, ubi Sigeburgi, unius ex tribus præcipuis Saxonum castellis, vestigia supersunt, ad Luppiam, & penè ad Visurgim usque fines suos protulerunt. Dio lib. 54.' *Initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transijt, Lupiaque fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrupit, pérque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit.* Quis non videt, magnum his verbis Paderbornensis diœcesis tractum designari? quem nisi eo itinere transierit, intelligi explicaríque non potest, quâ viâ Luppiæ fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrumpere, pérque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim procedere, & quomodo redux, ad Luppiæ & Alisonis confluentes, castellum potuerit erigere. Habitarunt igitur eo tempore, quo Drusus Alisonem munivit, Sicambri in diœcesi Paderbornensi, Horrion. lib. 2. Panegyr. c. 9. & limes inter ipsos, Cattósque fuit montis jugum, quod ab Aldenbecâ juxta oppidum Cleinenbergam ad oppidum Brilon extenditur. Cluver. lib. 3. c. 9. at brevi deinceps spatio à Tiberio Cæsare, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. in Galliam translati, atque in agris Rheno proximis collocati. Sueton. in Augusto c. 23. Eutropius lib. 7. Cluverius lib. 2. c. 18. Horrion. lib. 2. c. 9. Lipsius in 2. annal. Tacit. n. 66. Ex his Sicambris Isac. Pont. l. 2. orig. Franc. c. 6. conscriptam arbitratur *Sugambram cohortem, quam Romanus promptam ad pericula,*

pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procùl instruxerat. Tacit. 4. annal. Vtrum verò non aliqua Sicambrorum portio in antiquis sedibus permanserit, controvertitur: negat Cluverius lib. 2. c. 9. affirmant alij, inter quos Horrion. l. c. probántque ex Strabone.

Interim ex Sicambris ortos in condendo novo regno, principem inter Francos locum tenuisse, communissima sententia.

4. DRVSI GRANDE NERONIS OPVS. Dio l. c. Pertinet ad notitiam & celebritatem Alisonis, & similis cujúsque operis origo: commendat enim opus auctor nobilis, & venerabile reddit vetustas. Neutrum de plurimis insignibus alioquin urbibus, arcibus & locis, vel non nisi obscurè, & incertis conjecturis notum. De Alisone utrúmque memoriæ Dio Cassius prodidit, quod *Drusus prætor Vrbanus creatus Q. Aelio Tuberone, Paulo Fabio Maximo consulibus, initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transijt, & contemptis hostibus castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes exstruxit.* Habet igitur Aliso conditorem genere, honoribus & rebus gestis nobilissimum, magnæque apud populum Romanum memoriæ, Claudium Neronem Drusum, Octavij Augusti privignum, fratrem Tiberij, & Germanici patrem, nec minùs, anno ab urbe conditâ, ut Sigonius rationem inijt, 742. nono ante natum Christum exstructus, antiquitate & magnitudine excellit. Bis quidam C. Julius Cæsar, & primus Romanorum cum exercitu Rhenum transijt. Cæsar. lib. 4. & 6. Florus lib. 4. c. 12. Dio lib. 39. 40. *Sed intra brevius tempus & minore cum victoriâ redijt, quàm ut castellum ponere, vel aliud gloriæ monumentum in hostium finibus relinquere potuerit.* De primo transitu Dio lib. 39. scribit: *Sed cum Sicam-*

bros in loca munita se recepisse inveniret, Suevos autem ad auxilium his ferendum coire, intra vigesimum diem regressus est. De secundo idem lib. 40. *Indè quoque maturè metu Suevorum se recepit, nullâ re perfectâ, quàm quòd gloriam Rheni alterâ vice trajecti reportavit:* De Druso Flor. l. 4. c. 12. memorat. *Praeterea in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* Nullum dubium quin per Luppiam & Amisium eadem disposuerit; verùm, Alisone excepto, proprius illorum locus, nomen & initium ignota, incerta & dubia. Quia, ut Dio lib. 56. in historijs nulla eorum fit mentio.

5. GRANDE. De magnitudine Alisonis fortè quis dubitabit, atque ex nomine castelli, quo à Tacito & Dione appellatur, parvæ rei specimen animo effinget. Verùm grande opus fuisse usus ejus à Dione lib. 56. occasione Varianæ cladis, quam statim subjungit, descriptus, & veteris situs vestigia manifestè demonstrant. *Loca*, inquit, *quædam Germaniæ Romani tenebant, non simul, sed ut fortè subacta fuerant hinc inde, unde in historijs eorum nulla fit mentio. Ijs in locis Romani milites hiberna habebant, urbes condebant, eorum mores jam barbari accipiebant, in forum conveniebant, congressúsque cum ijs pacatos habebant.* Ingens igitur opus Aliso fuit; quia exiguum nec valde magnum, præsidio adversùs validissimas gentes in medijs eorum finibus, sedi gravissimorum bellorum, castris, civitati, tribunali & foro frequentissimo, quale Alisone fuisse, ex Vellejo, Floro, & Dione colligitur, & spatio, quod à vico Elsen ad confluentes Luppiæ & Almæ ultráque protenditur, implendo nequaquam sufficere potuit.

6. QVO

6. QVO STETERANT AQVILÆ. Præcipuum Romanæ militiæ signum, quod in omni legione in primâ semper cohorte præferri, & in castris ante prætorium in terram defigi solebat, nec prius hibernis moveri, quàm universus exercitus egrederetur, aut captatis auspicijs legiones in prælium prodirent; hinc Virgil. Æneid. 11.

—— Vbi vellere signa
Annuerint superi.

7. JVRA DEDIT SIGNIS PERNICIOSA SVIS. Quia cladis, quâ signa amissa, occasionem dedêre. Flor. lib. 4. c. 12. *Itaque improvidum & nihil tale metuentem improvisò adorti, quum ille (O securitas!) ad tribunal citaret, undiq; invadũt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur.* Vellejus lib. 2. *Quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendóque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritásque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eò, ut se prætorem Vrbanum in foro jus dicere, non in medijs Germaniæ finibus exercitui praeesse crederet.* Ita cùm aliàs provinciæ vi partæ jure retineantur: Varus jus dicendo, & negligendo arma, signis & rebus Romanis perniciem in Germania fecit.

8. HVC PROPERA. Quo manifestissima Velleji, Taciti, & Dionis testimonia, locus ad præsidium, hiberna, bellum contra Sicambros, Cheruscos, Marsos, Bructeros & reliquas finitimas gentes sustinendum & gerendum, ad iter, commeatum, & expeditiones Visurgim versus, ad aquationem, annonam exercitûs, equorum pabulum opportunus

portunus, item vetustissimæ munitionis vestigia, fama superstes, simillima vici & fluminis nomina ducunt vocántque. Nam juxta Tacitum, ad Luppiam; Vellejum, non procul à capite Luppiæ; Dionem, ad Luppiæ & Alisonis fluviorum confluentes à Druso revertente à Visurgi contra Sicambros exstructus fuit. Præterea clarè ex Vellejo, vicinum Varianæ cladi fuisse, colligitur. Idem clariùs Tacitus tradit, addítque inter Alisonem & Rhenum cuncta Germanicum præmunivisse. Sed etsi Alisonis Romani situs à tribus Romanæ historiæ clarissimis scriptoribus sit designatus, fuêre tamen, qui alibi castellum illud collocaverint. Ortel. in thesaur. geographico. *Aliso castellum habet Tacitus ad Rhenum. Hujus & Paterculus quoque meminit. Hodie VVesel vocari ad ostium Lupiæ H. Iunio placet. Iselburg est Hieronymo Verrutio, quod magis probo. In doctissimis Sckegky ad Vellejum notis lego, à Rhenano pro Alzheim haberi. Aliso Dioni fluvius est, quem idem Verrutius de Oude Issel interpretatur. Alisum ἄλεισον Ptolomæo ad Rhenum urbs. Hanc Villanovanus Harstein putat: ipse viderit. Heroldo circa Hailprun & Saltzhorn videtur ad Concharum amnem.* Verum horum omnium opiniones falsas esse, ut Cluverius scribit, facilè disertissimis ipsorum auctorum testimonijs probari potest: Ad Rhenum esse nequit, quia Tacitus cuncta inter Alisonem & Rhenum præmunita testatur, fuit ergò à Rheno remotus; Habet quidem Vesalia, Iselburgum & Altzheimium cum Alisone aliquam similitudinem nominis, ast ijs in locis Luppiæ & Alisonis flumina non confluunt. Quare vera & communissima sententia, quam Cluverius l. 3. Germ. antiq. Ioannes Horrion l. 2. panegyr. Paderb. c. 9. Pideritius in chron. Lipp. Teschemacherus in chrō. Cliviensi. Stangevolius & plures tenent, in Diœcesi Paderbornensi, ubi

ubi propè Neuhusium, haud procul Paderbornâ, Luppia & Alma coëunt, Alisonem constituit. Quòdsi *Alisi* memorati à Ptolomæo vera sedes ad Rhenum fuerit, à Velleji, Taciti, Dionis Alisone diversum erit; sed utrum omnes Ptolomæi civitates per Germaniam rectis verísque sitibus sint locatæ, multi dubitant. Interim cum satis ostensum sit Alisonem in diœcesi Paderbornensi, ad confluentes Almæ, & Luppiæ situm fuisse, superest investigandum utrum, in vico *Elsen*, an *Neuhusij*, ubi municipium & arx: pro *Elsen* nomen, antiquitas & Cluverius, pro *Neuhusio* facit, quod ibidem sint propriè Luppiæ & Alisonis confluentes, nota Alisonis ex Dione sedes. Componi posse videtur hæc controversia, si cum Horrione dicatur, Alisonem utrumque locum lato suo ambitu comprehendisse.

9. PAGO VICINO NOMEN. Prope Luppiæ & Almæ confluentes antiquus & celebris etiamnum vicus *Elsen*, de quo Cluver. l. c. *Ipse autem vicus Elsen haud dubiè est castellum* ἐλίσων, *quum ijsdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exstet.* In documentis antiquis An. 1058., 1107. 1209. *Helsen, Hilesan*, *Heleson* appellatur : vnde vix ambigi potest, quin *Elson* quoque prius dictus fuerit. Frequens enim hujusmodi nominum in *on* terminatio tum erat. Fuit olim ejusdem nominis, quod more veteri nobilium à vico sumpsit, familia equestris seu militaris *de Elsen*, aliter *Ilesen*, ex quâ *Hartmannus* & *Hildeburgis* ejus conjunx benefactores Monasterij Gerdensis. An. 1177. *Rotgerus*. An. 1186. *Ioannes* & *Volbertus* ambo Canonici Paderbornenses; ille. An. 1202. 1238. hic. An. 1230. 1244. *Suederus*. An. 1213. 1272. in antiquis literis memorantur.

10. ET AMNI. Parum ab Alisone fluvio nomine differt, re ipsâ autem omnino idem est Alma, qui proximè à capite Luppiæ, eidem infra Neuhusium arcem, & vicum *Elsen* confunditur: recensenti enim omnes amnes, qui in Luppiam se exonerant, nullus occurrit, qui Alisoni castello magis conveniat. Cluver. l. c. Horrion. l. c.

11. LONGA DIES. Quid hostis manu, ferro, & igne non diruit, & evertit? quid sine vi non collabascit, & consumitur solâ vetustate? è grandi illo Drusi opere, si Almæ & Luppiæ confluentes, nomen in vico vicino servatum, & exigua fossarum vestigia excipiantur, nihil omnino hodie superest, neque à longissimâ memoriâ superfuit. Vix annis 20. steterat, quando post cladem Varianam à Germanis obsessus, atque Lucio Cæditio castrorum præfecto erumpente in potestatem eorundem venit. Hos castellum invisum funditus evertisse, Romani nominis odium, & insitus veteris libertatis amor facilè persuadent. Instaurâsse tamen Romanos certum ex Tacito lib. 2. annal. *Ipse* (Germanicus) *audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. &c.* conservatum quidem tum fuit; *Neque enim Cæsari copiam pugnæ obsessores fecère, ad famam adventûs ejus dilapsi.* Tac. l. c. Sed non ultra principatum Claudij Imperatoris retentum, qui ut apud Tacit. annal. 11. habetur, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalâ Coss. qui, Horrionis judicio, à condito Alisone sextus & quinquagesimus erat, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* In quorum tum potestatem Aliso à Romanis desertus venerit, an occupatus à Saxonibus, instauratúsque à Carolo M. eruditè Horrion c. 10. 11. 12. disseruit. Interim dum vetus castellum quocunque demum tèmpore & casu corruit;

corruit; ad vicinos Paderæ fontes crevit Paderborna, civitas multis rebus inclyta, & hoc ipso loco, quo Aliso stetit, nova arx surrexit, consuetum Episcoporum ac Principum Paderbornensium, ab anno millesimo ducentesimo, domicilium. Horrion lib. 2. c. 15.

CLADES VARIANA.

I. CLADES VARIANA. Nota hæc clades, quam ex auctoribus antiquis Vellej. lib. 2. Tacit. lib. 1. 2. 12. annal. Suetonius in Augusto. c. 23. in Tiberio. c. 17. Florus. lib. 4. c. 12. Dio Cassius. lib. 56. Plinius. lib. 7. hist. natur. c. 45. Seneca epist. 57. ex recentioribus verò præter alios innumeros Philip. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 19. Joannes Horrion. lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Bernardus Mollerus. in descript. Rheni. lib. 5. Pideritius. in chron. Lippiens. Stangevolius. lib. 1. ann. circ. Westphalici partim prolixiùs descripserunt, partim breviter commemorârunt, partim eruditè & diligenter illustrarunt.

2. EN VBI ROMANAE CLADIS MONVMENTA SVPERSVNT. Verus hìc Romanæ cladis monstratur locus, quem Vrspergensis, Nauclerus, & alij Augustam Vindelicorum; Moguntiam Æneas Silvius; Duisburgum Clivorum Aventinus; In Misniam Irenicus; Strombergam Ioannes Gigas, & hunc sequutus Ioannes Baptista Nicolosius falsò transtulerunt. Repugnant enim horum opinioni, aut errori potius, & communem certámque de loco designato sententiam confirmant complura monumenta, pleraque ex veterum Romanæ historiæ scriptorum testimonijs observata, atque etiamnum conspicua. Nimirum medij Germaniæ fines, quatenus ex continuis bellis Romanis fuit cognita. Vel-

lejus lib. 2. *quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionbus agendóque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, in summam socordiam perduxêre Quinctilium usque eò, ut se prætorem Vrbanum in foro jus dicere; non in medijs Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Via & iter à Rheno ad Visurgim in Cheruscorum fines. Dio. l. c. *Quia autem Romanos multos apud Rhenum, multos apud se versari videntes, rebellionem palàm attentare non audebant, Varum ità acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, procúlque eum à Rheno in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgin abduxerunt.* Habitus viæ, sive montes, saltus, silvæ, paludes, aggeres, pontes. Vellejus l. c. *Exercitus omnium fortissimus, inclusus silvis, paludibus, insidijs ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Tacit. 2. an. *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontésque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Dio l. c. *Erant montes, quâ Varus tum ducebat, convallibus crebris intercepti ac inæquales: arbores autem densæ, ac immodicæ proceritatis, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viámque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo defatigati fuerant &c. Locum modo ibi, ut in monte silvis obsito, opportunum nacti, castra fecerunt &c. postridie progressi sunt in locum nemore vacuum.* Vltima Bructerorum sedes inter Amisiam & Luppiam amnes, haud procul Teutoburgiensi saltu. Tacit. 4. an. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum; quantúmque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionúmque insepultæ dicebantur.* Aliso & cladi, & tumulo legionum propinquus. Vell. 2. an. *Lucij etiam Cadity præfecti castrorum, eorúmque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copijs obsidebantur, laudanda virtus.* Nempe hic, ut Cluver. obser-

vavit, cum quadam manu præsidio castris relictus erat, ad quem obsidendum continuò, post cæsum Varum, ejúsque exercitum, Germani se contulerunt. Tacit. 2. annal. *Cæsar audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, neque Cæsari copiam r[illegible]næ obsessores fecère, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribúsque permunita.* Si itaque in medijs Germaniæ finibus, inter Rhenum & Visurgim, in Teutoburgiensi saltu, prope Amisiam Luppiámque amnes, ultimos Bructerorum, Alisonem, aram Drusi, & tumulum Varianarum legionum, duce Arminio à Cheruscis, Bructeris, Marsis & conterminis gentibus Variana clades sit facta; certum & manifestum est, alium ejus locum assignari non posse, quàm medium Paderbornam & Dethmoldiam inter, ubi omnes expressas à Vellejo, Tacito & Dione περιστάσεις clarissimè repræsentat situs. Duo præterea rivi, *rubeus* & *osseus*, sive *Rodenbecke* & *Knockenbecke*, per *Sennæ* desertum saltui Teutoburgiensi proximum defluentes: ille ab aquis sanguine infectis; hic ab injectis ossibus appellatus: ubi ossa humana, diversi generis arma, & numismata, in quibus Iulij Cæsaris, Octavij Augusti imagines, atque inscriptiones agnosci potuerunt, reperta, magni cum Romanis initi prælij memoriam conservarunt: & demum non Westphali tantùm & Paderbornenses scriptores, *Bernardus Mollerus*. in descrip. Rhe. l. 5. *Hamelman*. de genealog. & famil. Comit. & Baron. infer. Saxoniæ. Angar. & Westphal. *Reineccius*. in not. ad Poëtam Anonym. de gest. Carol. M. *Meibomius*. in Irminsul. *Horrion*. in panegyr. Pad. l. 2. c. 9. *Pideritius*

deritius. in chron. Lipp. *Stangevol.* lib. 1. annal. Varum cum exercitu hic cæsum tradidêre; verùm etiam plurimi externi. *Cuspinian.* in Aug. *Lazjus.* l. 1. comment. reip. Rom. c. 8. *Lindenbroch.* in hist. Arminij. *Carion.* in chron. l. 3. *Pighius.* in Hercul. Prodicio. *Lipsius.* in Tacit. *Serrar.* l. 1. rer. Mogunt. *Althamerus.* in Tacit. de morib. Germ. *Broverus.* l. 1. annal. Trevir. *Isac. Pontanus.* lib. 1. orig. Franc. c. 9. *Teschemach.* in chron. Cliviæ, Marchiæ, &c.

3. VARVS ET ARMINIO STRATVS AB HOSTE IACET. Tacit. lib. 1. an. *Sed Varus, fato & vi Arminij cecidit.* Cùm enim metueret, ne vivus in hostium potestatem veniret, sibi ipsi manus intulit. Dio lib. 56. *Ideo Varus aliíque primores, jam acceptis vulneribus, cum metuerent, ne vel in hostium potestatem vivi venirent, vel ab infensissimo hoste interficerentur, sibi ipsi manus attulerunt.* Vellejus lib. 2. *Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit, quippe paterni avitique exempli successor se ipsum transfixit.* Tacit. 1. an. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra & suo ictu mortem invenerit;* non sine causâ duram captivitatem, aut acerbam mortem à Germanis timuit, quibus adeò invisus, ut abditum mortui corpus effoderint, laceraverintque. Flor. lib. 4. c. 12. *Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.* Vellejus lib. 2. *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas, caput ejus abscissum, latúmque ad Marobodum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitij tamen tumuli sepultura honoratum est.* Qualis autem genere, ingenio, moribúsque fuerit, & quibus rebus tantum sui Germanorum odium incurrerit, Vellejus l. c. prodidit. *Varus Quinctilius illustri magis, quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis,* *moribus*

moribus quietus, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ, pecuniæ verò, quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit. Cur illustri magis ob recentes magistratus & honores, quàm nobili sive antiqua familia ortum afferat, Carolus Patinus de familijs Roman. admiratur; cum Livio teste. a. v. c. 350. M. Quinctilius Varus tribunus militum consulari potestate, Dictator verò clavi fingendi causâ. a. v. c. 421. Cn. Quinctilius creati fuerint. Interim qualicunque loco natus fuerit, non poterant Germani avaritiam ejus, & imperandi modum tolerare. Dio l. c. *Vbi autem Quinctilius Varus Germaniæ post administratam Syriam præfectus rebus ibi gubernandis susceptis imperare, pecuniásque uti à subditis exigere, Germani ejus inceptum non tulerunt, primoribus ipsorum amissum principatum desiderantibus, vulgo consuetam rerum rationem peregrinæ dominationi anteferente.* Oderant præterea libidinem ac superbiam. Flor. l. 4. c. 12. *Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant, moresque nostros magis, quàm arma induerant sub Imperatore Druso. Postquam verò ille defunctus, Vari Quinctilij libidinem ac superbiam, haud secus, quàm sævitiam odisse cœperunt.* His ille moribus & vitijs causam bello præbuit; insidijs verò & cladi occasionem dedit falsa ejus de Germanis opinio, socordia, & militum dissipatio. Vellejus l. c. *Is cum exercitui, qui erat in Germaniâ præesset, concepit esse homines, qui nihil præter vocem haberent hominum; quique gladijs domari non poterant, posse jure mulceri. At illi, in summam socordiam perduxère Quinctilium, usque eò, ut se prætorem Vrbanum in foro jus dicere, non in medijs Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Flor. l. c. *Ausus ille agere conventum; & in castris se direxerat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis*

conis voce possët inhibere. Dio. l. c. *Ibi summâ in pace ac amicitiâ erga eum viventes, in hanc eum opinionem adduxêre, quasi possent absque militum operâ in servitute contineri. Igitur Varus neque milites, quod in hostico fieri debet, uno loco continuit.* Præcipuè verò securitas, & nimia fiducia in eo arguitur. Flor. l. c. *Tanta erat pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prodita, per Segesten unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem, improvisò adorti, quum ille (O securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt.* Vell. l. c. *Id Varo per virum ejus gentis fidelem, clarique nominis Segesten indicatur, negat itaque se credere, spémque benevolentiæ ex merito æstimare, nec diutius post primum indicem secundo relictus est locus.* Dio. l. c. *Iam fidente rebus Varo, ac nihil tale exspectante; ac non modo fidem omnem ijs, qui rem, ut erat, suspicantes, eum, ut caveret sibi, monebant, abrogante, sed etiam objurgante eos, quòd frustra sibi timerent, ac illos in invidiam vocarent, repentè ex composito quidam ex longinquis Germani insurgunt.* Hinc illæ Segestis apud Tacit. 1. an. querelæ: *Ego raptorem filiæ meæ Arminium apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci, dilatus segnitiâ ducis, quia parum præsidij in legibus erat, ut me & Arminium, & conscios vinciret, flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potiùs novissima! quæ secuta sunt, defleri magis, quàm defendi possunt.* Orta vel aucta hujusmodi fiducia ex convivijs, & assiduâ consuetudine cum Arminio & Sigimero. Dio. l. c. *Erant inter eos, qui conspiraverant, & belli, quod tum conflabatur, præcipui Arminius & Sigimerus, semper cum Varo conversantes, sæpiúsque convivantes.* Defuit demum consilium. Vellejus. lib. c. *Ex quo apparet, Varum sanè grauem & bonæ voluntatis virum, magis Imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se magnificentissimúmque perdidisse exercitum.*

tum. Vnde Tiberius proximo anno in Germaniam missus, *cùm animadverteret, Varianam cladem temeritate & negligentiâ ducis accidisse, nihil non de consilij sententiâ egit; semper aliàs sui arbitrij, contentúsque se uno, tunc, præter consuetudinem, cum pluribus de ratione belli communicavit; curam quoque solito exactiorem præstitit.* Suetonius in Tib. c. 18. Sed etsi culpâ Vari ignominiosa clades contigerit; mansit tamen manétque in pluribus locis celebribus memoria nominis ejus: nam *Varisberg*, vulgò *Forstenberg*, nobilium Virginum Collegium in Cliviâ, *Vari montem*, Pighius in Hercule Prodicio; *Varburgum*, insigne ditionis Paderbornensis oppidum, *Variburgum* Serrar. lib. 3. rerum Mogunt. notat. 29. ad vitam S. Bonifacij, interpretantur. Nec minori ratione sunt qui putent, *Varenholtum* in comitatu Lippiensi; in diœcesi Monasteriensi *Varendorpium* urbem, & *Varlariam* Præmonstratense cœnobium à Varo appellari, atque illud *Vari pagum*, hoc *Vari castra* significare.

4. ET ARMINIO, de quo dissimili plane Varo Vellejus. *Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & jam civitatis Romanæ jus equestrémque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret, & frequentissimum initium esse calamitatis securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilij recipit; opprimi posse Romanos & dicit, & persuadet; decretis facta jungit, & tempus insidiarum constituit.* Sunt qui ad Arminium nostrum ex militiâ Romanâ, in quâ

ductor popularium meruerat, notum & celebrem in Vrbe respexisse velint Virgilium. lib. 11. Æneid. v. 642.

Deijcit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent.

Postquam multa Arminij facta insignia Tacitus. 1. & 2. An. memoravit, præclarissimo immaturum ejus obitum elogio prosequitur. *Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum affectans, libertatem popularium adversam habuit: petitúsque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Romani, sicut alij reges ducésque, sed florentissimum imperium lacessierit: prælijs ambiguus, bello non victus, septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: canitúrque adhuc apud barbaras gentes.*

5. ET CAMPO IN MEDIO. Lips. Mollerus. Lindenbrochius. Hamelmañus. Reineccius. Serrarius. Isac. Pontanus. Calvisius. Pideritius. Stangevolius. l. l. suprà § 2. citatis. Hi omnes inter monumenta victoriæ de Romanis reportatæ numerant campum, seu jugi planitiem, vulgò *VVintfeld*, appellatam haud dubiè à victoriâ; nam vincere Germanis *VVinnen* dicitur; veríque simile videtur, de campo hoc loqui. Tacit. lib. 1. An. *Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata.*

6. PVBES GERMANA. Tacit. 1. An. Suet. in Aug. c. 23. Flor. Vellejus. ll. cc. Verè Germana pubes non natione tantùm, verùm etiam virtute, cujus cum aliàs sæpissimè, tum in prælio Variano illustre specimen dedit; falsò autem & immeritò de Germanis Vellejus scribit, *quod nisi expertus vix credebat, in summâ feritate versutissimi, natúmque mendacio genus.* Alienissima hæc calumnia ab indole, & moribus

ribus gentis, cujus fides summam semper laudem habuit.

7: IMPERII GEMINAS NOBILE PIGNVS AVES. Florus. l. 4. c. 2. Tacit. 2. An. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi referebant, hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas,* quas Germanicus *Romanas aves, propria legionum numina* apud eundem lib. 2. An. appellavit.

8. DESINAT EVPHRATES PARTHOS MEMORARE TRIVMPHOS. Grave quidem vulnus clade Crassianâ populus Romanus à Parthis accepit. Flor. l. 3. c. 11. ingens inde fama Euphrati; verùm multis nominibus

9. CLARIOR EST CAESO LVPPIA QVINCTILIO: de quo reportata victoria magnum nomen decúsque gerit in elogio, quo Germaniam Tacit. de morib. Germ. ornavit. *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo si ad alterum Imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At GERMANI, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano; Varum trésque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ*

nostra & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre : ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt.

10. RAPTA IOVI LATIO. Inscriptio monumenti Capitolini apud Lazium. lib. comment. Reip. Rom. c. 4. Vellejus. lib. 2. c. 91. Sueton. in Aug. c. 21. Florus. lib. 4. c. 12. Eutropius. lib. 7. in Aug. Ovidius. lib. 5. & 6. Fast. & lib. 2. Trist. Horatius. lib. 4. od. 15.

Et signa nostro restituit Iovi,
Direpta Parthorum superbis
Postibus, &c.

Quantopere signis, sive *ultro*, ut Florus, sive, ut Suetonius ait, *reposcenti* redditis gavisus sit Augustus, indicant tot & tam varij hac de re signati nummi veteres cum inscriptione *signis receptis*: quorum icones apud Lazium. l. c. expressæ.

11. HIC AQVILAS OBTINET VSQVE SVAS. Arminius apud Tacit. lib. 1. *Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ dijs patrijs suspenderit.* Nondum ergò tunc, nec unquam Augusto remissa fuerant, an postea ductu Germanici, & auspicijs Tiberij recepta, auctores inter se dissentiunt. affirmat Tacit. lib. 1. An. *Bructeros suâ urentes, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici fudit; intérque cædem & prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam.* lib. 2. *Ipse majoribus copijs Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Ad quem locum Lipsius. not. 62. *Hic autem inventa aquilarum una, & supra lib. 1. altera; ergò receptæ nunc omnes.* Quâ de causâ arcus erectus dicatúsque : Tac. l. 2. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germa-*

Germanici, auspicijs Tiberij; & ædes Fortis Fortunæ &c. dicantur. Dio quoque lib. 57. scribit. *At Germanicus expeditione in Germanos prosperâ ad Oceanum usque processit, &c. signáque militaria recepit.* Negat nihilominus Florus. lib. 4. c. 12. *Signa, & aquilas duas adhuc barbari possident; tertiam signifer prius, quàm in manus hostium veniret, evulsam mersámque intra baltei sui latebras gerens, in cruentâ palude sic latuit.* Florum sequitur Cuspinianus. in vitâ Aug. *Nec unquam hæ redditæ sunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt, sed semper in hunc usque diem servatæ; licet Tacitus scribat Germanicum, cùm in Teutoburgiensi saltu reliquias Varianæ cladis inspicere concupisceret, per L. Stertinium apud Bructeros undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam reperisse.* Majorem ergò fidem hac in re Floro quàm Tacito habendam esse, & non sine ratione censuit Cuspinianus: si enim verè Variana signa recepta fuerunt, cur Tacitus tantùm & Dio id meminerunt? nam signa à Parthis remissa poëtæ pariter & historici magno numero celebraverunt. Cur Vellejus, quod gratum, lætum & magnæ gloriæ Tiberio erat, in laudibus ejus alioquin immodicus siluit? quomodo contrarium scribere Florus ausus esset. Arcus quidem similis esse potuit triumphis, quos apparatu splendidos, victoriæ autem inanes fallósque de Germanis non rarò Imperatores Romani egerunt; quod Tacitus quoque de morib. Germ. agnovit. *Inde proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Alio quoque, & excellentiori quidem modo aquilas suas Luppia usque obtinet, imperio nimirùm ad Francos primùm, & ab his ad Saxonas, utrosque Luppiæ aliqua ex parte quondam accolas, translato; nec desunt, qui imperij insignia ab aquilis clade Varianâ raptis originem accepisse existimarint; ita enim senserunt & scripserunt

Cuſpinianus, & Vlricus Huttenus : ille in Aug. *Non enim biceps eſt aquila, ut imperitum vulgus credit : ſed duæ ſimul ; quarum altera alteram expanſis alis obtegit, tertiam ſignifer legionis tertiæ abſtulit, paludéque demerſit, ne in hoſtium manus veniret, alioqui tres haberemus aquilas in inſignibus Imperij* ; hic verò & clariùs in carmine de Germania non degeneri :

Vindice ut Arminio, celeris prope rura Viſurgis,
Romanas acies, miro Germania motu,
Quinctiliúmque ducem ciderit, unde biroſtræ
Contigerint aquilæ, traducti inſignia regni.
Excuſsúmque jugum, non tantum hæc tempora noſſent

12. PENE EXITIABILEM. Sueton. in Aug. c. 23. *Graves ignominias cladéſque, duas omnino, nec alibi quàm in Germaniâ, accepit, Lollianam & Varianam : ſed Lollianam majoris infamiæ, quàm detrimenti ; Varianam penè exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatiſque, & auxilijs omnibus, cæſis.* Magna igitur hæc clades fuit, quæ à Suetonio pene exitiabilis, à Vellejo atrociſſima calamitas vocatur, fines imperij imminuit, ingentem mærorem metúmque Auguſto, & urbi attulit. Vellejus. l. c. *Ordinem atrociſſimæ calamitatis, quâ nulla poſt Craſſi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, juſtis voluminibus,* (utinam cum 20. libris de bellis Germanicis à Plin. ſcriptis ſupereſſent) *ut alij, ita nos conabimur exponere. Nunc ſumma deflenda eſt. Exercitus omnium fortiſſimus, diſciplinâ, manu, experientiáque bellorum inter Romanos milites princeps, ad internecionem trucidatus eſt.* Flor. l. 4. c. 12. *Nihil illâ cæde per paludes, pérque ſilvas cruentius : nihil inſultatione barbarorum intolerabilius, præcipuè tamen in cauſarum patronos. Alijs oculos, alijs manus amputabant : unius os ſectum, reciſâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, tandem, inquit, vipera*

pera sibilare desiste. Sueton. l. c. *Hac nunciata excubias per Vrbem indixit, nequis tumultus existeret: & præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut & à peritis & assuetis socij continerentur. Vovit & magnos ludos Iovi Opt. Max. si rempublicam in meliorem statum vertisset. quod factum Cimbrico Marsicóque bello erat. Adeò námque consternatum ferunt, ut per continuos menses barbâ capillóque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: Quinctili Vare, legiones redde: diémque cladis quot annis mæstum habuerit ac lugubrem.* Mutuebat enim, ne unà cum Gallis Italiam ac Romam Germani peterent. Dio. lib. cap. Augustus *Variana clade auditâ, vestem, ut quidam memorant, laceravit, ínque magno luctu fuit, propter amissum exercitum, metúmque, qui à Germanis, & Gallis impendere videbatur, maximè quòd eas gentes jam ipsam Italiam ac Romam petituras verebatur; ac neque Vrbana juventus magni momenti supererat, & sociorum auxilia, quæ alicujus essent precij, afflicta erant. Nihilominus tamen ad omnia se, quantum præsens rerum conditio ferebat, comparavit. Et quoniam ij, qui militari essent ætate, dare nomina nolebant, ex ijs qui nondum annum trigesimum attigissent, quintum, ex natu majoribus decimum quemque, ut sors in quémvis incidisset, bonis privatum ignominia notavit: postremò cùm multi ne sic quidem obedirent, quosdam morte mulctavit &c. Et quia complures Galli ac Germani Romæ obversabantur, partim peregrinantes, partim inter stipatores recipiendi, veritus, ne quid hi novi molirentur, in insulas armatos amandavit, inermes urbe exire jussit. Hæc tum ab Augusto acta: ea quæ decreta fuerant,* & inter hæc triumphus Tiberij de Pannonijs, *Ludíque omissi.* Sueton. in Tib. c. 17. *Nam sub id ferè tempus Quinctilius Varus cum tribus legionibus in Germaniâ perijt: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannonijs fuerint, nisi debellatum*

priùs

prius Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. triumphum ipse distulit, mœsta civitate clade Variana. Etsi hæc clades exitium imperio non attulerit, ingens tamen damnum ex eâ consecutum: nam ut Flor. l. c. *Hac clade factum, ut imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripâ Rheni fluminis staret.*

13. CÆSARE AVGVSTO. Paucis ante obitum ejus annis, cùm bellum Pannonicum confectum esset, & plures fulsissent cometæ Tac. 1. An. *Bellum eâ tempestate,* quâ vivere desijt Augustus, *nullum nisi adversùs Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupiditate proferendi imperij.* Vellejus. l. 2. *Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cum intra quinque consummati operis dies funestæ ex Germaniâ epistolæ cæsi Vari, trucidatarúmque legionum trium, totidémque alarum & sex cohortium.* Dio. l. c. *cælum sæpiùs ardere apparuerat, multi simul cometæ effulserant* Manilius l. 1.

Cùm fera ductorem rapuit Germania Varum,
Infecítque trium legionum sanguine campos,
Arserunt toto passim minitantia mundo
Lumina.

De tempore verò acceptæ cladis variant authores: Lindebrochius. in hist. Armin. & Helmvicus. in theatro. imputant ei annum à nato Christo 12. Imperij Augusti 52. & conditæ Vrb. 762. sub P. Cornelio Dolabellâ, & C. Junio consulibus: quibus de anno Christi Baronius, & plures consentiunt; etsi Broverus, Horrion & Calvisius 9. & alij 10. ponant. similiterque, juxta Pighium tom. 3. an. lib. 18. ac Sigonium. comment. in Fastos annum urbis cond. vel 761. vel 763. consulibus Sulpitio Camerino & Poppæo Sabino, ut Brovero & Stangevolio placet. Quod spectat ad tempus anni, longiùs

longiùs æstatem processisse, ex Vellejo colligitur: *Mediam ingressus Germaniam, jurisdictionibus agendóque pro tribunali ordine, trahebat æstiva*. Diem denique cladis tam memorabilis, quem Augustus *mæstum ac lugubrem quot annis habuit*, IV. Non. Sextil. quo malè ad Cannas pugnatum est, qui Beroaldum sequuntur, assignant, eò, quod Florus. lib. 4. cap. 12. scribat. *Varus res perditas eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo secutus*. Putarunt enim sensum horum verborum esse, Varus eo die perijt, quo Paulus Cannensi prælio. Verùm, ut Casaubonus in Suet. de Aug. c. 23. animadvertit, diem pro clade eleganter Florus usurpavit. Quare frustra dies quæritur, quem veteres historici quasi ex compacto siluerunt.

14. ARMINIO DVCE. Flor. l. 4. c. 12. *Duce Arminio arma corripiunt*. Strabo. lib. 7. *Arminij, qui belli dux fuerat Cheruscis, cum violatis pactis Varum Quinctilium invaderent*. Tacit. 2. An. *Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Marobodunm regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat*, desertus tamen ab Ingviomero fuit, *non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parêre dedignabatur*. Tacit. 2. Annal. Dux igitur Arminius gentis suæ, & sociorum ejus fuit, omnibus hujus muneris partibus egregiè functus, imò & militis, *qui manu, voce, vulnere sustentabat pugnam*.

15. A CHERVSCIS. Inter Germaniæ populos, à quibus Variana strages edita, eminuere Cherusci, validissima tum natio, à Cæsare. lib. 6. Vellejo. lib. 2. Tacito. l. 1. 2. 11. 12. 13. Annal. & de morib. Germ. Floro. l. 4. c. 12. Dione. l. 54. 55. 56. descripta celebratáque. Non omnes inter Albim & Visurgim, ubi vera & præcipua sedes eorum fuit, & sylva *Bacenis* pro nativo muro objecta, Cheruscos à Suevis, Suevósque

vóſque à Cheruſcis, injurijs incurſionibúſque prohibuit; etiam pro parte aliquâ cis Viſurgim habitârunt. Dio. lib. 54. de Druſo: *Lupiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit, pérque eos in Cheruſcorum fines uſque ad Viſurgim proceſſit*. Iſac. Pont. de orig. Franc. l. 1. c. 9. *pro parte cis Viſurgim coluiſſe non abnuerim*. Cluver. l. 3. Ger. antiq. c. 19. Maximè Arminio duce gens hæc floruit, qui Chattos & Cheruſcos, *cum quibus* illi, teſte Tacito. 12. An. *æternùm diſcordant*, conciliaverat, ut aliquamdiu junctis viribus Romanorum imperium propulſarent; eo vero defuncto recruduit vetus odium, & ſequutum, quod Tacit. de morib. Germ. memorat. *In latere Cauchorum Cattorúmq; Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt, idq; jucundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquiq; Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens.* Manſère tamen adhuc ævo Claudiani veteres ad Albim ſedes, noménque Cheruſcorum: quod ipſe teſtatur in panegyr. de IV. conſulatu Honorij.

Et ingentes Albim liquêre Cheruſci.

16. BRVCTERIS. Non ſolum Cheruſci, verùm etiam Bructeri Varianam cladem effecerunt, qui propterea ſua exuſſerunt, atque à Germanico vaſtati. Tac. 1. An. *Bructeros, ſua urentes, expeditâ cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit: interq; cædem & prædam reperit Vndeviceſimæ legionis aquilam, cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantúmq; Amiſiam & Luppiam amnes inter, vaſtatum.*

17. MARSIS. Antiqua, & claræ originis in Germaniâ gente. Tacit. de morib. Germ. *Celebrant carminibus antiquis Tuiſtonem Deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis*

gentis conditorésq;. Manno tres filios assignant. &c. Quidam autem, licentia vetustatis, plures deo ortos, pluresq; gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eáq; vera & antiqua nomina. Maximè ijs infestus Germanicus fuit, abolendæ infamiæ causâ, ob deletum cum exercitu Quinctilium Varum, à Tiberio in Germaniam missus. Tacit. 1. An. *Ventúmq; ad vicos Marsorum, & circumdatæ stationes. Quinquaginta millium spatium ferro flammísq; pervastat. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Idem lib. 2. *ipse* (Cæsar) *majoribus copijs Marsos irrumpit quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Causa igitur hujus vastationis, & irruptionis non alia, quàm quod Varum, per fines Marsorum ad Amisiam, Dalichium, & Aldenbecam porrectos, ad Visurgim proficiscentem, ab ijsdem & conterminis populis cæsum meminerat. Cluver. lib. 3. Germ. antiq. c. 11.

SALTVS TEVTOBVRGIENSIS.

I. SALTVS TEVTOBVRGIENSIS. Meminit hujus saltus Tacitus. lib. 1. An. *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum; quantúmque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum. haud procul Teutoburgiensi saltu.* Quibus verbis satis designavit, quo loco situs sit, & quærendus, nempe inter *desertum Sinedi*, & *Dethmoldiam*, *Hornámque* oppida, ubi mons *Teuteberg* antiquum nomen hodie retinet; cui de-

ſcriptio Taciti; & Velleji, ac Dionis de Varianâ clade teſtimonia conveniunt. Lipſius in Tacit. lib. 2. An. n. 211. Reineccius in Poëtam Anony. de Carol. M. lib. 1. Horrion. lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Althamerus in Tacit. de morib. Germ. Fallitur igitur Aventinus, qui in hiſt. Bojorum. *Teutoburgienſem* Taciti *ſaltum* cum *ſilva Duisbergenſi* in Civiâ, vicina Rheno, & ab Amiſij & Luppiæ fontibus longè remotâ confudit: atque ex hoc errore in alium lapſus, Varum in eâ cum legionibus cæſum ſcripſit. Nec refert, quòd ad ſaltum, qui pro vero *Teutoburgienſi* hîc habetur, non ſit *Teutoburgium*, à quo tamen originem iſtius cognominis petere oportet, minimùm autem *Duisburgum* diſcrepet. Fuit enim id ipſum oppidulum, quod poſtea *Thietmallum* & *Dethmoldia* dici cœpit, neque adhuc vetus ſuum nomen totum amiſit. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 15. & 19. Dietmelle *eſſe antiquum illud* Teutoburgium, *à quo* Teutoburgienſis ſaltus *cognomen accepit, ipſa hodierna appellatio manifeſtò indicat*; *quippe* Diet *idem eſſe nomen quod* Theuth, *jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum* Theut, *locis impoſitum. Nam ab eodem dictus eſt antiquiſſimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem &* Theutomellũ *ſitu*, Teutenmeyer: *item oppidulum* Diedenhille, *XV. millibus paſſuum ab* Theutomello *in orientem verſus diſſitũ. Ceterùm apud Ptolemæũ legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Viſurgis ripâ,* Τȣλισȣ́ργιον, *quod ego vocabulum ex ſitu & literarum ductu, corruptum eſſe judico pro* Τευτιβȣ́ργιον. Forſan ab hoc antiquiore *Teutoburgio* Weſtphalico, in memoriam ejus, appellatum fuit *Teutoburgium* in Pannoniâ, ad confluentes Dravi & Iſtri, ubi hodie *Draſad* pagus, Teutonum, ut veriſimile, colonia, & quantum conjectura aſſequi licet, à Sicambris forſan condita. Lazius. lib. 12. comm.

comm. reip. Rom. c. 6. Sicambros enim, ante emigrationem, finitimos Cheruscis, ubi Dethmoldia, & latè in diœcesi Paderbornensi habitâsse, ex Dione suprà probatum.

3. LOCA VASTA. Tum ob solitudinem, tum ob amplitudinem *Teutoburgiensis saltûs*, qui in diœcesi Osnabrugensi exsurgens, per Ravensburgicum & Lippiensem comitatum, & totam Paderbornensem ditionem longissimo montium silvarúmque tractu porrigitur. Vasta enim loca appellantur, quæ vel magnitudinis terminos excedunt, vel deserta & solitaria sunt, nec sine horrore peragrantur. Vossius in etymolog.

3. SISTE VIATOR ITER. Vetus in monumentis, & frequens his verbis compellandi viatorem formula. Meretur hanc moram propter Vari cladem, & victoriam Caroli M. in Romanâ & Francicâ historiâ inclytus saltus.

4. HIC RAPTAS AQVILAS CLADIS MONVMENTA LATINÆ. &c. Tacit. l. 1. An. Florus. lib. 4. c. 12. aliíque suprà citati.

5. VARI RELLIQVIASQVE DVCIS. Tac. lib. 1. An. *Haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionúmque insepultæ dicebantur*, & locis glebosis caluæ, seu crania hominum disjecta, ossáque passim effodiuntur. Hamelman. in genealogiâ com. Lipp. Isac. Pontanus lib. 1. orig. Franc. c. 9.

6. EGIT ET HIC CELEBREM THIETMALLO TESTE TRIVMPHVM. Celebrem hîc triumphum Carolus M. egit, quia prælio, non auspicijs ejus tantùm, ut pleráque alia, verùm etiam ductu inito, interfuit, & ingentem victoriam, innumerabili hostium multitudine interfectâ, reportavit; Eginhardus in vit. Caroli. M. Astronomus in reb.

gest.

gest. à Carol. M. apud Reuberum A. 783. Vita Caroli M. à Pithæo edita. Annales Francici incerti, sed vetusti scriptoris apud eundem. Poëta Anony. l. 16. A. 783. Adelmus Benedictinus. in Annal. Reg. Franc. A. 783. Regino. in chron. Vrsperg. in chron. eod. Anno.

Ex his omnium antiquissimus Eginhardus ita de hoc prælio scribit. *Hoc bellū licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non amplius quàm bis acie conflixit; semel juxta montem, qui* Osnegge *dicitur, in loco* Thietmelle *nominato, & iterum apud* Asam *fluviū; & hoc uno mense, paucis quoq; interpositis diebus. His duobus prælijs hostes adeò profligati ac devicti sunt, ut ulterius regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliquâ loci munitione defensi, auderent.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Iterum rebellant Saxones, & Domnus Rex Carolus super eos ad* Teotmalli *venit, ibi Saxones præparaverunt se ad pugnam in campo; sed viriliter Domno Rege Carolo pugnante Saxones terga vertunt, & Franci victores existunt: ceciditque ibi multitudo Saxonum, ita ut pauci fugâ evaserint.* Priusquam verò alterum prælium ad Hasam inijt, Paderbornam Carolus victor venit. Adelmus: *Arridente veris tempore, cum ad expeditionem Saxonicam se præparâsset, nam de omnimodâ eorum defectione perlatum fuerat, priusquam de memoratâ Theodonis villâ se moveret, Hildigardis Regina uxor ejus decessit pridie cal. May. in vigiliâ ascensionis.* Regino. *Cujus funeri cum more solenni justa persolveret, in Saxoniam, sicut disposuerat, duxit exercitum. Cúmque Saxones in eo loco, qui* Thietmelle *vocatur, ad pugnam se præparare cognovisset, ad eos summâ celeritate contendit; commissóque cum eis prælio, tantâ eos cæde prostravit, ut de innumerabili eorum multitudine perpauci evasisse dicantur; cúmque de loco prælij ad Padrebrunnam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs, quæ*

adhuc

adhuc de Franciâ venire debuerat, opperiretur, audivit Saxones in finibus VVestphalorum Hasam ad hoc congregari, ut ibi cum eo, si venisset, acie confligerent. Quia in Thietmellensi pugnâ singularem Carolus M. Dei opem expertus fuerat, in ejus memoriam sacellum in monte *Osnegg* condidit, & utrique *à divino auxilio* nomen indidit. Poëta Anonym. l. c.

Sed tandem Carolus divino munere *victor*
Cæsis innumeris reliquos exinde fugavit.

Chron. Tremon. apud Stangefol. lib. 2. An. *Carolus Rex in monte, ab antiquo Asneggi dicto, milliare à Lemgauu civitate distante, Saxones usque quo rebelles, iteratò aggressus, illos ad internecionem occidit, & transfugas dissipat: quâ in pugnâ, manifestum ei divinum adfuit auxilium, ea propter religione tactus, ne ingratus erga Deum reperiretur, montem hunc divino cultui consecravit*, montem sancti adjutorij *eum baptizando, atque Ecclesiam ibidem fundando, ubi posteri multis sæculis, pia & ab antiquo usitata devotione, illinc peregrinantes divinum auxilium non rarò senserunt.* Crancius lib. 2. Saxon. c. 4. *Ego montem accipio, in quo à memoria Karoli erecta est capella,* divini auxilij *nominata, hoc referens posteris, quod propter cæleste præsidium in eo missum memoria ibi magni miraculi consecrata est. Laici vocant montem Sancti Adjutorij.* Nomen Germanicum S. Hulffe diutissimè mansit, senum sermonibus, ut Reineccius in not. ad Poët. Anony. hactenus conservatum, & forte etiamnum manet; Sacellum verò desertum, imò funditus destructum.

7. THIETMALLO. Loco ob antiquitatem maximè claro; utpote cui nomen *Teutoburgium* olim fuit, manétque quo ad priorem sui partem. *Thiet* & *Theut* re eadem, sola dialecto differunt; posterior verò pars, sive burgium *solita Germanicorum populorum municipij gentilitiáque appellatio.*

Lazius

Lazius lib. 12. c. 6. in *Mallum* poſtea, incertum, quo tempore, commutatum, vel quod *Teut*, ſive *Taiſconis ſignum* Germanis *mal*, ibidem eſſet, Piderit. p. 1. & 2. chron. Lipp. aut veriùs judicij locus. *Mallus* enim & *mallum* judicium ſeu placitum, in quo majora negotia à Comite finiebantur, Francis multíſque alijs gentibus ſignificavit. Hinc *mallare* in judicium vocare; *Mallobergium* plebs, quæ ad unum placitũ convenire ſolet. Hier. Bignolus. in notis ad veteres formulas Marcolf. Lindenbroch. in gloſſario. Goldaſtus in notis ad part. 1. tom. 1. veterum Germ. ſcript. Plenæ exemplis Salica, Alemannorum, Longobardorum & Ripuariorum leges, Capitula, & Capitulationes Caroli M. Ludovici Pij. Cap. quæ facta Sueſſ. A. 853. *Comes convenientem locum conſideret, & inveniet, ubi ſtationem ad* mallum *tenendum conſtituat.* Talem verò locum ſeu ſtationem *Thietmalli* fuiſſe, præter nomen, diploma S. Henrici regis confirmat, qui An. 1011. regni ſui 9. *Eccleſiæ Paderbornenſi à Carolo M. conſtructæ, interventu Meinvverci Epiſcopi, donavit comitatum, quem Haholdi Comes, dum vixit, tenuit, ſitum ſcilicet in locis Haverga, Limga, Thiatmalli*, &c. Hodie Dethmoldia vocatur, primarium Comitum Lippienſium domicilium, qui Epiſcoporum & Principum Paderbornenſium beneficio, ſeu feudi nomine hunc, aliáque loca obtinent.

8. SÆPIVS HIC HOSTEM &c. Sexta Caroli M. in Saxoniam expeditione, Dethmoldienſis victoria contigit. *Anno 786. quatuordecim ejus prælia* numerabantur: Fab. l. 4. orig. Saxon. nec tamen belli adhuc finis; *quo plures tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi ſummis honoribus viri, conſumpti ſunt; tandémque anno triceſimo tertio finitum eſt.* Eginh. in vita. Carol. M.

9. CON-

9. CONTVDIT ILLE SEMEL. &c. Clade scil. Varianâ, quâ factum est, *ut Germania mox magis turpiter amissa sit, quàm gloriosè acquisita, atque imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripâ Rheni fluminis staret.* Flor. l. 4. c. 12. nec stabilem deinceps Romani ad Luppiam & Visurgim figere pedem potuerunt.

10. OSNEGGVM FRANCIS. Eginhart. in vita Caroli. *Semel juxta montem, qui Osnegge dicitur, in loco Thietmelle nominato.* Cranc. l. 2. Sax. c. 4. Recitatis his verbis, mox subdidit: *ità scribunt Galli proprietatem linguæ non tenentes.* Atqui Eginhartus Germanus fuit, rectiúsque montis nomen, quod Crancius *Asneggi* vocat, expressit; Ità enim scriptum legitur in diplomatis Caroli M. de quodam nemore in silvâ *Osninge* Guihoni Osnabrug. Episcopo in perpetuum proprietatis usû donato. Ottonis M. An. 965. de eodem apud Ertwinum in Chron. Osnabr. S. Heinrici regis, quo An. 1002. regni sui 1. *Incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolens, & petitioni fidelis sui Retharij venerabilis Episcopi annuens, in supplementũ Ecclesiæ, in jus concessit, & per regale præceptũ corroboravit, forestum, quod incipit de Lutherâ flumine, & tendit per* Osnig *& Sinidi usque in viam, quæ ducit ad Horihusam.* Præterea in literis An. 1153. & 1338. datis mentio fit silvæ *Osnine*, prope quam prædium *Kiveninchusen* dictum, & *Montanorum, quæ* Osnine *appellantur*. Fuit igitur *Osnegge*, *Osnig*, *Osninge*, *Osnine* nomen ejusdem saltûs, quem *Teutoburgiensem* Tacitus vocavit, & non pauca, nec obscura antiqui nominis vestigia, tum in tractu vicino Osnabrugæ, forsan prius *Osninebruchteria*. Moller. in descript. Rheni lib. 5. tum prope Dethmoldiam alibíque supersunt. Nam vallis, quà illuc ex *Sinedi* deserto itur, *Ossenthal*, quasi *Osninthal*, jugum seu cacumen montis Dethmoldiensis *egge*, ubi

F Lippien-

Lippienſis ſilva deſinit, campi *Oſſenkempe*, velut *Oſninkempe* hodieque vocantur.

II. An. DCCLXXXIII. Annales Francici apud Pithæum. Aſtronomus apud Reub. Regino in Chron. Poëta Anonym. lib. I.

FONTES LVPPIAE.

MVlti fluvij diœceſin Paderbornenſem irrigant, nec pauci ex his in eâdem naſcuntur. Præcipui & plerique in hiſtoriâ tum Romanâ, tum Francicâ & Saxonicâ nominati. Alma Aliſo olim, Ambra, Amiſius, Bevera, Dalca, Effata, Hedera, Luppia, Luttera, Padera, Neta & Viſurgis.

I. LVPPIA. Ità apud Tacitum, & rectiùs ſeu magis genuinè; quia in Germanico vocabulo litera p. geminatur: apud Melam *Lupia*; Dionem & Strabonem Λουπίας; in Annalibus Francicis *Lippa* & *Lippia* ſcriptum legitur. Hanc poſteriorem dialectum vulgatus ſcribendi loquendique uſus retinuit. In Velleji exemplaribus, in quibus *ad caput Iuliæ fluminis* legitur, vel mendum in *Iulia* pro *Lupia*, vel *quaſi in honorem C. Iulij Octaviani flumen ſic noviter appellatum*. Lipſ. in Vell. n. 194. Bœclerus in eund. Cluverius lib. 3. Germ. Antiq. c. 49. Verùm uti breve Auguſti ad *Luppiam* imperiū fuit mox Rheno terminatum, ità quoque memoria nominis in illo flumine non diu perduravit. Nimis levis & falſa Vadiani doctiſſimi cæteroqui viri, qui *Luppiam* fluviū eſſe putat, quem hodie *Necarum* vocant, & Irenici ac Spidelij in not. in Bartolinum l. 12. Auſtr. *Lanum* eſſe ſuſpicantium conjectura, ita ut refutatione non indigeat. Diverſus enim ab utroque fluvius à capite

uſque

usque ad ostium nomen *Luppia* gerit, cui soli, quæ in Romanâ, Francicâ & Saxonicâ historiâ memorantur, atque inter cætera, quòd *per Bructeros minores fluat*. Strabo. lib. 7. quòd ab *ultimis Bructerorum, à saltu Teutoburgiensi* & Amisiâ haud procul abfuerit. Tacit. quòd *ad caput Tiberius hiberna locaverit*. Vell. *ad confluentes cum Alisone castellum Drusus posuerit*. Dio. accommodari queunt. Quomodo igitur aut Neccarus aut Lanus potuit esse *Luppia*? non illi *Luppia* oppido juxta Ptolemæum in medijs Germaniæ finibus sito, & in tribus clarissimis locis ab eo numerato; non *Lippenheimio* in Annalibus Francicis celebri; non Lipstadio tribus Paderborna milliaribus remoto, quod antiquum Ptolemæi oppidum Cluver. esse contendit; non familiæ nobilium Dominorum & Comitum; non saltui, non toti Lippiensi Comitatui nomen dederunt.

2. ROMANIS ANNALIBVS INCLYTVS AMNIS. Velleji, qui primus inter Latinos amnis meminit lib. 2. Taciti. l. 2. An. & 5. hist. Dionis. lib. 54. Multa enim & præclara ad hunc fluvium Drusus, Tiberius, Germanicus egerunt.

3. NEC MINVS IN FRANCA NOBILIS HISTORIA. Sæpe bello & expeditionibus Saxonicis implicitus ad *Luppiam* Carolus M. venit, castra posuit, memoria & monumento digna multa gessit. Hinc in Francicâ historiâ, in vitâ Caroli M. apud Pithæum. Annalib. Franc. apud eundem. Astronomi à Reubero. Poëtæ Anonymi à Reineccio editi. Adelmi Benedictini, Reginonis, & Vrspergensis, alibique nobilis & clarus Luppia.

4. HIC ORITVR. Non in montibus Hassicis, ut Althamerus in Taci. de morib. Germ. sed sub castro *Lipspringa* uno milliari à *Paderborna* in ultimis Bructeris, & postquam

ſupra *Neuhuſium Paderam, Aliſonem* infra alueo accepit, & multa inſignia caſtra, oppida alluit, juxta *Veſaliam* in Rhenum evolvitur. Falluntur ergò, qui in eandem cum Amiſiâ & Viſurgi partem ferri, & Oceanum ſubire exiſtimârunt. Hos ſequi videtur Bartolinus. l.4. Auſtr. ut Spidelius notavit.

Nunc verò Oceani populos, atque extima mundi
Regna ſequar.
Hic fluit & Lupia turgeſcens ſanguine ripa.

Errori huic immani & manifeſto anſam præbuit Strabo lib.7. *In eandem cum Amiſiâ partem feruntur Viſurgis & Lupia amnis, diſtans à Rheno IↃC ſtadijs,* ſive millibus paſſuum LXXXV; *fluens per Bructeros minores.* Melius Lupiæ oſtium agnovit Mela. lib.3.c.3. *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus, in Rhenum Mænus & Lupia.* Excuſat tamen Strabonem Junius, quaſi ἐπὶ ταῦτα (videlicet ἔθνη quòd præceſſit) id eſt ad has nationes decurrere Luppiam tradiderit. Iſac. Pont. lib.1. Orig. Franc. c.9.

5. NOMENQVE DEDIT. *Lipſpringa* arci, ſub quâ *Luppiæ* fontes conſpiciuntur, oppidóque, diu poſt conditam arcem, in oppidum evecto: nam ſub initium ſæculi decimi quinti incolæ libertate primùm donati vel manumiſſi. ſic quoque in eádem hac diœceſi vicus quidam *Vpſprunck* vocatur.

6. NERONVM QVO SITA MAIORIS. Horatius lib.4. od.14.

Major Neronum mox grave prælium
Commiſit, immanésque Rhætos
Auſpiciis repulit ſecundis.

Vterque Neronum diviſis partibus Rhætos Vindelicósque vicêre; Vellejus lib.2.c.5. Cui ergò Venuſina periphraſis conve-

convenit? Tiberio, cui operis adjutor datus fuerat Drusus frater, *quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia.* Vell. l. c. ideóq; natu minor. Claudius Drusi filius apud Senecam in consolat. ad Polybium. *Cæsar* (Tiberius) *patruus meus Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu, quàm ipse erat, fratrem intima Germania recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in complexu & osculis suis amisit.*

7. CASTRA FVERE LOCO. Hiberna Vell. lib. 2. c. 105. *Pietas sua Cæsarem penè obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit: ad tutelam imperij eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus ad caput Iuliæ* (Lupiæ) *fluminis, hiberna digrediens princeps locaverat.*

8. ET QVEM CONCILIO. Anno 776. vita Caroli M. apud Pithæum. Astronomus, Adelmus Benedictinus, Poëta Anonym. Regin. lib. 2. Chron.

Ad fontem Lippiæ veniens, scribit Astronomus, *immensam illius perfidi populi multitudinem velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invênit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servandâ fraudulentis eorum promissionibus, obsidibus quoque, quos imperaverat, receptis, Eresburgo, quod dirutum erat, restaurato, alióque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus in villa Haristallo hiemavit.* Terruerat enim Saxones Carolus, velut ingens tempestas omnia prosternens & munitiones irrumpens. Regin. l. c. Vita Caroli. *Et perterriti Saxones omnes ad locum, ubi Lippia consurgit, venerunt ex omni parte, & Domno regi Carolo per Wadium manibus suis reddiderunt patriam, & spoponderunt se esse Christianos, & iterum subditi sunt ditioni domni regis Caroli.* Cùm An. 780. ad fontem Luppiæ

veniſſet, caſtra metatus alteram ſynodum ibidem celebravit. Aſtron.in Annal. *Cum magno exercitu in Saxoniam profectus eſt, tranſiensq́; per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, ubi caſtra metatus per aliquot dies moratus eſt.*

Vita Caroli apud Pithæum. *Iterum iter peregit ad diſponendam Saxoniam, & pervenit ad Eresburgum, & indè ad locum, ubi Lippia conſurgit, ibique ſynodum tenuit.*

Tertium & maximum ſeu generale concilium in An. 782. incidit. Aſtron. *AEſtatis initio, cùm propter pabuli copiam duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, ut in Franciâ quot annis ſolebat, generalem conventum habendum cenſuit. Trajectóque apud Coloniam Rheno cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & caſtris ibi poſitis per dies non paucos ibidem moratus eſt.* Regin. lib. 2. *An. dom. Incar. 782. Carolus Coloniam veniens Rhenum tranſijt, & ſynodum tenuit, ubi Lippa conſurgit.*

In hoc conventu legati, quos Godefridus Nortmannorum rex & Avarorum principes Cacanus & Jugurtus miſerant, auditi: vita Caroli M. Aſtron. in Annal. Annales incerti auth. apud Pith. Regino, Vrſperg. ll. cc.

Abfuit autem Widikindus. Aſtron. Vrſperg. Regino. Annales incerti authoris apud Pithæum. *a. 782. Carlus habuit conflictum in loco, ubi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto VVidickindo rebelle, & ÿs, qui cum eo erant.*

9. DEVENERARE SACRVM FLVVII CAPVT. Sacri olim fontes habiti, & floribus, aris, ſacrificijs culti. Virg. l. 7. Æneid. Horat. lib. 1. od. 1. lib. 3. od. 13. Mart. lib. 4. c. 57. Seneca. epiſt. 41. *Magnorum fluminum capita veneramur: ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet.* Latè hæc ſuperſtitio patuit: nam ad Saxones quoque & Pruſſios pervaſit. Adamus Brem.

Prondeſia

Frondosis arboribus fontibúsque venerationem exhibebant. De Prußijs Helmoldus. lib. 1. cap. 1. circa An. 1168. *Usque hodie profectò inter illos, cùm cætera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium, quos autumant pollui Christianorum accessu.* Alium atque aliâ ex causâ honorem *Luppiæ caput* meretur, nempe ob memoriam sacri lavacri, quo ad fontes ejus, haustis inde aquis, ingenti numero Saxones abluti. Astron. in Annal. Poëta Annon. l. c.. An.

10. ET ALTE CELATIS NILI PRÆFER ORIGINIBVS. Tibullus lib. 1. eleg. 8. Horat. lib. 4. od. 14. *Te fontium qui celat origines Nilus.* Lucan. lib. 10. Plinius. lib 5. c. 9. *Nilus incertis ortus fontibus.* Hinc apud Æthiopas *aqua è tenebris profluens* appellatur. Licet ergò Nilus

11. INNVMERIS TVMIDVS PETAT AMNIBVS ÆQVOR. per ostia plura, ex quibus septem potiora Plin. l. c. enumerat.

12. FONTE TAMEN MAIVS. illustrius religione & armis, castris & concilijs, & tam Romanæ quàm Francicæ historiæ monumentis celebratum nomen habet Luppia: nam Nili è contrario fons aut omnino absconditus, aut saltem obscurus & incertus, nec ullâ memorabili re insignis & cognitus. Plin. l. c. *Nilus incertis it fontibus, & per deserta & ardentia, & immenso longitudinis spacio ambulans, famâque tantùm inermi quæsitâ cognitus, sine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre.*

FONTES AMISII.

I. FONTES AMISII. Qui lingua vernacula *Ems*, à Melâ & Plinio *Amisius, Amisia* à Tacito, Strabone *Ἀμασία*, Ptolemeo

Ptolemeo Ἀμάσιος, atque indè *Amasius, Amasis, Amisis* & *Amusius* appellatur. Soliti enim Romani in fluviorum nominibus *è* in *a* commutare, exempla in *Alisone, Albi, Adrana, Ambra, Amisio*, pro *Elsen, Elb, Eder, Emmer*, & *Ems*. Ex tam varijs verò ejusdem rei nomen proferendi scribendíque modis rectissim⁹ is, quo Plinius & Mela antiquiores Tacito, Strabone & Ptolemæo usi, & fluvius ab urbis, castelli & præsidij loco distinguitur: non enim Ἀμασία & Ἀμείσεια apud Strab. Prol. & alios geographos, verùm etiam *Amisia* apud Tac. l. 2. *Classis Amisiæ relicta lævo amne*, oppidum vel munimentum significavit. Cluver. l. 3. c. 18. Schildius. de Chaucis. lib. 1. c.

2. ILLE EGO SVM AMISIVS. clarissimus & nobilissimus amnis. Mela .l. 3. c. 3. *In Oceanum Amisius, Visurgis, & Albis clarissimi*. Plin. lib. 4. c. 14. *Amnes clari in Oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa*. Adamus Bremens. lib. 1. hist. eccles. c. 2. *Nobilissimi Saxoniæ fluvij sunt, Albis, Sala, VVisura, quartus* situ, non dignitatis ordine, quo Salam longè præcedit; *ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisia, qui VVestualos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Padarburnensi; currit autem per medios Fresonum terminos in Oceanum Britannicum*.

3. OLIM ROMANA NOTVS IN HISTORIA, præcipuè Annalibus Taciti. lib. 1. c. 60. *Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Quantúmque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum*. c. 36. *Mox reducto ad Amisiam exercitu legiones classe, ut advenerant, reportat*. lib. 2. c. 8. *Vsque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne*. cap. 23. *Plures Cæsar classi impositas per fluvium Amisiam Oceano invexit*.

4. QVI CENTVM DELABOR AQVIS COMITATVS IN ÆQVOR. Mela. Plin. Adamus Brem. supra n. 2. Strabo. l. 7. in *Britannicum*. Adamus Brem. ad *Aquilonem*, sive *Borealem Oceanum*. Strabo. pleno latóq; ore infra *Embdam*, illustre in Frisiâ emporium, effunditur. Isac. Pont. lib. 1. orig. Franc. c. 9. longissimum enim cursum tenet, plurimósque interea fluvios recipit, atque ingentem aquæ copiam in Oceanum defert.

5. ANTE PERERRATIS VRBIBVS. Falsò inter urbes, quas Amisius pererrat, Althamer. in Tacit. de morib. Germ. *Paderbornam*, *Bekenam*, *Monasterium & Osnabrugum* numerat. Nam partim longiore, partim breviore intervallo ab ijs distat. Quas autem verè alluat, tabulæ geographicæ demonstrant; nimirum *Ritbergam*, *VVidenbruggiam*, *Rhedam*, *Varendorpium*, *Telgetum*, *Rhenam*, *Meppenam*, ubi *Hasa* altero Caroli M. cum Saxonibus prælio & victoriâ inclytus amnis confluit; & ad ipsum *Amisij* ostium *Embdam*.

6. ET POPVLIS. *ANSIVARIIS* olim, qui pulsi à *Chaucis Frisiorum limitaneos agros occupavêre*. Tacit. 13. An. & nomine quæsito ab *Amisio* aliter *Ampsivarij* vocantur. Cluver. Germ. antiq. l. 3. c. 16. *ANGRIVARIIS*, quorum *defectio à tergo Cæsari Germanico* ab Amisiâ ad Visurgim profecto, *& castra in lævâ metanti nunciata*. Tac. 2. An. Cluver. Germ. antiq. l. 3. c. 14. *BRVCTERIS*, quos *in Amisia Drusus navali prælio superavit*. Strabo. l. 7. & filius Drusi *Amisiam & Luppiam amnes inter haud procul Teutoburgiensi saltu vastavit*. Tac. 1. An. *CHAMAVIS*, qui *Bructeris* veris & antiquis *Amisij* accolis pulsis & excisis, cum *Angrivarijs* in sedes eorum migraverunt. Tac. de morib. Germ. Cluv. Germ. antiq. l. 3. c. 14. *CHAVCIS*, Isac. Pōt. l. c. orig. Franc. c. 9. Altham. in Tac. de morib. Germ. Cluver. l. 3. c. 18.

& *FRISIIS* de quibus Ptolemæus l. 2. c. 12. *Frisij usque ad Amisiam, post hos Chauci parvi.* Hodie post *Frisios*, *VVestphalos*, atque ex horum genere *Monasterienses*, *Rhedenses*, *Osnabrugenses*, *Ritbergenses* & *Delbruggienses* pererrat.

7. IN DIOECESI PADERBORNENSI NASCENTIS. Non in montibus *Hassicis*, ut Altham. in Tac. de morib. Germ. neque comitatu *Ritbergico*, uti Stangefolius lib. 2. Annal. circul. Westphalici, sed deserto *Sinedi*, profunda vestitáque arboribus valle, circa quam vasta planities.

DELBRVGGIA VLTIMA BRVCTERORVM SEDES.

1. DELBRVGGIA. Peculiaris inter *Luppiam*, *Amisiam*, *Vurlam*, *Glennámque* amnes, & *Teutoburgiensem* saltum, Diœcesis & Principatus Paderbornensis ditio seu territorium, in quo, uno magno vico excepto, cæteri incolæ dispersis longo latóque spacio villis & tugurijs habitant, industrij, laboris patientes, & militiæ apti.

2. VLTIMA BRVCTERORVM SEDES. Tac. lib. 1. An. *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum; quantúmque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum haud procul Teutoburgiensi saltu.* Vltima verò Bructerorum sedes Delbruggia vocatur, non eo sensu, quasi novissima fuerit: Fuit enim hoc modo & ordine prima, aut certe antiquissima; sed respectu temporis, quo Germanicus bellum in Germania gessit, & reliquorum *Bructerorum*, qui ad inferiores utriusque fluvij ripas & ostia penè pertinuerunt.

3. VETE-

3. VETERVM BRVCTERORVM. Et sedes & nomen sæpe vetus hic clarúsque populus mutavit. à Vellejo, Tacito, Suetonio, Apollinari, Claudiano, *Bructeri*, à Ptolomæo βϰσάϰτεροι, Strabone βϰ́ϰτεροι, vitiose ab utroque & contra etymon nominis. in tabula itineraria *Buructuri*. in panegyrico Nazarij *Bruteri*. apud Sulpitium Alexandrinum *Bricteri*. à Beda in histor. Anglorum, Marcellino in vita S. Suiberti *Boructuarij*. à Gregorio 2. Papa *Borthari* appellantur. Postquamvero *pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, in fines eorum antiquos Chamavi & Angrivarij immigrarunt*. Tacit. de morib. Germ. superstites ultra *Luppiæ* & *Amisiæ* fontes ac saltum *Teutoburgium* domicilia ad *Visurgim*, silvam *Hercyniam* & *Rhenum*, inter Coloniam Agrippinam & Hassos, quæsivêre. Claud. de 4. consf. Honorij.

Venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ.

4. BRVCTERVS HÆC COLVIT LOCA. Si, ut Tacitus habet, inter *Amisiam* & *Luppiam haud procul Teutoburgiensi saltu ultimi Bructerorum* fuerint, manifestum est, tractum eos *Delbruggium* tum tenuisse.

5. QVOD NVNC INDIGENIS NOMEN VT ANTE MANET. Mollerus in descript. Rheni. lib. 5.

Quin & Dalbrugis vestigia nominis insunt.

Sive enim *Bructeri* nomen à paludibus, quos *Broucken* vocitamus, ut sint *Broucters* quasi paludū accolæ, sive à pontibus, qui *Brucken* appellantur est deductum, *Delbruggiæ* utrumque convenit, quæ & paludosa est, & propterea pontibus aggeribúsque abundat. vide orig. Franc. Isacij Pontani l. 1. c. 9.

6. HIC VARVM INFESTO. Hæc potissima causa fuit expeditionis adversus Germanos, qua *ultimi Bru-*

cterorum vaſtati. Tacit. 1. Annal. *Bellum ea tempeſtate*, qua Auguſtus obierat, *nullum, niſi adverſus Germanos ſupererat: abolendæ magis infamiæ, ob amiſſum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperij, aut dignum ob præmium.*

7. GERMANICVS. Druſi filius, *cui, liberíſque ejus, & poſteris cognomen iſtud à ſenatu datum.* Flor. lib. 4. c. 12. Dio. lib. 55. Suetonius in Claud. c. 1. *Præterea Senatus inter alia complura decrevit Germanici cognomen ipſi poſteríſque ejus.* Quod alij deinde Imperatores, ut Vitellius. *in vita Galbæ Plutarch.* Trajanus. *in Panegyrico Plin.* Julianus, Gallienus ac Caracalla immeritò ſibi arrogarunt, quando alijs in provincijs parva ſtrage excurſantes quoſdam milites Germaniæ vel vicerant, vel in amicitiam receperant, vel domita modica Germaniæ regione, mox totam Germaniam ſe domuiſſe ſunt gloriati. Elias Schedius de Dijs Germanis. pag. 27. Domitianus autem, cui nomen, teſte Martialo, *Nobilius tribuit domito Germania Rheno*, tam vanus & appetens hujus tituli fuit, ut de eo teſtetur Tacit. in Agricol. vita. *Inerat conſcientia deriſui nuper fuiſſe falſum è Germania triumphum emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum ſpeciem formarentur.* vid. Schildium de Caucis. l. 11. c. 6. Imitatus nimirum ridiculam hac in re C. Cæſ. Caligulæ vanitatem, qui teſte Suet. l. 4. c. 45. *Mox deficiēte belli materia, paucos de cuſtodia Germanos traijci, occulíque trans Rhenum juſſit: ac ſibi poſt prandium quam tumultuoſiſſime adeſſe hoſtem nunciari. Quo facto proripuit ſe cum amicis, & parte equitum prætorianorum in proximam ſilvam, truncatíſque arboribus & in modum tropæorum adornatis ad lumina reverſus, eorum quidem, qui ſecuti non eſſent, timiditatem & ignaviam corripuit, comites autem & participes victoriæ novo genere*

ac nomine

ac nomine coronarum donavit, quas distinctas Solis *ac* Lunæ *siderúmque specie* exploratorias *appellavit*. Et c. 47. *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoq; procerissimũ quemq;, & ut ipse dicebat ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum rutilare, & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.*

8. VICINAM DRVSO GENITORI CONDIDIT ARAM. Tacit. 2. annal. *Tumulum nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant, restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* antiquissimo ritu in funere illustrium virorum, quem Virgilius. lib. 5. & 11. Æneid. Livius. lib. 25. Lucanus. lib. 8. Statius. lib. 6. descripserunt. Diversa fuit hæc ara à tumulo honoratio, cujus Sueton. in vitâ Claudij. cap. 1. meminit. *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem stato die, quotannis decurreret, & Galliarum civitates publicè supplicarent.* Hic enim ad Rhenum erat, illa verò *Luppiæ* & *Alisoni* vicina, in ea planitie, quæ inter *Alisonem* jacet & *Luppiæ caput*.

9. ET TVLIT AVSONIIS MANIBVS INFERIAS. Sueton. in vita Caligulæ c. 3. de Germanico. *Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias manibus dabat. Cæsorum clade Variana veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere sua manu, & comportare primus aggressus est.* Tacit. lib. 1. An. *Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus ducíque; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. Præmisso Cæcina ut occulta saltuum scrutaretur, pontésque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret,*

neret, incedunt mæstos lucos visúque ac memoria deformes. Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principijs trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossa, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorúmq; artus, simul truncis arborũ antefixa ora, lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant, & cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra, & suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis & aquilis superbe illuserit. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, mæsti simul ac infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Dio. lib. 57. *At Germanicus expeditione in Germanos propera ad Oceanum usque processit: barbarisque vi devictis ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit.* Exstructi monumenti inscriptionem, quo nescio auctore, hanc affert Erpoldus Lindenbrogius in comment. de clade Variana. *Ossa. mil. V. & XIX. leg. cum Quinctil. interfect. jussu. Germanici. Imp. huc. collata. quiescunt.*

10. POST VBIVS. Gobelinus Persona in cosmodrom. ætat. 6. c. 91. *Anno Domini M. CCCC. X. supradicto inter Dominum VVilhelmum Electum Paderbornensem ex una, & Dominum Fridericum Archiepiscopum Coloniensem, & Adolphum Comitem de Clivis & de Marke parte ex altera, orta sunt guerræ gravissimæ. Vnde Archiepiscopus & Comes valido exercitu conflato terram*

to terram quandam Domini Electi paludibus & fossatis undique cinctam, Delbrugge *nominatam, die XIIX. mensis Decembris, potenter intrabant. Villani tamen terræ illius eis occurrentes ingressum illorum per plures horas retardabant: Sed tandem inermes cedentes armatis in paludes se receperunt. Dominus vero Electus à loco ingressus hostium per plusquam sexaginta distans stadia, hujus facti penitus ignarus, in castro suo* (Neuhusio) *residebat. Cúmq; flamma incendij domorũ, perlustrans aëra, sibi indicavit adesse præsentiam, ipse de exercitus eorum informatus potentia, bellum cum ipsis inire primo non præsumsit. Et licet Archiepiscopus & Comes antedicti, in terram illam nocte sequente castra metari decreverant, mulierum tamen loci illius dispendioso agente ministerio domibus, quas pro unius duntaxat noctis commodo, & incendio crastino præsupserant reservare, furtivum per incendium frustrati, subitò ipsi, tanquam principes, plus deliciis, quam nocturni frigoris incommodis assueti, sub dio noctem ducere sibi grave nimis arbitrantes, terram illam pro tunc exire, & ipsius exterminationem crastino reservare, seque ad alia loca vicina ditioni suæ subjecta transferre, consilio deliberabant immaturo. Cúmq; viam per quam paulo ante intraverunt, progressu festino petiverunt, illam sudibus & fossatis factã prorsus inviam, & balistariorum custodia munitã invenerunt: quapropter declinantes abinde, locum alium per paludes sibi pervium effecerunt, & postquam Archiepiscopus & Comes, cum nonnullis armatis equitibus, & peditibus suis universis, transirẽt: villani per paludes discurrentes, viam hanc, de novo factã, occupant, & adversariorum plaustra, sagittas ferentia, cum bombardis, in transitu angusto, fortiter evertunt. Nam quidam villani, ipsi quasi quatuor millibus sagittis emissis fuerant telis prorsus destituti: unde tunc telis in plaustris hostium eversis acquisitis, ballistas sursum trahunt, sagittas hinc inde, ante & retrò, dirigunt, & adversarios propriis eorum jaculis viæ sic*

præclusa

præclusæ arcent ab accessu. Vnde, nocte superveniente, principes ipsi inopinatis incommodis fatigati, divisim per devia, quasi tota nocte laborantes, recesserunt: signa sua, cum magna parte gentis suæ, in terra illa dolenter relinquendo. Illos igitur qui sic inviti remanebant, villani cæcis ictibus sagittarum tota nocte fatigare non cessabant. His auditis, Dominus Electus suos fideles eadem nocte, prout circumquaque colligebat, & se diluculo cum suis ad terram illam festinanter conferebat. Illucente igitur diei luce hostes hinc inde per ipsius terræ devia pererrantes, exitus sui locum undique quærunt: nec Dominus Electus, tanquam suorum fidelium adventus spe suspensus opportuni, pugnam cum eis subitò inire præsumpsit, sed ipsis tanquam laqueis suis comprehensis diligentius observatis, quasi fugam simulando, primò divertit ab illis. Illi autem se sic illaqueatos perpendentes, & adversariorum suorum numerum videntes plus & plus augeri, tanquam mortis desperatione, per paludis invia transitum facere tentaverunt: sed pedites Dn. Electi, præsertim cives Paderbornenses, illos inter paludes excipientes fortiter, quibusdam captis, & nonnullis occisis, hunc eorum frustrabantur exeundi conatum. Multi tamen ex eis, priusquam pedites prædicti eos attigerunt, cum vexillo Comitis evaserunt. Tandem quasi hora post meridiem transacta secunda, Dn. Electus eos bello constanter aggreditur, & ipsi ex adverso instruentes aciem, equorum cursum calcarium stimulis excitabant. Sed ipsi, priusquam ferri probaretur acumen, occursum, quem equorum impetu, armorum collisione, & objectu lancearum exhibuerunt terribilem, declinantes in obliquum, subitò verterunt in fugam: sicque strati sparsim per agros, & equis, ac cursu devio, & palude devicti, capti sunt armati numero trecenti sexaginta, & inermes propè sexaginta: paucique ex eis vel occisi, vel palude submersi sunt, quorum numerus ad sedecim fuit æstimatus, & numerus equorum quos victi perdiderunt ad octingentos

equos

equos fuit æstimatus: quamvis inter dividendum spolia, nequaquam tot equi producti fuerunt. Sequente die Electus Dominus à singulis captivis juramento sub certa forma recepto, qui de genere fuerunt militari, unius mensis inducias eis dedit, populares jussit custodiæ mancipari. Volens tamen cives de Sosato, cæteris popularibus fama celebriores, militarium prærogativa gaudere, eis consimiles inducias dedit, puerisque ministerio cursus equorum deputatis, induciarum tempus ultra tres menses prorogavit. Elapso igitur induciarum mense supradicto, singuli captivi militaris generis, juxta terminum eis constitutum, vi juramenti tacti in captivitatem redierunt. Cives autem de Sosato, armati quippe octoginta octo, & famuli eorum sedecim, à quodam Comitis prædicti capitaneo in via, qua ad redeundum in captivitatem tendere videbantur, studiose capti & custodiæ mancipati, in captivitatem minimè redierunt. An autem cives isti, vel ex eis aliqui, hujus captivitatis, sic ab eorum litis consorte ipsis illatæ, conscij fuerint consilij, tunc multi dubitabant: de consensu tamen Dominorum suorum prædictorum, captivitatem illam prodiisse, multi crediderunt. Tolerabilius tamen nonnullis visum est, factum hoc in illis, quam si factum fuisset in istis, qui de genere militari fuerunt procreati: cum principes regni Teutoniæ, more Romanorum antiquorum, qui Marcum Regulum, suis temporibus gloria militari Romanos supergredientem universos, juramenti religione tactum, in captivitatem redire volentem, prohibere reveriti pudendum esse sensebant, milites suos victos, in fide servanda, usque ad illa tempora non consueverunt impedire. Exacerbatis autem sic, ut præmissum est, Archiepiscopo & Comite prædictis guerrarum cursus dirius instauratur, ipsique in quatuor oppidis, videlicet Brilon, Ruden, Geseke, & Lippe in multitudine armatorum præsidia ponunt, quibus Dominus Electus in duobus diœcesis suæ oppidis fideles suos opponit, & contractis secum in ligam

H *unam*

unam Ducibus, Comitibus, nobilibus & Baronibus numero XXI. eis potenti manu restitit. Hinc fiunt hominum cædes, domorum incendia, prædæ multiplices & varij hostiles incursus utrinque. Nunquam tamen Archiepiscopus vel Comes antedicti, post bellum supradictum, in personis proprijs terram ipsius Domini Electi intrare præsumpserunt: sed ipse Dominus Electus sæpius in persona propria ducens exercitum, terras eorum prædis & incendijs tentavit pervagari, unde oppidum Kalenhart captum ignis incendio dedit. Magnæ utrobique fiebant expensæ, sed quanto magis Domini Archiepiscopus & Comes divitijs abundabant, tanto in eorum præsidijs fiebant expensæ potiores. Sed Dominus Electus in expensis victualium, quas in magna parte ab adversarijs suis potenter extorsit, & donorum largitione, præsertim in equis militaribus, quorum ultrà ducentos infra tempus hujusmodi litis largiebatur, tam liberalem se exhibuit, quam benignum familiaritatis affatu cunctis se præbuit: quod plures militares de partibus exteris fama ejus tracti ad ipsum convenerunt. Tandem postquam guerrarum hæc tempestas IX. duravit mensibus, Episcopus Leodiensis ob Archiepiscopi Coloniensis favorem Electo Paderb. literas diffidationis direxit. Cujus Domini potentia ipsum Electum adversarij sui plurimum terreri æstimabant Archiepiscopus & Comes supradicti, magnóque conflato exercitu cum quadrigis multis victualibus & armis onustis, tanquam terram Electi manu potenti pervasuri, ad præsidiorum suorum loca se contulerunt: viros tamen solennes ad certum locum, quasi inter ipsa adversa præsidia medium, ipsi, & Dominus Electus ex adverso consimiles illis suos fideles super pace tractanda miserunt. Arbitrabantur enim illi, Dominum Electum, exercitus eorum famæ magnitudine territum, vel saltem in aggressu potenti eorum necessitate coactum, pacem ab eis petere, relaxationis sponsione captivorum: quod Electus præsentiens convocatis amicis, ad numerum penè mille

lancearum

lancearum armatorum militarium, absque popularibus armatis subditis suis equitibus peditibúsque pervenit. Demum verò, multis tractatibus per amicos utriusque partis habitis, sexta die mensis Septembris, illarum guerrarum tempestas; et viam compositionis amicabilis ad pacis tranquillitatem est redacta.

ERESBVRGVM AD DIMOLAM.

I. ERESBVRGVM. Celeberrimus in Francica & Saxonica historia locus, quem Leo III. Pontifex in diplom. dato in *Eresburg.* Astronom. de rebus à Carol. M. gestis apud Reuberum. Annales Francici, & vita Carol. M. à Pithæo edita. Ægil in vita S. Sturmionis. Vrspergensis. Poëta anonym. Cranzius. Aimonius. *Eresburg. Eresburgum. Heresburg. Eresberg. Heresberg.* alij *Merseburg. Mersberg. Marsburg. Montem Martis.* nominant, & docto commentario Meibomius in *Irminsula Saxonica* illustravit. Etymon nominis quoad posteriorem partem clarum & obvium, prioris obscurum & dubium. Gobelinus Persona natum vult à religione, *quod illuc è tota gente Saxonica quotidie sacrificandi, oracula petendi, votique solvendi causa multi confluerent, ut idem sit* ERESBERG, *quod mons venerationis.* Idem tamen aliam adfert notionem, ac dictum putat ab Hera, quæ Græcis ἥρα, Latine Juno, priscis Saxonibus culta. Scribit de Germanis Tacit. de morib. German. *in commune Herthum, id est terram matrem, colunt.* Hinc credi potest Heram eandem esse cum Hertho, & nomen dedisse. Meibom. de Irminsul. c. v. & in notis.

2. AD DIMOLAM. Nulla aut levis dubitandi causa, utrum *Eresburgum* sit in veteri Saxonia, an ad Salam Thuringiæ fluvium, ubi Episcopalis civitas Mersburgum; de hoc enim minime intelligi possunt, quæ in historia Francica de *Eresburgo* memorantur. *An. 772. Carlus Saxoniam bello aggressus Eresburgum castrum cepit.* Annal. Franc. Vita Carol. M. apud Pithæum. Astronom. Vrspergen. Regin. *quod iterum Saxones per mala ingenia & iniqua placita capientes Francos expulerunt, & castrum destruxerunt* Vit. Carol. M. apud Pithæum pag. 23. An. 775. *Carlus Saxonum perfidiam ultus Eresburgum readificat.* Annal. Franc. editi à Pithæo. Astronomus. Vita Carol. M. Regin. An. 776. *Cui* (Carolo) *vix Alpes transgresso occurrerunt, qui nunciarunt Eresburgum arcem à Saxonibus expugnatam, & præsidium Francicum, quod in eo posuerat, expulsum.* Astronom. apud Reuber. Annales Francici incerti auth. apud Pithæum. *Tunc Rex cum Francis restauravit Heresburgk castrum.* Regin. ad An. 776. Astronom. l. c. Ann. 780. *Transiénsque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit.* Astronom. apud Reuber. *Carolus Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & inde ad locum ubi Lippa consurgit.* Regino in Chron. Anno 784. *Cumque eum ulterius progredi tam hyemalis temporis asperitas, quam aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna concessit.* Astron. apud Reub. Ann. 785. *Rex Carolus in Heresburc super hyemem residebat, & Saxones in pace conquiescunt.* Fragment. Annal. Francic. pag. 88.

Nusquam deinde Leonem Papam ad Salam Thuringicum penetrasse scribitur, qui tamen, ut suo loco ostendetur, Paderbornam ad Carolum venit, atque Ecclesiam *Eresburgi* consecravit. In hac Ecclesia, teste Widekindo & Gobelino

belino, cæsus Dancmarus, cum quo Otto M. non in Thuringia, sed Westphalia bellum gessit. Fuit igitur *Eresburgum* in Saxonia veteri seu Westphalia, non tamen ad ripam *Visurgis*, ut Ado Viennensis autumat, neque ad fontem vel fluvium *Lippiæ*, ut Ernestus Brotusius hist. Anhal. l. 1. c. 14. Marcus Wagner. in Vita Carol. M. & Ioannes Lampadius in mellificio hist. opinantur: nec etiam ad *Ruram* fluvium, ut Letznerus in hist. Caroli. M. c. 21. adfirmat: nec ad arcem *Driburgum* diœcesis Paderborn. ut vult Tilemannus Frisius in speculo de monetis l. 3. c. 1. & 8. Sed ad *Dimolam*, qui magnam diœcesis Paderborn. partem emensus haud procul *Heristallo Saxonico* in *Visurgim* effunditur; ubi etiamnum superest Præpositura à Ludovico Pio Monasterio Corbejensi donata. *Dominus Ludovicus Imperator Augustus Caroli M. filius tradidit Monasterio* (Corbejensi) *locum Huxeri cum omnibus suis: Eresburg & Meppiam Abbatiolas, & cætera prædia in Aquilone. Iuditha Imperatrix hæc à viro suo obtinuit.* Chronic. Corbejense editum à Meibomio. Henricus de Hervordia citatus ab eod. ex Ordinario Corbejensi. Diutissime præterea vetus nomen *Eresberg* & *Heresberg* conservatum, uti ex literis Wiboldi Abbatis Corbejensis An. 1152. & Cons. ac populi oppidi hujus An. 1229. datis apparet. *Nos Consules & universitas Montis qui dicitur Heresberg universis præsentem paginam inspecturis præsentium tenore significandum duximus. quod cum nos à villa Horehusen ad montem qui dicitur Heresberg Paderbornensis Diœcesis nostra domicilia transtulissemus. ac montem munientes eundem ab obedientia Ecclesiæ Paderburnensis. qua eidem in spiritualibus eramus subjecti. inobedienter recessissemus. tandem cum eadem Ecclesia convenientes. inter ipsam & nostram Vniversitatem talis ordi-*

ordinatio intervenit. quod nos errorem nostrum recognoscentes. & ad obedientiam matris nostræ Ecclesiæ videlicet Paderburnensis redeuntes. debitum in spiritualibus ad ipsam habebimus respectum. & Clericum quem Episcopus Paderburnensis. apud nos Ecclesiæ constructæ sive construendæ. & à nostra Vniversitate dotandæ. præfecerit. quemque Archidiaconus loci. dono altaris investiverit. tamquam nostrum plebanum modo ad præsens recipiemus reverenter. remanente nihilominus apud nos post mortem ejusdem plebani. alium nobis eligendi plebanum libertate. dummodo electus à nobis Archidiacono. ad recipiendum donum altaris & curam animarum præsentetur. ipsamque Ecclesiam nostram Dominus Episcopus parrochialem faciendo. & sepulturam ibidem indulgendo. tempore oportuno consecrabit. Præterea Archidiaconum de Capitulo majoris Ecclesiæ Paderburnensis. qui synado Horehusen præsidere consuevit. in monte & præfata Ecclesia synado præsidentem tamquam nostrum Archidiaconum cum omni jure quod ipse Archidiaconus antequam nos ad montem transferremus in Capella S. Dyonisij Horehusen habuit. & adhuc circa universam plebem ejusdem Archidiaconatus habere dinoscitur. admisimus. duobus tamen articulis non de jure sed de benignitate & gratia Archidiaconi & Ecclesiæ. exceptis. quod nec denarios vel obulos synodales persolvemus. & quod homines inter nos servilis conditionis. à scabinis accusati. non in ferro candenti. sicut alias consuetum est. sed manu duodecima suam expurgationem præstabunt. Ne autem hæc præscripta ordinatio. tam ab Ecclesia Paderburnensi. quam à nostra Vniversitate valeat inposterum revocari. vel aliquid in ipsa immutari. præsentem cartam sigilli nostræ Vniversitatis appensione. ac testium annotatione roboratam. quam cartam etiam sub eodem tenore. Domini Episcopi & Capituli sigillorum impressione munitam. ab ipsa Ecclesia accepimus. ad exhibendum pro & contra nos

si necesse

si necesse fuerit. Ecclesiæ dedimus eidem. Acta sunt hæc Anno Dominice incarnationis M. CC. XXIX. VII. Kal. Septembris. Testes hujus rei sunt. Herman de Vesperthe. Iohan de Eleren. Tetmar de Durslo. Iohan de santo Magno. Iohan de VVesthem. plebani. Milites vero. Andreas de Durslo. Olricus de VVesthem. Alradus. Henric de Brocbike. Stephanus. fratres de Dalhem. Tideric de Etlen. Bodo. Henric & Iohan de Schnevethe. Consules vero Vollant. Alrat. Herman. Conrat. Monetarij. Tideric de Gesmaria. Tideric de Velreberch. Ludolff de Capella. Henric VVestual. Henric de Dune. Regenhart de Hoburgehusen. Regenhart de Hattepe. Iohan de Fabrica. & tota Vniversitas montis ejusdem.

L. S.

Ab hoc verò tempore nomen prius obsolevit: nam literis Anno 1247. conscriptis *Mons Martis* & deinceps appellatur. *Hermannus Dei gratia Abbas. Strigerus Præpositus. Albertus Prior. totúsque conventus Corbegensis Ecclesiæ nec non Themo Præpositus Montis Martis & fratres sui ejusdem montis. Vniversis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Super dissensione mota inter Dominum Simonem electum & Capitulum Paderburnense ex parte una. & nos ex parte altera super Parochia. Archidiaconatu. & jurisdictione Diocesiani ordinaria Montis Martis. quam Dominus Paderburnensis & Ecclesia sua petebat ratione juris communis. Et nos privilegijs & præscriptione*

ſcriptione defendebamus. Magiſtro Ottone Decano Bremenſi. Magiſtro Thetmaro Canonico Monaſterienſi. Heinrico Decano & Hermanno Scholaſtico novæ Eccleſiæ mediantibus talis compoſitio intervenit. quod tenore præſentium publice & ſolemniter confitemur. quod venerabili Domino Symoni Electo & Capitulo Paderburnenſi ordinariam jurisdictionem & jura ſpiritualia Dioceſiano & ſuæ Eccleſiæ de jure communi debita in Monte Martis ſecundum formam recognoſcimus infraſcriptam. Conſentientes & eligentes quod Volradus Canonicus Paderburnenſis Archidiaconus in Horhuſen & ſui ſucceſſores qui pro tempore fuerint habitatoribus montis ejusdem ſive in monte in Capella beati Nycholai. ſive in Horrehuſen in Eccleſia B. Dioniſij prout ipſis placuerit ſynodo præſideant. Et quia Præpoſitus & fratres prædicti montis ad Abbatem tantum & Conventum Corbegenſem in ſpiritualibus & temporalibus reſpectum habere debent ipſi tam ab Epiſcoporum quam Archidiaconorum Paderbornenſium juribus ſunt exempti. Conſenſum eſt etiam inter Paderbornenſem & Corbegenſem Eccleſias quod illi tantum ſunt excepti à frequentatione ſynodi & à juribus ſynodalibus qui infra ambitum clauſtri cum Præpoſito & fratribus habitant & in emunitate exiſtentes eorum ſervitiis ſunt ſpecialiter deputati. Præterea Præpoſitus ejusdem loci nomine Abbatis & Conventus Corbegenſis denarios ſynodales. tantum de habitatoribus montis colliget annuatim. Archidiacono contra eosdem habitatores ſi neceſſe fuerit in hoc per cenſuram eccleſiaſticam adjuvante de quibus ſynodalibus denariis Præpoſitus idem ſex ſolidos graves Archidiacono ſtatim dum collecti fuerint annis ſingulis ſine qualibet difficultate perſolvet. Themo etiam nunc Præpoſitus qui Parochiæ præeſt in eodem monte à Domino Volrado Archidiacono curam animarum & donum altaris recepit & obedientiam Archidiacono debitam repromiſit. & deinceps Præpoſiti Montis Martis vel alij qui ab Abbate Corbegenſi

Corbegensi Archidiacono in Horhusen Canonico Paderburnensi fuerint præsentati ad eandem parochiam donum altaris & curam animarum perpetuo recipient in futurum & Præpositi vel alij qui parochiam eandem habuerint ratione ejusdem parochiæ in Ecclesiæ Paderburnensi Episcopales synodos frequentabunt. Quod autem ea quæ præscripta sunt Ecclesiæ Paderburnensi perpetuo servabimus Nos & Ecclesiam Corbegensem Paderburnensi Ecclesiæ sub pœna quingentarum marcarum hijs literis obligamus. Acta & completa sunt hæc in Ecclesia Corbegensi Anno Domini M. CC.XLVII. in crastino nativitatis B. Mariæ Virginis.

L. S. L. S.

3. HOSPES ERESBVRGI PRÆRVPTAM CONSPICIS VRBEM. *ERESBVRGVM* præcelso latéque conspicuo monti impositum Widekindus & Ditmarus ***urbem***, ***civitatem*** auctor vitæ Caroli M. Annales Franc. vita Caroli M. apud Pith. Astronim. apud Reub. & complures alij ***castrum***. Ægil. in vita S. Sturmionis ***castellum***, alij ***arcem*** appellarunt. Castri aut nulla aut exigua vestigia supersunt; urbs paulò ante An. 1247. instaurata videtur, domicilijs ex villa *Horhusen* in montem *Heresberg* translatis, montéque munito, ut ex diplom. cit. liquet. ***Complectebatur***, ut Meibom. scribit, ***500. domicilia non inelegantia, civésque ob commercia opulentos***, sed numerum ædium

fortunásque civium multùm imminuít proximum bellum, quo An. 1646. 25. Maij oppidum à Suecis expugnatum, direptum, & munitionibus nudatum.

4. ANTIQVA CELEBREM RELLIGIONE LOCVM. Erat namque *Eresburgi* fanum nobile, sive, ut Meibom. scribit, *religione augustum, magnitudine ingens, structura operosum, splendore magnificum, divitijs inclytum*, atque in hoc delubro vastissimum Idolum totius Saxoniæ, numen gentis tutelare & commune. *Solebant antiqui Saxones, & cumprimis militares homines certis ijsdémque solemnibus & festis diebus armis induti, atque etiam cataphracti, gladiísque accincti, dextra vero cestus ferreos vibrantes, alternis circa Idolum patrium obequitare, interdum in genua procumbere, opémque præsentem & in bello secundam fortunam efflagitare. Huc quoque frequens populus ibat & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum populorúmque visebantur munera, ingens auri argentíque ostendebatur copia.* Avent. l. 4. annal. Bojorum.

5. MARTIS IBI QVONDAM SIMVLACRO. Non uno eodémque modo ab antiquis Francicarum Germanicarúmque rerum scriptoribus nomen hujus simulacri, seu Idoli enunciatur. Annales Francici. Fuldenses. Adeilmus. habent *Irminsul.* Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis. Aimonius. Schaffnaburgensis. Hermannus Contractus. Vrspergẽsis. Modice variant Adam. Brem. qui *Irmindsul.* Albert. Stad. qui *Erminsul.* auctor vitæ Carol. M. qui *Ermensul* scribunt. alij aspirationem adjungunt, in quibus Regino, *Hermansaul.* Rolevinc. *Hermeseul.* Chron. Belg. mag. *Hermensul* appellant. Chronicon Saxonicum *Armensul.* Quia ex duabus dictionibus compositum, de utraque controvertitur, an posterior cippum, seu columnã, an verò aulam significet; præcipue

pue verò de posteriore dissentiunt. *Nonnulli*, ut Cranzius in Saxonia, *Irmensul interpretantur statuam publicam. Conijci permittitur dictam Idermanseul quasi commune profugium & asylum omnium.* Favet huic etymo Adam. Brem. qui *patria lingua* idem esse vult, quod Latinis *universalis colūna quasi universa statuens.* Gobelin. *statuam Mercurij* fuisse opinatur. Aventin. *Herminioni* sacram fuisse contendit. Plurimi memoriæ *Harminij* dicatam existimant. Gorop. Becan. *hieroglyphicam esse* affirmat. Verùm magis credibile Saxones gentem bellicosam *Martem* in eo coluisse: nam ut Widekind. lib. 1. *Secundum errorem paternum sacra sua propria veneratione venerati sunt, nomine Martem effigie columnarum innitentes.* Chron. Saxon. vetus. *Hæc erat forma Idoli Martis Marsburgi, quod Carolus M. destruxit in VVestphalia.* Marti præterea similior quam Mercurio imago à Cranzio descripta. *Erat armati toto corpore effigies, cujus in dextra signum militare (nostri vexillum vocant) præferens rosam: cujus breve momentum & facilis ortus & interitus, ita eventus præliorum. In sinistra libram expandit, dubiam pugnantium sortem facile huc illuc inclinantem; pectus inerme ursum præferebat, interritum bellatorum animum insinuans. In clypeo Leo, qui bestijs imperitat, invictum ad fortia facta animum monstrat: floribus consito campo, in quo stabat, quod nihil jucundius solet videri fortibus, quam in acie virtutem ostendere*

6. NOBILE FANVM. Adamus Brem. Vrsperg. Rhenanus. Huldricus Mutius. tradere videntur sub dio in aperto campo stetisse; at fani seu templi meminit vita Caroli M. apud Pithœum, *pervenitque usque ad Ermensul, & ipsum fanum destruxit, & aurum & argentum, quod ibi reperit, abstulit.* Regino totidem verbis ex vita Caroli M. Henricus

 de Hervor-

de Hervordia ad annum Constantini Imp. 31. apud Meibomium in Irmensula Saxonica cap. 7.

7. VASTATVM CAROLI VICTRICIBVS ARMIS. Annal. Franc. apud Pithœum. *Carlus Saxoniam ingressus, Eresburgum cepit, & Idolum Saxonum, quod vocabatur Irminsul, destruxit.* Vrsperg. Regin. Quo tempore *Irminsulam*, ejúsque fanum *Eresburgi* Carolus destruxit, res mira contigit, ab Astron. auctore Annal. Franc. Vrsp. Reginone magno consensu prodita. *Fuit siccitas magna, ita ut aqua deficeret in supra dicto loco, ubi Ermensul stabat. Et dum vellet ibi tres dies stare gloriosus Rex ad destruendum fanum ipsum, & valde homines & jumenta sitirent, subita Christi gratia, media die cuncto exercitu quiescente, apparuit eis torrens ebulliens salubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum sufficienter recreati sunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum destructum est.* Sed quæ ad Dimolam amnem esse potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hostes aquatione prohibuêre? certe exercitui sitienti vix magis defuit, quàm ingenio sedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Visurgim propugnanti aqua hic hæret. Non satis autem pietati Caroli fuit impium *Irminsulæ* fanum evertere: nam in eodèm loco Christianum mox templum condidit, de quo auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, sed tamen post casum in majori splendore zelo pietatis restruxerat; Post eversionem Idoli, HERMENSVL, id est, STATVA HERMETIS ab incolis vocati, basilicã imperialis munificentiæ & celsitudinis construxit: ut quem locum cultura dæmonum sordidaverat, Christianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc basilicam

basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludovici Pij Imp. diploma, quo Corbejensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat. Finis diplomatis est apud Gerhardum Cleinsorgium in hist. Ecclesiast. Westph. MS. ad An. 826. *Et ut hæc authoritas nostræ largitionis per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, & à fidelibus nostris tam præsentibus quàm futuris, seu etiam successoribus nostris fidelibus Sanctæ Dei Ecclesiæ verius certiùsque credatur, eam manibus proprys subtersignavimus, & anuli nostri impressione signari jussimus.*

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris
Signum Hlotharij gloriosissimi Augusti
Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi.
Data XII. Kal. Iulij. Anno Christo propitio XIII. Imperij Domini Hludovici pijssimi Augusti. Indictione IIII.
Actum in Gilenheim palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

8. SACRAVIT VERO RESTITVITQVE DEO. Exstat apud Baronium tom. 9. An. 799. ex Registro Innoc. IV. desumptum diploma seu privilegium Leonis III. de consecratione templi *Eresburgi* exstructi, dignum quod hic integrum ponatur. *Leo Servus Servorum Dei, Karolo M. Francorum Regi. Piæ tuæ petitioni per omnia congaudentes, quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem Eresburg quem expugnatum cum tota Saxonia Deo obtulisti, & per nos B. Petro consecrasti, liberum ab omni humana potestate esse, & fratrum inibi ad Christi servitium adunatorum ditioni tantummodo parère censemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur: neve regni vestri invasoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur, sub anathemate S. Petri interdicimus, ne quis unquam bellica in ipso monte præsidia collocare, aut decimas circa montem per duas Saxonicas*

de Hervordia ad annum Conſtantini Imp. 31. apud Meibomium in Irmenſula Saxonica cap. 7.

7. VASTATVM CAROLI VICTRICIBVS ARMIS. Annal. Franc. apud Pithœum. *Carlus Saxoniam ingreſſus, Eresburgum cepit, & Idolum Saxonum, quod vocabatur Irminſul, deſtruxit.* Vrſperg. Regin. Quo tempore *Irminſulam*, ejúſque fanum *Eresburgi* Carolus deſtruxit, res mira contigit, ab Aſtron. auctore Annal. Franc. Vrſp. Reginone magno conſenſu prodita. *Fuit ſiccitas magna, ita ut aqua deficeret in ſupra dicto loco, ubi Ermenſul ſtabat. Et dum vellet ibi tres dies ſtare glorioſus Rex ad deſtruendum fanum ipſum, & valde homines & jumenta ſitirent, ſubita Chriſti gratia, media die cuncto exercitu quieſcente, apparuit eis torrens ebulliens ſalubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum ſufficienter recreati ſunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum deſtructum eſt.* Sed quæ ad Dimolam amnem eſſe potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hoſtes aquatione prohibuêre? certe exercitui ſitienti vix magis defuit, quàm ingenio ſedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Viſurgim propugnanti aqua hic hæret. Non ſatis autem pietati Caroli fuit impium *Irminſulæ* fanum evertere: nam in eodèm loco Chriſtianum mox templum condidit, de quo auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, ſed tamen poſt caſum in majori ſplendore zelo pietatis reſtruxerat; Poſt everſionem Idoli, HERMENSVL, id eſt, STATVA HERMETIS ab incolis vocati, baſilicã imperialis munificentiæ & celſitudinis conſtruxit: ut quem locum cultura dæmonum ſordidaverat, Chriſtianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc

baſilicam

basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludovici Pij Imp. diploma, quo Corbejensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat. Finis diplomatis est apud Gerhardum Cleinsorgium in hist. Ecclesiast. Westph. MS. ad An. 826. *Et ut hæc authoritas nostræ largitionis per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, & à fidelibus nostris tam præsentibus quàm futuris, seu etiam successoribus nostris fidelibus Sanctæ Dei Ecclesiæ verius certiúsque credatur, eam manibus proprijs subtersignavimus, & anuli nostri impressione signari jussimus.*

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris
Signum Hlotharij gloriosissimi Augusti
Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi.
Data XII. Kal. Iulij. Anno Christo propitio XIII. Imperij
Domini Hludovici pijssimi Augusti. Indictione IIII.
Actum in Gilenheim palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

8. SACRAVIT VERO RESTITVITQVE DEO. Exstat apud Baronium tom. 9. An. 799. ex Registro Innoc. IV. desumptum diploma seu privilegium Leonis III. de consecratione templi *Eresburgi* exstructi, dignum quod hic integrum ponatur. ***Leo Servus Servorum Dei, Karolo M. Francorum Regi. Piæ tuæ petitioni per omnia congaudentes, quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem Eresburg quem expugnatum cum tota Saxonia Deo obtulisti, & per nos B. Petro consecrasti, liberum ab omni humana potestate esse, & fratrum inibi ad Christi servitium adunatorum ditioni tantummodo parère censemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur: neve regni vestri invasoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur, sub anathemate S. Petri interdicimus, ne quis unquam bellica in ipso monte præsidia collocare, aut decimas circa montem per duas Saxonicas***

Rastas, quas illuc delegasti, audeat diripere. Hoc observantibus sit pax à Deo patre: infrigentibus excommunicatio, & à beatorum collegio sit separatio in æternum. Datum Eresburgi per manum Ioannis Bibliothecarij & Cancellarij ecclesiæ Romanæ, 8. Kalend. Ianuarij, Anno Domini ☉ ☉ ☉ Leonis tertij 4. Indictione 8. die dedicationis capellæ in Eresburg. Idem ab Henrico de Hervordia ad annum Caroli M. 4. Christi. 808. totidem penè verbis refertur, apud Meibom. in Irmens. Saxon. cap. XI. qui in eo tamen fallitur, quod hanc dedicationem in alterum Leonis cum Carolo in Germania congressum reijciat. *Item perlatum est*, inquit, *ad Imperatorem, sanguinem Domini in Mantua civitate fuisse repertum: misitque ad Papam, ut hujus rei veritatem perquireret. Qui nactus occasionem exeundi, primo in Lombardiam, quasi pro dicta inquisitione progressus est, indeque subito arrepto itinere ad Imperatorem venit ad Karisiam, villam juxta Remis, & Natalem Domini secum celebravit. Deinde Aquisgranum Papam Imperator perduxit, & post in Saxoniam antiquam, ibi Capellam in Bergkerken prope Mindam consecravit. Campanula quædam, quam reliquit, etiam nunc videtur ibidem. Capellam etiam S. Petri in Eresberg, quæ nunc Mersberg dicitur, consecravit.* Ita Henricus de Hervordia. Contra Astronomus & vita Caroli M. per Engolismensum scripta, Adelmus & Regino uno ore testantur, *Leonem Pontif. Aquisgrano, ubi octo dies mansit, per Bojaniam ire volentem, ductum esse usque Ravennam, magnis ab imperatore muneribus donatum.* nulla Saxoniæ, hoc tempore, sive à Leone Pont. sive à Carolo intratæ facta mentione. His consentiunt Poëta Anonym. Hermannus Contractus. Lambertus Schaffnaburgensis. Sigebertus

gebertus Gemblacensis. Marianus Scotus. Vrspergensis Abbas. cæteríque chronologi & scriptores, qui nihil de Leonis vel Caroli accessu in Saxoniam. Nihil item Sigonius, qui hunc congressum satis exacte describit in hist. regni Italiæ. Quare quicquid per Leonem Pontif. gestum est, referendum ad annum 799. & primum in Saxoniam ingressum, quo etiam Paderbornæ Ecclesiam, & altare S. Stephani, rogatu Caroli M. consecravit. Vita S. Liborij apud Bollandum cap. 2. pag. 88. §. 5. & 6. vita S. Meinwverci apud Broverum pag. 13. n. 1. Gob. Pers. cosmod. ætat. 6. cap. 38.

9. MANSIT ET HOC NOSTRÆ GENTI. Ab anno 826. quo *Capella Eresburgensis* à Ludovico patre, & Lothario ejus filio *Corbejensibus* fuit donata. Postea *Eresburgi*, seu *Montis Martis* mediam partem Hermannus Abbas & cœnobitæ Corbejenses Henrico Archiepiscopo Coloniensi An. 1230. mense Augusto Susati cessere: alteram verò partem Franciscus Abbas & conventus *Corbejensis* Hermanno Archiepiscopo Coloniensi & Administratori Paderbornensi Marspergi An. 1507. postridie S. Ægidij, reservato sibi ad Kalendas Græcas reluendi jure, vendiderunt.

10. DVM BARBARVS HOSTIS. Quidquid *Eresburgi* Suecus hostis paulo ante reliquum fecerat, immissus ad excidium augusti operis Hassicus miles devastavit. Quod insigne facinus ad posteritatis memoriam publicis tabulis Eresburgensis civitatis consignatum his verbis legi meretur. *Anno 1646. die XXIV. Sept. facta est duarum Hassicarū legionum (quarum altera equestris, altera pedestris erat) subita in Montem Martis irruptio; ductor prædatorij agminis Vfflenus*

lenus cum duobus fratribus. Clades illata haud modica fuit: nam templum primarium subjecto pulvere nitrato disjectum, porta civitatis incensa, cætera pari ruina vastata. Quicquid cives & accola post nuperam Suecicam expugnationem urbis huc convexerant, spolio abreptum. Postridie tres præstantes campanæ unà cum turri corruerunt.

BRVNISBERGA PROPE HVXARIAM.

I. BRVNISBERGA. Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui, atq; hos inter Poëta anonym. l. 1. A. 775. Annal. incerti Auth. & vita Caroli M. apud Pithæum. Astronom. apud Reuberum, & Regino.

2. PROPE HVXARIAM. Quam Ludovicus Pius VI. Kal. Augusti indict. prima, Imperij sui X. qui fuit annus æræ Christianæ 823. Monasterio Corbejensi donavit. vid. diploma apud Gerhardum Cleinsorgium in hist. ecclesiastica Westph. MS. & Stangefolium in Annnal. circul. Westphal. l. 2. pag. 120. Quo verò tempore cæpit floruitque *Brunisberga*, *Huxaria* sive, ut tum nominata fuit, *Huxeri* villa tantùm erat, postmodum verò hæc oppidum insigne evasit. Illa interim seu bello seu vetustate corruit, nec nisi mœnium vestigia, vallorúmque & fossarum ostendit.

3. ARX. *Montem* Poëta Anonym. *locum* Astronom. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam*. Cranzius. Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant.

4. BRVNO-

4. BRVNONIS. Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widekindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obijt, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

5. LATINI SANGVINIS INFECTAS CAEDE VISVRGIS AQVAS. Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostra clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt; ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: procùlque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad castra sita Alisone posset reverti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam Visurgim Vell. & Dio nominarunt? *factum id fama amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi proximus fuit, XX circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19. Ad ipsam postea ripam Germanicus Cæsar accessit; & flumen quod Romanos Cheruscósque interfluebat, transijt, sed non sine periculo, prælio & cæde.

6. SAXONES HIC AMNEM CAROLVM TRANSIRE PARANTEM. Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt. ut Poëta Anonym. lib. 1. A. 775. Vita Caroli M. apud Pithœum. Annales incerti Autho. apud eundem. Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba. *Inde ad VVisaram fluvium veniens*

K

niens , in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustra, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibidem interfectus est. Non tam facile fuit *Brunisbergam* expugnare. Cranz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Inde verò majore apparatu ducens Rex in provinciam, Siburg & Eresburg arces iterum à Saxonibus communitas denuo expugnavit, & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgum fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco rex cum robore exercitus, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adijciunt Gallici Regem obsidionis pertæsum duxisse partem copiarum in VVestphalos, Angarios. &c.*

7. TELIS. Varia armorum telorumque genera Cluver. lib. 1. c. 45. enumerat, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. An. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos.* Georgius Fabritius orig. Saxonicarum lib. 1. pag. 66. de Saxonum armis etiam agit.

8. LITORE NVNC ILLO REGNAS CORBEIA. De cujus origine Anonymus in libello de translat. S. Viti, & instit. novæ Corb. à Meibomio edito, post notas ad Widickindi Corbejensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Luduvvicus haberet placitum*

citum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, incarnationis vero Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem provincia Monasterium Monachorum construere juberet: quod cum pijssimus Princeps benignè suscepisset;* PLACVIT ACCERSERE EPISCOPVM NOMINE HATHVMARVM, AD CVIVS DIOECESIN PERTINEBAT LOCVS, VBI CONSTRVENDVM ERAT MONASTERIVM, VT CVM EIVS FIERET IMPERIO ET VOLVNTATE. *Sicque factum est, ut ab ea die, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cæpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hechi, ubi cum per sex, & eo amplius annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quod religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optime.* Paucis deinde interjectis sequitur. *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Luduvvico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectóque ex omni parte & undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes, & postquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt mensurare, prius quidem templum, inde habitationes fratrum, quod cum peregissent, constituentes qui quædam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi:* SED PRIMVM PETIERVNT EPISCOPVM VT VENIRET, ET SANCTIFICARET LOCVM, VEXILLVMQVE S. CRVCIS IN LOCO ALTARIS PONERET, NOMENQVE VT CORBEIA VOCARETVR APTARET. *Quod factum esse octavo Kal. Septembris exstat. Episcopus*

copus qui nomen imposuit, & Ecclesiam dedicavit BADVRADVS FVIT SVCCESSOR HATHVMARI. Chronic. Corbejense editum à Meibomio. *An. Incarnationis Dominic. 822. ind. 15. 8. Kal. Sept. 2. feria Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per septem annos prius demorabantur, inde egressi cum crucibus & reliquijs in hunc locum pervenerunt*: *LOCOQVE AB EPISCOPO BADVRADO, QVI TVNC PRAESENS ADERAT, CORBEIA NOMEN IMPOSITVM EST, erectóque tentorio, illatisq; crucibus & reliquijs, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Christi, ubi nunc altare esse dignoscitur.* Ex his antiquissimis testimonijs manifestum est, Corbejam jam ab ejus initio in Diœcesi Paderbornensi sitam esse; quod etiam omnes Apostolicæ Abbatum Corbejensium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apostolicæ, in quo Episcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificia innumera, & ipsæmet Corbejensium literæ, & ex historicis Cranzius l.1. Metropol. cap. 24. & scriptor vitæ B. Meinvverci, aliíque confirmant. Corbejenses contra, nescio quibus exemptionis literis gloriantur. Sed *manus nostræ oculatæ sunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbejenses. Diploma Apostolicum est hujusmodi. *Alexander Episcopus Servus Servorum Dei. dilectis filijs. Decano & .. scholastico Frislariensi & .. archipresbytero Ecclesiæ Nuemburgensis, Maguntinensis Diœcesis salutem & Apostolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noster .. Episcopus & dilecti filij Capitulum Padeburnense. petitione monstrarunt. quod .. Abbas & Conventus Monasterij Corbejensis Ordinis sancti Benedicti Padeburnensis Diocesis asserentes Monasterium ipsum*

ipsum fore exemptum & se in exemptionis possessione fuisse à tempore cujus memoria non existit, eidem Episcopo tanquam Dioecesano suo intendere denegant, & sibi de suis juribus respondere. in eorundem Episcopi & Capituli & Padeburnensis Ecclesiæ præjudicium & gravamen, quamquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non ostendant. Quare dicti Episcopus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt: ut providere ipsis & eidem Padeburnensi Ecclesiæ paterna super hoc sollicitudine curaremus. Quocirca discretioni vestræ per apostolica scripta mandamus. quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte nostra moneatis & inducere procuretis. ut infra quindecim dies post monitionem vestram obediant dicto Episcopo, vel privilegia exemptionis ostendant. Alioquin vocatis qui fuerint evocandi & auditis hinc inde propositis quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis. Facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observati. Testes autem qui fuerint nominati si se gratia odio vel timore subtraxerint per censuram eandem appellatione cessante compellatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hijs exequendis potueritis interesse duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani V. Kal. Martij Pontificatus nostri Anno tertio.

9. CORBEIA. Hoc nomen debet *Aurea Corbeia*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam

 Somonæ

Somonæ fluvij, An. Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi 2. Francorum regis conjuge fundato, ex quo in novam *Corbeiam Saxonicam* ad Visurgim Ludovicus Pius ejus fundator religiosorum hominum colonias deduxit. Quod Ioannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita S. Adelardi Corbejensis Abbatis apud Bollandum 2. Januarij. pag. 107. & 117. confirmat.

10. HVXARIÆ DICIT IVS PADIBORNA TVÆ. *Huxaria.* (in cujus confinijs *Brunisberga*) à Letznero in Chron. Corbejen. cap. 67. 68. 69. 70. descripta, quamvis in ditione Corbejensi sit sita; attamen ad ecclesiasticam sive sacram jurisdictionem Paderbornensis Episcopi pertinet; sedes illic Archidiaconalis præter *Huxariam, Albaxen, Tedelsheim, Brenckhausen, Erckelen, Luchtering, Boiffsen, Corbey, Holtzminnen, Oldendorp villam & oppidum, Meenbersen, Homborch, Heinhusen, Otberge, Beveren complectitur.* ex vetust. MS.

11. QVÆ SI POSTERITAS SERVASSET FOEDERA. Diversissimus religionis in Paderbornensi & Corbejensi ditione status. In Paderbornensi solius Catholicæ fidei cultus floret vigétque; in Corbejensi Lutheri opiniones prævalent, Corbejensis Abbatis in tuendis sacris impotentiâ, & per controversam à Corbeja, impeditámque Epis. Paderb. officio illic suo, si liceret, functuri ordinariam jurisdictionem multùm certè stabilitæ ac propagatæ.

BOCA AD LVPPIAM.

I. BOCA. Brunisbergam castra Caroli M. prælium cum Saxonibus in transitu Visurgis, & diuturna obsidio

ſidio; *Bocam* non minus ejuſdem hoſpitium, pax & religio, ab Aſtron. in Annal. rerum geſt. à Carolo M. apud Reuberum. Auctore vitæ Caroli M. edit. à Pithæo. Adelmo. Poëta Anonymo. Regione. & literis antiquis commemorata commendant, & dignam monumento reddunt.

2. AD LVPPIAM. Vbi etiamnum arx, vicus & præfectura *Boca* appellata ſupereſt: veriſimiliter fuit caſtrum, de quo Aſtronomus. *Eresburgo caſtro, quod dirutum erat, reſtaurato, alióque caſtello ſuper Lippiam exſtructo, & in utroque non modico præſidio relicto, ipſe in Galliam reverſus.* Quamvis Henricus de Hervordia, quem ſequitur Rolevincius, *Vechtelar* appellatum ſcribat; quod ubinam ſit, & unde hauſerit, equidem ignoro: *ſanctæ* deinde *memoriæ BADVRADVS* Epiſcopus Paderbornenſis oſſa *B. Landolini*, cujus honori dicatum templum *Bocæ* hodiedum exſtat, è diœceſi Cameracenſi translata *Bocæ* collocavit; quæ ad annum uſque 1101 religioſè aſſervata. Paucis annis ante, Monaſterium ordin. S. Benedicti ſuper eadem ſacra oſſa Erpo Comes de Padberg, conſilio & adjutorio Henrici de Werle Paderbornenſis Epiſcopi, inchoavit. *In nomine domini. Erpo dictus Comes in Patberg ad notitiam omnium fidelium pervenire deſideramus, quod nos ad honorem Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ſanctæ ejus Genitricis Virginis Mariæ, & ſuper reverenda oſſa beati Landolini confeſſoris, quæ ſanctæ memoriæ Baduradus Paderbornenſis Epiſcopus de diœceſi Cameracenſi transtulit, & in loco, qui dicitur BOCA integraliter deportavit, novellam plantationem religionis S. Benedicti conſtruximus ſuper fluvium, qui dicitur Lippia; quod opus ſtructuræ meæ conſilio & adjutorio Domini Henrici Paderbornenſis Epiſcopi incœptum, Comites de Nitehe minis & terroribus, ne perficeretur, impedierunt, aſſerentes ſe*

tes se veros hæredes loci illius esse post mortem Dominæ Beatricis conjugis nostræ. Vnde inito consilio prædicti Episcopi, transmigravimus Abbatem & fratres ejus, qui cum ipso erant, in villam nostram, quæ vocatur Fletorp, & ibi incepimus structuram nostram consummare, Anno gratiæ Millesimo Centesimo primo, ad honorem Piæ Matris, & ut ardentius instarem, benignissimus dominus flagello suo me torpentem excitavit hoc modo: Quodam tempore oppidanis in Horhusen fortè injustè in tantum offensus, ut incendio oppidum totaliter destruere, & consumere vellem, etiam ignem immittendo; quidam de ipsis oppidanis ad Ecclesiam Sancti Magni gloriosi Martyris fugientes imaginem crucifixi Domini rapuerunt, & eam ferentes obviam mihi furenti processerunt. At ego rationem præ furore non capiens, ad portitores crucifixi evaginato gladio, ut stultus, miser irrupi, & quod crucifixo pro corona capiti impositum est, percussi & partem in terram dejeci: Nec sine mora ultio divina defuit, nam digiti mei, quibus ferrum ad contumeliam sanctarum reliquiarum strinxeram, & manus in volam contracti præsentiam æterni judicis ibi adesse & iram persensi. Tunc igitur ejus flagello castigatus, & tamen de eo quod scriptum est, flagellat omnem filium quem recipit, fiduciam sumens, præsumebam à misericordia Dei me diligi, quod merebar affligi, præfatæ Ecclesiæ Beati Magni de meis possessionibus mansum unum, & Monasterio meo Fletorpensi omnia mea & me ipsum, ministrales meos cum beneficijs & possessionibus, servos omnes mihi bene in hoc consentientes, dominæ meæ perpetuæ Virgini Mariæ contradidi. Constituo & præsenti scripto sigillo nostro roborato jubeo, ut post mortem meam aliam personam Ecclesiasticam Abbas & qui cum eo sunt fratres eligant, & ei proprietatem Monasterij mei tradant, & ejus consilio & permissione Advocatum ad tempus unius anni vel duorum, si opus sit, eligant.

eligant. Finito verò Advocatiæ suæ termino, iterum, si necesse sit, non de progenie priorum, sed alium, ut caveatur ne aliquis in Advocatia hæreditario jure succedere possit. Ministeriales mei qui modo sunt, Ministeriales monasterij, in quacunque parochia moriantur, sepulturam in prædicto meo Monasterio eligant, & habeant, & optimum equum, quem quis habeat, & arma ibidem offerat. Iura vero in accipiendis vel dandis hæreditatibus, secundùm jura Ministerialium ubi se tradiderint habeant. Actum Anno M. CIV. tertio nonas Iulij.

Anno 1371. Bernardus de Horde Eques arcem *Bocam*, Henrici Episcopi, & successorum ejus *feudum ligium* semper fore professus, exstruxit; filius Bernardus sacellum ibidem condidit, quod ejus nepos Philippus Westphaliæ & Angariæ Marescallus, & conjuge defuncta Præpositus Monaster. insigni sacra supellectile, & sacrarum reliquiarum atque indulgentiarum thesauro locupletavit. Arcem quidem, stirpe Bernardi conditoris exstincta, sæculo proximè præterito à Theodoro Furstenbergio Paderborn. Episcopo recuperatam, An. 1646. Sueci unà cum sacello incendêre; verùm eandem Theodorus Adolphus Episcopus Paderbornensis instauravit munivitque. Hic igitur locus si Reinero Reineccio, in Poëtam Anonymum notas componenti, in mentem venisset, minimè is dubitasset, utrùm, *Boke,* sit Monasterium à S. Menolfo ædificatum, an *Bukenborg* arx ditionis Schawenburgicæ: hæc enim cis Visurgim in Ostfalis sita, illud verò *Bodeke* semper appellatum fuit.

3. BOCA VETUS CAROLO MEMORABILIS HOSPITE. Astronomus. *Inde reversus cum in pagum qui Buchi vocatur pervenisset.* Poëta Anonym.

In pagum redijt quem dicunt nomine Bukki.

Non postrema loci alicujus gloria censetur, Cæsarem Regémque hospitio excepisse, quàm multa hac sola de causa monumenta posita?

4. PAGVS. Antiqua regionum agrorúmque in pagos divisio. De Numa Pompilio Dio. & Plutarchus tradiderunt. *Divisit totam regionem in partes, quas pagos nominavit.* Eodem modo *Helvetia.* Cæsar. lib. 1. *Suevia.* Idem lib. 4. *Germania omnis* Cluver. præcipuè verò *Saxonia* in pagos distributa erat. Meibom. in comment. de pagis Saxon. Præter *Bocensem* complures in historia Francica, Imperatorum Regúmque Saxonicorum diplomatis, & antiquarum donationum literis pagi nominantur, plerique toti, nonnulli ex parte Ecclesiæ Paderbornensi donati. Nimirum *Aga, Almenga sive Almunga, Auga, Engere, Hessi, Hemmerveldun, Hertega, Hutagoe, Lacni, Lisna, Morunga, Nichterga, Paterga, Rittega, Sorehtfeld, Treveresga, Treini, Thietmelli, Tilichi, Ventzga, VVessiga, VVetiga, VVestphalon.* Significabatur itaque hoc nomine non vicus, sed major minorve amplioris regionis tractus, non paucos vicos villásque complectens; sæpe magnæ provinciæ partem Saxones Germaníque *gavv, borde* vocabant. Desijt hæc appellatio paulatim circa annum 1100; cum pagi in Ducatus, Principatus, diversi generis Comitatus migrarunt, ac hereditario jure possideri cœperunt. In his pagis Duces, Principes, Satrapæ, Comites jus dicebant. Cæsar. l. 6. Comm. *In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiásque minuunt.* Tacit. de morib. German. *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicósque reddunt.* Poëta Anonym.

Sed varijs divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos tot penè Duces.

Rolevinc.

Rolevinc. *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos.* à Caroli M. demum tempore Comitum nomen usurpari cœptum. Hinc Saxones & reliqui Germani quoties situm loci exprimere volebant, in quo pago, & pagus incujus comitatu esset, soliti describere. Exempli causa diplomata S. Henrici Imp. A. 1012. data memorant. *Curtem Honstede in pago Rittiga, in Comitatu Bernardi.* A. 1019. *Abbatiam Scheldice sitam in pago VVessiga, & comitatu Friderici Comitis.* Conradi Imperatoris. A. 1027. *Curtem Ervite in pago Engere, in Comitatu Marquardi.* A. 1030. *prædium Padberg in pago Nithega, & Comitatu Haholdi.* A. 1033. *in loco Halmvvardeshusen, in Comitatu Bennonis Comitis, & pago Angera sito.*

5. ANGARIOS VIDIT. Vita Caroli M. apud Pithœum. *Inde revertente domno mitissimo Rege Carolo venerunt Angarij in pago Bocensi, unà cum Brunone & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides.* Regino in Chron. *Simul eo revertente venerunt Angarij in pagum qui dicitur Bucki una cum Brunone duce eorum, & fecerunt sicut Orientales Saxones fecerant.* Annal. Franc. apud Reuber. An. 775. *Inde reversus cum in pagum, qui Buchi vocatur, pervenisset, Angrarij cum suis primoribus ei occurerunt, & sicut Ostfali, juxta quod Rex imperaverat, obsides & sacramenta dederunt.* Imitati sunt hic *Angarij* majores suos *Angrivarios,* de quibus Tacit. lib. 2. An. *Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent, atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepêre.* Rectè utrique, cum hi Germanici Cæsaris, illi vero Caroli potentiæ impares se agnoscerent. Quamobrem etsi tot insignes inter Visurgim & Rhenum populi, *Sicambri, Bructeri, Tencteri, Vsipetes,*

Dulgibini, *Tubantes*, *Marsi*, vel translati, vel excisi, vel emigrarint, vel vetus nomen amiserint, atque in unum cum *Francis* primùm, deinde cum *Saxonibus* populum coaluerint. Mansit tamen semper, & cum finibus *Angrivariorum* seu *Angarorum* fama, nobilitas, & potentia crevit. Adjunxere se quidem *Saxonibus*, sed ita ut *Angarij* appellari non desierint: in tres enim populos *Saxonia* tota *VVestphalos*, *Angarios*, & *Ostphalos*, divisa olim fuit. Poëta Anonym. lib. 1. Widekind. lib. 1. Quem locum in hac divisione obtinuerint, facile tum ex eo, quod ex *Angarijs* Widekindus fuerit, ad cujus posteros Saxonia universa, & imperium Romanum postea pervenit, tum ex amplitudine provinciæ colligi potest. Habitaverunt enim *Angarij* primum *AD CONFLVENTES ANAGRI ET ALBIS*, ubi Angermunda, & hæc antiquissima eorum sedes. Reinerus Reineccius. *INTER AMISIVM ET VISVRGIM, ad cujus lævam castra metanti Germanico Angrivariorum à tergo defectio nunciata, & mox vindicata.* Tacitus. Cluver. *BRVNISBERGAE*, Arce à Brunone *Angrivariorum* duce, & deditionis hujus authore inchoata. *AD DIMOLAM*, ubi Helmershusa, quæ in diplom. Chuonradi Imp. A. 1033. *locus* vocatur *in pago Angeri situs*. *IN COMITATV RAVENSBERGENSI*, in quo vicus *Enger* & sedes Widekindi. *IN FINIBVS BRVCTERORVM*, juxta Tenchteros, atq; post Dulgibinos, & Chasuaros. Tac. de mor. Germ. *juxta Tenchteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt.* *INTER OSTFALOS ET VVESTFALOS*, ab austro Francis, ex Aquilone Oceano propinquis. Poëta Anonym.

Inter

Inter prædictos media regione morantur
Angarij, populus Saxonum tertius; horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanóque eadem conjungitur ex Aquilone.

AD CAPVT AMISII. Altham. *INTER EIVSDEM ET LVPPIAE RIPAS BOCAE.* Winckelmannus. *IN ERVITE.* Diploma Conradi Salici, quo Meinwerco Epis. Paderb. *curtem imperialem Ervete in pago Engeri, in Comitatu Marcqvvardi* A. 1027. donavit. *IN DVCATV ANGARIAE, SVSATI* capite gentis, *VVERLIS, ARENSBERGAE.* literæ Friderici Com. apud Kleinsorgium, datæ *in castro Arnsberg, pago Engern.* Fortassis etiam in *DVCATV MONTANO*, in quo *Anger* fluvius, *Angerord*, & *Angermunda* oppida.

6. ANGARIÆ GENS VICTA SACRO LÆTARE TRIVMPHO. Adepta namque ex triumpho Caroli aut potius religionis, quod opes, triumphos, & quicquid armis & victoria quæri posset, longissime superat.

7. SI SVB REGE PIO. Claud. in secundo Consulatu Stiliconis lib. 2.

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
Servitium, nunquam libertas gratior exstat,
Quam sub Rege pio.

Sub quo optimus reipublicæ status. Senec. lib. 2. de benef. *& principatus ac libertas miscentur.* Tacit. in vit. Iulij Agric.

DESENBERGA PROPE WARBVRGVM.

I. DESENBERGA. Ægidius Gelenius in preciosa hierotheca pag. 119. contra Ortelium multis agit, &

vetustam Francici regni sedem *Dispargum*, quod Gregorius Turonensis lib. 2. hist. Franc. cap. 9. *Chlogioni nobilissimo Francorum regi habitatum, & in termino Thoringorum* situm fuisse tradidit, *Desenbergam* ad Dimolam, non autem *Duisburgum* ad Rhenum, ut Ortelius sentit, esse affirmat. Huic Gelenij opinioni quantum *Dasburgum*, proximus ad pedem *Desenbergæ* vicus, & Thuringiæ situs *Desenbergæ*, quàm *Duisburgo* propinquior favet, tantum refragari videtur Aimonius l. 1. de gest. Francorum cap. 4. *Finitimos itaque* (Franci) *bello lacessendo Thoringorum qui Germaniæ incolunt fines, depopulantes, castellum quoddam Disbargum nomine occupant, in quo rex Clodio sedem sui constituit regni.* Et cap. 5. *Rex autem Clodio, angustos regni sui fines dilatare cupiens, exploratores à Disbargo trans Rhenum dirigit: & ipse cum exercitu subsecutus, Cameracum civitatem obsidens expugnavit & cepit. Carbonariam silvam ingressus Tornacum urbem obtinuit.* Ita illi. Si igitur *Dispargum est in termino Thoringorum, & Thoringi Germaniæ fines incolunt*, hos certius *Duisburgi* ad Rhenum, quam *Desenbergæ* ad Dimolam inquiras. Imò verisimilius est Clodionem Francorum regem, *Duisburgo* Rheno proximo, quàm *Desenberga*, in Belgicam secundam, ad obsidendum Cameracum, & Tornacum expugnandum transportasse exercitum. Quamvis autem vetustissimam Gregorij Turonensis lectionem *Tungros* pro *Toringis* habere testetur in sua editione Morelius, & Isac. Pont. lib. 4. orig. Franc. cap. 12. ita legi debere in Turonensi, & reliquis omnibus chronologis, ut Sigeberto, & alijs, qui eum secuti, contendat: non ideo tamen nobis placet, Godefridi Wendelini Ecclesiæ Tornacensis Canonici & Officialis, in eruditis ad legem Salicam commentarijs pag. 99. sententia, qui secundùm Godefridum Henschenium è Societ. Iesu doctissimum virum

& nobis

& nobis amicum, in Diatriba sua de tribus Dagobertis lib. 4. cap. 8. pag. 246. *Diesthemium*, Brabantiæ oppidum, *Dispargum* esse autumat. Quo enim modo Rex Clodio exploratores à *Disbargo*, si illud est *Diesthemium*, Brabantiæ oppidum, *trans Rhenum dirigere* potuit, & in Belgica secunda *Cameraco* & *Tornaco* potiri?

2. GRAVES QVÆ FINIBVS. Sicut antiqui *Saxones Cattis* sive *Hassis*, limitaneo populo, maximè infesti, à *Luppia* & *Padera* tractu imminebant, odio religionis Christianæ, quâ à S. Bonifacio Hassones cum Thuringis fuerant imbuti, & imperij Francici metu, quod Hassi acceperant, Saxones detrectabant. Christoph. Brow. in Scholijs ad Poëm. Hraban. Mauri cap. 118. pag. 141. & Annales rerum Franc. ad An. 774. *Dum hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de absentia Regis nacti occasionem, contiguos sibi Hassorum terminos ferro & igne populantur. Cumque in eo loco, qui nunc Frideslar ab incolis nominatur, basilicam à beato Bonifacio Martyre dedicatam incendere molirentur, atque hoc efficere casso labore conarentur, immisso sibi divinitus pavore subitaneo, turpi trepidatione confusi domum fugiendo revertuntur.* Ita insecutis temporibus Hassi Paderbornensibus, qui sunt antiqui Saxones, parem gratiam retulerunt, præsertim Anno 1465. avulso ingenti ad Dimolam ditionis Paderbornensis tractu, & Abbatia Helmershusana perquam insigni sibi vendicata. Dilichius in Chron. Hassiæ. recentiora belli incommoda hic silentur, quorum ubique exstant vestigia, & pax publica Germaniæ sanxit oblivionem.

3. CATTOS. *Suevorum gentem longe maximam, & bellicosissimam Germanorum omnium.* C. Julij Cæsaris commentarijs magnopere celebratam, eandem cum *Chattis* esse pluribus nos argumentis docet Cluver. lib. 3. German.

antiquæ

antiquæ cap. 5. qui eorum etiam fines determinat, & *Cattis dimidiam Episcopatus Paderbornensis partem Visurgi adfixam* assignat. Militarem eorum virtutem, mores, ac disciplinam Tacit. lib. de morib. German. satis diserte descripsit his verbis. *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum; plus reponere in duce, quam in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque & copijs onerant. Alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. & alijs Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbámque submittere, nec nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatúmque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia revelant frontem, séque tum demum precium nascendi retulisse, dignósque patria ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. Omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Chattorum item meminere præter Tacit. in Annal. & de morib. German. Dio. Strabo. Plinius. Ptolemæus. & *Cattemelibocum* ab ijs denominatum putat. Isac. Pont. lib. 1. origin. Franc. cap. 9. Porrò autem vetus Chattorum nomen retinere nunc Hassos haud dubitandum ait Cluver. l.c. & rationem

tionem commutati nominis affert. Hassi autem Widekindo sunt *Hassigani*, Aimonio *Assi*, Saxonum contermini, Adamo Bremensi *Hassones*. Nunc *Hessos* appellamus. Reinerus Reineccius. in notis ad Poëtam Anonym. lib. 1. pag. 9.

4. PARVIT IMPERIO CAROLI. Ita Regino lib. 2. Chron. ad An. 776. *Ex prædicto igitur loco* (Eresburgo) *cum tanta confusione discedentes* (Saxones) *venerunt ad aliud castrum, quod appellatur Desuburgh, ubi voluerunt similiter facere, sed Deo auxiliante, Francisque eis viriliter repugnantibus, nihil prævaluerunt. Oppidani vero persecuti sunt eos usque ad flumen, quod Lippa dicitur, & multos ex eis interfecerunt.* Hactenus ille. Desuburgh verò idem esse quod Desenberg ostendit Fabricius. lib. 2. orig. Saxonicarum. *Saxones jugi Francici impatientes & fœderis immemores, ducum suorum levitate, ipso absente* (Carolo M.) *rursus tumultuantur, arcem Heresburgum obsident, & Francis astutè deditionem conantur persuadere, proposita incolumitate & præmijs; suspectam habentes Franci Saxonum fidem, id facere detrectant, nec viribus de præsidio deijci possunt. &c. Tentantes deinceps* (Saxones) *castrum Desenburgum in monte altissimo situm, & Hassiæ finitimum, nihilo felicius id oppugnant: Nam erumpentes Franci è præsidio, eos ad fluvium usque Luppiam insequuntur; nec paucos intercipiunt & obtruncant.* Et lib. 4. *Idem cum tentarent ad arcem Disemburgiam, etiam cum dedecore & clade suorum rejecti, & fugati usque ad Lippam fluvium sunt.*

5. FRANCVS ADEGIT. De Francorum origine erudite scripsit Isac. Pontanus sæpe nobis memoratus. De ijsdem agit Philipp. Cluver. lib. 3. Germ. antiq. cap. 20. Et Reinerus Reineccius in comment. de origine Misenorum.

6. SAXONA. De Saxonibus vid. Cluver. Germ.

antiq. l. 3. c. 21. Fabricij orig. Saxon. & apud eundem orationem de origine Saxon. item Isac. Pont. orig. Francic. l. 2. c. 2. Et Rein. Reinec. in comment. de origine Misenorum.

7. VICTA DEHINC CESSIT. Quod, Ægidij Gelenij judicio, l. c. de hac nostra *Desenberga* locutus, Lambertus Schaffnaburgensis memoriæ prodidit, his verbis ad An. 1070. *Deinceps Rex* (Henricus IV.) *collecto exercitu egressus, extremam operi manum per se ipsum imposuit. Principes, quos ei* (Ottoni) *consanguinitate vel alia necessitudine obnoxios noverat, aut acceptis præsidibus, aut jure jurando, ne ad eum deficerent, obligavit, castellum Hanenstein, à quo ad primum statim belli terrorem præsidium abductum fuerat, funditus everti jussit; alij castello, quod* Desenberg *dicitur, exercitum jam admoverant, sed hi qui intus erant, etsi loci situ inexpugnabiles essent, & copijs omnibus, quæ administrando bello necessariæ erant, affatim affluerent, ultimo tamen se dedere, quam ancipitem belli fortunam tentare maluerunt.*

8. NVNC IACET INDIGNA. Quæ vastatio An. 1200. contigisse videtur, quando *penè primo Pontificatus Anno*, Bernardo III. Episcopo Paderbornensi cum Widekindo de Desenberg Abbate Corbejensi gravis intercessit controversia, *supra castro Desenberg, & super quibusdam damnis, quæ se VVidekindus à Bernardo Episcopo, & maxime ab illius Prædecessore sustinuisse dicebat.* Quare per arbitros utrimque lectos reconciliati ambo consensere, *ut castrum Desenberg pari labore & paribus expensis destrueretur, & ut de cætero mons ille nulli hominum conferretur, neque odij neque dilectionis intuitu, qui præsidium vel aliquam munitionem in eo exstrueret, sed terra fieret arabilis &c. Testes hujus rei, Lambertus Præpositus, Tidericus Decanus, Henricus Præpositus Sancti Petri, Tidericus Schola-*

Scholasticus , Conradus Custos; Iohannes Cellerarius, Vulframmus, Hermannus novæ Ecclesiæ Præpositus, Hermannus, Tetmarus, Cratto, Eberhardus, Voicquinus, Conradus, Hermannus, Volebertus, Fretherieus, Adolfus. Laici Bernhardus Bercule, Hermannus de Scardenberch, Bernhardus de Northe, Hermannus Comes de VVartberch, Heinricus Dapifer de Parborne, Hermannus Pincerna, Gerhardus Schultetz & ijdem hi fuerunt arbitri Domini Episcopi de prædicta ordinatione. fuerunt autem hi arbitri Domini Abbatis, Bodo de Hoenborch, Hermannus Bercule, Conradus de Amelungessen, Ravenode Ortberche, Ludolfus dictus Burgravius, Arnoldus de Porta, Heinricus de Lutmersen. Ex literis antiquis An. 1200. datis. Hanc tamen eandem *Desenbergam* aut non plane dirutam fuisse, aut è ruinis resuscitatam, colligi videtur ex antiquis literis An. 1393. die B. Matthiæ Apost. datis, quibus Henricus Spiegel Ruperto Episcopo Paderb. ejúsque successoribus ac diœcesi cavet, *quod nec ipse, nec ullus ratione ipsius, ex parte suæ arcis Desenbergensis damnum illis inferre debeat.* Dissidio deinde inter ipsos Spiegelios de *Desenberga* orto, Simon Episcopus Paderb. An. 1472. die Jovis post Dominicam Cantate, litem decidit, *pacem Burgensem* sanxit, & certum ejus colendæ modum præscripsit, reservato sibi suísque successoribus beneficij, aperti castri, & territorij jure. Hanc pacificationē confirmavit Ericus Episcopus Paderb. An. 1524. festo die S. Andreæ Apostoli. Ex quibus apparet *Desenbergam* ea tempestate Spiegelios adhuc incoluisse: quam tamen Henrici Saxonis Episcopi Paderb. literæ eadem de re datæ. An. 1581. 17. Nov. desertam corruisse arguunt, in quibus. Art. 8. Henricus decernit & mandat Spiegelijs, *ut cum in monte & arce Desenbergensi, tanquam primaria feudi parte, omnis jurisdictio Desenbergensis*

gensis dominij sit fundata, & inde originem ducat, ne ipsum castrum funditus collabi sinant, sed superiorem ejus aream bene conclusam, per janitorem custodiant, atque ipsam turrim instaurent, ac sartam tectam conservent.

9. IPSA VIDET SI QVOQVE SAXA MORI. *Hem nos homunculi indignamur, si quis nostrum interijt aut occisus est: quùm, uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* Sulpit. ad Cicer. epist. famil. lib. 4. epist. 5. In eundem sensum Rutilius in itinerario de Populonia eversa.

Non indignemur mortalia corpora solvi,
Cernimus exemplis oppida posse mori.

PADERAE FONTES.

1. HIC VBI FONS PADERÆ. *Padera* in carmine de Leonis III. ad Carolum adventu *Patra* vocatur.

Est locus insignis, quo PATRA & Lippa fluentant,
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio: celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum, & Comitum, radiantiáque arma virorum.

In vita S. Adalardi per S. Paschasium Ratbertum apud Bollandum 2. Januar. cap. 16. num. 66. *Pater* appellatur: ita enim describitur Corbejæ Saxonicæ situs. *Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte PATRIS situs supra littus VVisiræ, &c.* Franciscus Irenicus lib. 12. Germaniæ Exegeseos *Padam*, alij *Padum*, *Padram*, *Pather* nuncupant. *Pader* Gobelinus Persona, & communis loquendi usus retinet.

2. MEDIA SVRGENTIS IN VRBE. *Qui nobis tabulas Ptolemæi egregiè illustratas ediderunt, cum inter Germania*

maniæ oppida Teuderium reperissent, non dubitarunt, inquit Horrion in panegyr. Paderb. lib. II. cap. XI. *confirmare esse Paderbornam. At Teuderium quod Theudurum Antoninus vocat, non in Germania magna, sed in adversa Rheni ripa fuisse, ex ipsa itineris ratione, quā Antoninus persequitur, alij satis liquidò demonstrarūt.* Cluv. l. 2. Germ. ant. c. 18. Nihil igitur *Teuderiū* ad Paderbornā, quam à fonte *Paderæ* nomen accepisse ita certum est, uti *Born* aut *Brunn*, sive *Borne* & *Brunne* Teutonicè fontem significat. Quare pro cujusq; scriptoris dialecto varijs modis nomen hujus civitatis enūciatur. *Patresbruna* & *Patresbrunnas* appellatur in Joannis Tilij annalibus minoribus; in auctioribus *Patresbrunna* & *Patresbrunno*: in fragmento annalium Alex. Petavij *Padresbrunnon* & *Padresburnon*: in annalibus Loiselij *Paderbrunnen* (uti & in alijs quibusdam) & *Padabrunno*: in vita Caroli M. per incertum *Paderburnen* & *Paderburnum*: in ejusdem vita per Monachum Egolismensem *Paderbrunnem* & *Padabruno*: in Poëta Saxone *Pathalbrúnnon* & *Paderbrunnon*: apud Eginardum *Padabruna*: in vita Ludovici Pij *Patrisbruna*: in historia constructionis novæ Corbejæ *Patherbruna*: in Annal. Fulden. *Padrabrunno* & *Padrabprunno*: in hist. translationis S. Viti *Patherbronna.* vid. Bollandi notas in vitam S. Liborij. cap. I. II. quæ horum fontium sic meminit. *Accedit ad ornamentum loci* (Paderbornæ) *saluberrimorum fontium intra ipsum oppidum in unum pariter alveum confluentium incomparabilis tam species quam numerositas, in tantum, ut eorum latitudini & amœnitati similes esse alibi minimè compertum habeamus.*

3. DVCO VETVS MAGNI NOMEN AB AMNE PADI. Vocis originem fontésque præ cæte-

ris explicatè nobis descripsit Gobelinus in Cosmod. recito verba illius. *Sciendum quod hic locus nomen trahit à fluvio ibi surgente, qui Pader dicitur, quem Carolus loci amœnitate delectatus, vel forte Saxones, qui olim de Italia, quam cum Longobardis invaserunt, reversi fuerant, de quibus supra dictum est, à Pado fluvio Italiæ nominarunt. Et inde fortassis est, quod in literis Apostolicis scribitur Padeburnensis. Relatione quippe seniorum traditum esse dicitur, quod Carolus huic loco nomen indiderit: hic etenim fluvius (quemadmodum Padus maximus fluvius Italiæ ex tribus fontibus sibi invicem prope surgentibus, ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oritur) in pede montis ex tribus fontibus quasi profundis ex abyssis, scaturiens, multis rivulorum decursibus, ab eodem monte concurrentibus, inter unius alvei ripas, intra mœnia civitatis excipitur. Et horum trium fontium quilibet Pader appellatur, tamen cum sua determinatione. Et fons versus occidentem extremus prout à quodam piscatore, hoc mihi referente, intellexi, à superficie effluentis aquæ usque ad fundamentum ejus, centum minus duobus pedibus altitudinis est: quemadmodum valide se mensurasse idem piscator fatebatur. Et hi tres fontes tantam profundentes aquarum abundantiam cum rivulis suis flumen generant, cui in tota Europa, quantum ad ortum ejus, simile non contingit reperire. Dilatat quippe gremium mox fontibus egrediens, quod intra civitatis, in qua surgit, mœnia viginti molarum rotas, quarum nulla posterior rotæ præcedentis aquam recipit, sicut jugiter fluit, indesinenter voluere potest. Neque quisquam miretur quod dixi huic fluvio nomen prædictum à Carolo fuisse inditum, quamvis ante ejus adventum apud incolas regionis aliquo certo nomine fuisse fluvium ipsum nominatum dubium non existit. Quoniam nomina fluviorum successu temporum, adventu novorum populorum, aut*

principum

principum, & de cætero mutata quandoque legimus. Et verisimile est nomen pristinum Lippe fuisse, quod ex illo conijcio: quod fluvius à nulla civitate, villa, vel vico, extra locum, in quo surgit, sub hoc nomine Pader, recipitur, quoniam statim in loco, in quo surgit, ad stadia quasi XV. duobus fluvijs commiscetur, quorum quilibet isto minor est. Et inde omnium illorum trium fluviorum congregatio Lippe nominatur, quo nomine nullus illorum trium fluviorum simpliciter nominatur, sed fluvius qui occurrit ab oriente, qui respectu istius quasi rivus apparet, STRICTA LIPPA nominatur, utique ad differentiam alterius fluvij, qui etiam Lippe cum alia determinatione, vel sine determinatione sit vocatus, & major illo sit, cum nomina fluviorum minorum sibi concurrentium, sicut & aquam, soleant absorbere communiter. Et fluit sub hoc nomine Lippe donec Rheno commiscetur. Ita ille. ætat. 6. cap. 38. pag. 188. Sed Carolum M. *Paderæ* nomen imposuisse negat Bollandus. in notis ad vitam S. Liborij. pag. 91. eò quod in vita S. Swiberti Kal. Martij. à S. Ludgero, inter Saxones Werdense Monasterium An. 778. populatos, recenseatur nefarius quidam *Ogellus Oosterbach de Paderborne.* Atqui vitæ Swibertinæ fides ab Henschenio Bollandi collega in dubium vocatur, quomodo igitur ejus testimonium huc facit? Certè *familiare fuisse Francis peregrina nomina nostris locis inferre, & sic Remam, pagum ad VVarnæ & Visurgis confluentes, à Remis urbe archiepiscopali in Gallijs, à Pado Italico Padum nostratem, ab Heristallo Francico Heristallum Saxonicum, à Corbeja Francica Corbejam Saxonicam* denominatam scribit Meibomius in notis ad Irminsulam Saxonicam. Cui ex parte consentit Reinerus Reineccius, in notis ad Poëtam Anonym. pag. 14. *Vt contrà in annalibus Franc. perpetuò legitur Paderborna. Est enim*

nomen

nomen à Padi fontibus. De his lectu dignissimum Cosmodromion Gobelini. Ibidem & hoc traditum, Padum, cùm aliud antè nomen habuisset, ita à Carolo Mag. de Italico indigitatum. Sed hoc in medio relinquamus. Quamquam negari non potest, utrique multa communia esse. Atque ut Italicus inter fluvios Italiæ maximus est, sic Germanicus tantum à capite aquarum vehit, quantum totius Europæ nullus. Contra, inquit Bollandus l. cit. *Alij à Romanis, cum ijs in locis castra haberent (*Paderam*) dictum volunt ob eandem Padi similitudinem. Quod ut absque veteri auctore affirmare mihi non est animus, ita consentaneum rationi usuique non inficior, & accolarum traditione celebratum.* Cæterum Poëta Anonymus ad An. 777. vetustum fuisse urbis nomen significat, ergo & fluvij, à quo urbi nomen.

Conventum placiti generalis habere
Cum Ducibus se velle suis denunciat illic.
Tanto concilio locus est electus agendo,
Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipsa
Gens alium naturali plus nobilitate
Insignem, qui præcipuè redimitus abundat
Fontibus, & nitidis & pluribus, & trahit inde
Barbaricæ nomen linguæ sermone VETVSTVM.

Ioanni Horrioni eruditissimo elegantissimóque Panegyrici Paderbornensis scriptori l. II. cap. XI. pag. 89. videtur omnino incerta Paderæ nominis origo: ita enim ait. *Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enunciatum esse, quod ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. Quemadmodum enim paullatim articulum THI mollius pronunciarunt DIE ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, qui ut ait, ex tribus fontibus sibi invicem*

prope

prope surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur. Quæ descriptio non congruit cum ijs quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Padusam dictum accepimus. Reperitur quoque in Annal. Canisij An. 777. scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductũ nomen ab eadem origine, atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim Plinius lib. 3. c. 16. ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verum unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait Venantius, lib. 3. c. 7. ea eruditio & cognitio linguarum? Equidem malim fateri nescire me, unde illud PATHER, in nomine Patherbornæ, perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea VVestphaliæ Urbs, quam hodie Monasterium nuncupamus.

4. MARTE DIV ANCIPITI. *Plures eo bello tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt: tandémque anno tricesimo tertio finitum est.* Eginardus in vita C. M.

5. DELEGIT CASTRIS CONCILIISQVE LOCVM. Anno 777. *Rex* (Carolus) *post celebratam Noviomagi Paschatis festi solemnitatem, ad locum, qui Padrabrunna vocatur, generalem populi sui conventum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus est.* Eginard. in vit. Caroli M. Vita Caroli M. apud Pithæum. Vita ejusdem per incertum auctorem. tom. II. script. hist. Francicæ. Annal. fragment. ex MS. Nazariano apud Freherum inter scriptores Francicos. Poëta Anonymus.

An. 783. *Cúmque de loco prælij ad Paderbornam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitus opperitur, audivit Saxones in finibus VVestfalorum supra fluvium Asam congregari.* Astron. apud Reuberum. Vita Caroli M. per Egolismensem Monachum. Regino.

An. 785. *Rex Carolus placitum habuit apud Padretbrunnon cum Francis & Saxonibus.* Annales Francorum. tom. II. inter script. hist. Franc. Astron. apud Reuberum. Vita Caroli M. per incertum auctorem. tom. II. inter script. hist. Franc. Vita Caroli M. per Egolismensem. Vita Caroli M. apud Pithæum. Regino.

An. 786. *Ludovicus filius pro sapere & posse obedienter parens, occurrit* (Carolo patri) *ad Patrisbrunnam, habitu Vasconum cum coævis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisiæ diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligulis insertis, missile manu ferens: hæc enim delectatio voluntásque ordinaverat paterna.* Vita Ludovici Pij apud Pithæum.

An. 799. *Interim Rex in Saxoniam profectus Rhenum ad Lipeham transivit, & in loco qui dicitur Padeburnum positis castris consedit.* Vita Caroli M. per incertum auctorem. tom. II. script. hist. Franc.

6. IVSSIT ET HIS VNDIS LVSTRATAM SVBDERE GENTEM. An. 777. *Dominus Rex Carolus publicam synodum habuit ad Paderbrunnen, ibi convenerunt omnes Franci & omnes Saxones, excepto, quod VVidochindus rebellis exstitit, & cum paucis alijs socijs suis in Normandiam confugit. Ad idem placitum venerunt Saraceni de Hispania tres reges, Ibnalarabi & filius Devizesi, qui Latinè Ioseph nominatur, & gener ejus Alaruiz, ibique multitudo Saxonum baptizata est.* Vita Caroli M. apud Pithæum. Annal. Francorum inter script.

ſcript. hiſt. Franc. tom. II. Annal. Fuldenſ. apud Freher. *Ibi Saxones baptizati ingenuitatem, & omnem proprietatem ſuam, ſecundum morem gentis, abdicantes regi tradiderunt, ſi à die illa, & deinceps Chriſtianitatem, & regi ac filijs fidelitatem abnegaſſent.*

7. HIC LEO ROMANA DEDVCTVS AB VRBE. An. 799. *Leo papa à Romanis in Letania majore lingua truncata cruciatus, & per VVirundum Abbatem, & VVinigiſum Ducem Spoletanum ereptus, ad Carolum in Saxonia ad Padraprunno deductus eſt.* Annal. Fuldenſ. apud Freher. Vita Caroli M. per Egoliſmens. tom. II. ſcript. hiſt. Franc. Aſtronom. apud Reuberum. Poëta Anonym. Annales incerti auctoris apud Pithæum. Regino. Sigonius lib. 4. hiſt. de Regno Italiæ.

8. SACRAVIT PRIMVM RELLIGIONIS OPVS. Hujus rei teſtis eſt antiquus ſcriptor vitæ S. Liborij apud Bollandum c. II. pag. 88. §. 5. *Nam & vir ſanctiſſimus & verè Apoſtolicus Papa ſedis Romanæ, Leo nomine, injuſta civium odia perpeſſus, illic eum* (Carolum) *adijt, pro ſedandis contra ſe ortis ſimultatibus, imperialem opem quæſiturus. A quo cum ingenti, ut par erat, honore ſuſceptus, religioſum ejus ac ſalutare Chriſtianitatis dilatandæ ſtudium nobiliter inchoatum, Apoſtolica auctoritate firmavit, atque in Eccleſia tunc ibidem noviter conſtructa quoddam altare conſecrans adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas ſecum Roma detulerat, collocavit; fiducialiter id Principi promittens, quod oratorium illud, tanti Martyris patrocinio munitum, non ulterius paſſurum foret injuriam, quam, ipſo referente, prius ei contigiſſe cognovit; ut videlicet ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Chriſtianam, aliquoties igni traderetur. Et ob hanc maxime cauſam eaſ-*

dem reliquias ibi, rogatu Imperatoris, recondidit, non sine effectu congruo fiduciæ sponsionisque suæ, cum nihil tale postmodum illic perpetratum esse certissimum sit. Eadem habet auctor vitæ S. Meinwerci apud Browerum n. 1. pag. 13. Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. præterea Ecclesiæ, & Indulgentiarum facit mentionem, his verbis. An. 799. *Pontificatus Hatumari primi Episcopi Paderbornensis A. 4. Leo. Papa 3. venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorifice suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cum jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devote consecravit, ac reliquijs ejusdem Martyris, quas secum Roma detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est VIII. Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolica confirmavit.* Vid. ad hæc Cranzium Metrop. lib. 1. cap. XI. Casp. Bruschium, & Kerssenbrochium in catalogo Ep. Paderb.

9. HIC SEDES LONGO FVIT ORDINE DEINDE SECVTIS. Vnde non immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi presbyteri, tutelaris Hasungensis, versibus descripsit, appellatur *SEDES REGALIS.* Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco antistite congressu.

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus,
Is quoque REGALIS SEDES, & Pontificalis.

Hactenus illa produximus, quibus Paderborna à Carolo M. celebrata, nunc uti à cæteris Imperatoribus ac Regibus

gibus sit frequentata, ac decorata, paucis subjungamus

An. 815. *Ludovicus in loco, qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores, & legati venerunt.* Astron. apud Reuber. Vita Ludovici Pij incerto auctore apud Pithæum. Adelmus Benedictinus. Annales Francorum apud Freher. pag. 416. Chron. Hildesiense tom. II. inter scriptores hist. Francicæ. *An. 815. An. 2. Imperij. Hludovicus Imperator suum placitum cum Francis in Saxonia ad Phaderobrunnon habuit, & illuc venit filius ejus Hlotharius Rex Bojariorum, & alius filius ejus, Pippinus Rex Aquitaniorum: Bernardus quoque filius Pippini Rex Longobardorum. Et erat illud placitum Kal. Iulij mensis.* Ejusdem placiti meminit libellus de translatione S. Viti, & institutione novæ Corbejæ à Meibomio editus.

An. 845. *Hludovicus tempore autumni in Saxonia apud Padraprunno generale placitum habuit, ubi fratrum suorum, & Nordmannorum, Schlavorum quoque, & Bulgarorum legationes suscepit, audivit & absolvit.* Annal. Fuldenses apud Freherum, & apud Pithæum. tom. 2.

An. 958. *Otto divina gratia Rex, ob remedium animæ suæ, ad interventum dilectæ conjugis suæ Adelheidæ, & amantissimi fratris sui Brunonis Archiepiscopi, Sanctimonialibus Deo sanctæque Mariæ semper Virgini, & sancto Cyriaco devote servientibus, in proprium donavit quicquid Malhure in Gisici marca habuit. Signum Domni Ottonis invictissimi Regis. Luidulfus Cancellarius ad vicem Brunonis Archicancellarij recognovit. Data. VII. Kal. Iul. An. Dom. Inc. DCCCCLVIII. Ind. I. regnante pijssimo Rege Ottone Anno XXIII. Actum Pathurbrunnon. Amen.*

An. 1013. *In proxima quadragesima Rex* (Henricus) *ad VVerlu veniens, diu cholica passione ibi infirmatur, & multa per*

visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrymis & oratione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad prædestinatum non valuit pervenire locum, Paschale festum, cum Meinvverco sibi admodum familiari, in Patherbrun digna veneratione peregit. Ditmari Chron. lib. VI. pag. 81. vid. etiam Broweri scholia in vitam B. Meinwerci. num. XXII.

An. 1014. *Imperator hæc audiens de tantorum detrimento patrum turbabatur , qualitérque loca bene suppleret vacua, cum familiaribus suis tractavit, & natalem dominicum in Pathebrum festivis peregit gaudijs.* Ditmari Chron. lib. VIII. pag. 91.

An. 1016. *Imperator* (Henricus) *Christi nativitatem Patherbrunnæ celebravit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1017. *Cæsar verò* (bellum moturus magnis copijs adversus Boleslaum Poloniæ Ducem) *ad orientem tendens, Imperatricem* (Cunigundam) *ad se in loco, qui Patherbrunnum dicitur, venire jubet. Inde ambo usque ad Magdaburg profecti.* Ditmari Chron. lib. 7. pag. 30.

An. 1018. *Imperator* (Henricus) *natalem Christi Patherbrunnen, Pascha Babenberg egit.* Chron. Hildesiense inter scrip. hist. Franc. tom. III.

An. 1023 *Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus, ad interventum dilectissimæ conjugis suæ Cunigundæ Imperatricis Augustæ, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam suum prædium Hohunseli dictum, situm in pago VVestfalon, in comitatu verò Bernardi Comitis, cum omnibus ejusdem prædij pertinentijs concedit & largitur. Signum Domni Heinrici Romanorum invictissimi imperatoris Augusti. Guntherus Cancellarius vice Arbonis Archicappellani recognovit. Datum XVI Kal. Febr. Indict.*

dict. VI. Anno Dominica Incar. M. XXIII. Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis XXI. Imperij autem ejus VIIII. Actum Paderbrunnon feliciter. Amen.

An. 1025. *Conradus Rex primum suæ felicitatis annum in natali Domini Mindæ initiavit, & Epiphaniam Patherbrunnensi civitate more regio peregit. Inde post Epiphaniam Hildesheim venit.* Chron. MS. apud Christop. Browerum. vid. ejusdem scholia in vitam S. Meinwerci num. 93.

An. 1030. *Imperator natalem Christi Patherbronnæ egit, ubi Aribo Metropolitanus, in sancto die inter Missarum solemnia publico sermone habito, licentiam ab Imperatore, & confratribus Romam pergendi rogavit, simúlque à clero & populo indulgentiam sibi à Deo impetrari postulavit. Sicque post purificationem S. Mariæ iter assumens Romam adijt.* Vita S. Godehardi apud Browerum cap. x. Eadem habet Chron. MS. apud Christophorum Browerum. vid. ejusdem scholia in vitam S. Meinwerci. num. 500.

An. 1031. *Indict. XIV. Cuonradus imperator natalem Domini Patherbrunnen, & Pascha Nuvimago feriavit.* Chron. Hildes. inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1032 *Chonradus divina favente clementia Rom. Imp. Aug. confirmat donationes à venerabili Meinvverco factas Abdinghoffensi Monasterio. Data XIII. Kal. Febr. Indict XV. An. Dom. Incarn. M. XXXII. An. vero Domni Chonradi secundi, Regni VIII. Imperij autem V. actum Paderburn. in Dei nomine feliciter. Amen.*

An. 1033. *Imperator natalem Domini Patherbrunnæ, Pascha Niumagen feriavit.* Chron. MS. apud Browerum. vid. scholia ejusdem ad vitam S. Meinwerci num. CXXI. Chron. Hildesien. cit.

An. 1035.

An. 1035. *Imperator Pascha Patherbronnæ; Ascensionem Seliganstadt; Pentecosten autem Bavenberg celebravit.* Chron. MS. apud Christop. Brow. lib. cit. Chron. Hildesiens. l. cit.

An. 1036. *Imperator Pascha Ingelenheimi feriatus est. Ascensionem verò Domini, Paderbrunne : Pentecosten, nativitatémque Iohannis Baptistæ Niumagi.* Crusius in Annal. Suev. lib. 6. part. II. cap. VIII. Chron. Hildes. cit.

An. 1043. *Henricus Imperator Pentecosten egit Paderbornæ.* Gerhard. Cleinsorgius in Annal. Westphaliæ MS.

An. 1051. *Imperator* (Henricus) *Pentecosten celebravit Podelbrunnen, ubi Bardo Archiepiscopus* (Moguntinus) *ad Missam habito sermone, obitum suum instare prædicens, orationi fidelium se commendavit, qui eodem mense discessit.* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1056. *Imperator* (Henricus) *regressus de Italia sanctum Pascha Padelbrunnæ celebravit.* Lambertus Schaffnab.

An. 1152. *Fridericus I. Imperator, teste Bernardo Episcopo Paderbor. jura advocati Ecclesiæ Marnensis declarat, diplomate Paderbornæ dato. indict. XIV. Anno Domini regis Friderici primo.* Auberti Miræi notitia Ecclesiarum Belgij. cap. 158. pag. 402.

An. 1375. *Karolus Imperator volens VVenceslaum filium suum promovere ad regnum, partes VVestfaliæ pertransijt, & veniens Paderbornam à Domino Henrico Episcopo, ac clero, ac civibus reverenter susceptus est. Et postquam una nocte moram traxit ibidem, Henricus Episcopus ipsum recedentem honorifice prosecutus est.* Gob. Person. Cosmod. Ætat. 6. cap. LXXI. pag. 248. vid. etiam Panegyr. Paderb. lib. II. cap. XIII.

10. VIRGINIS HIC CONIVX VIRGO CVNIGVNDA MARITI. An. 1002. *Ind. XV. novus Rex Henricus*

ricus S. Laurentij natalem Paderbrunnen celebravit. Et ibi Domna Cunigundis regalem benedictionem, & coronæ impositionem à VVilligiso Metropolitano suscepit. Sed & Sophia ad Gandeshemense regimen electa, obtentu principum, Domni Bernvvardi (Hild. Epis.) *lincentiam à Palligero benedicendi ibidem obtinuit.* Chron. Hildesiense sæpius citatum. Vita S. Bernwardi apud Browerum. Vita S. Godehardi apud eundem. Vit. S. Meinwerci apud eundem. Quæ autem in ipsa reginæ consecratione, ceu sereno tempestas intervenerit, coortis in arma mutua Bavaris & Saxonibus, ex Adelboldo de rebus gestis S. Henrici, apud Jacobum Gretserum in Divis Bambergensibus, licet cognoscere. *Interea regi à Saxonia in regnum Lothariense properanti Gruonæ occurrit uxor sua, Domina Cunigunda nomine jam extans; sed re citò regina futura. Inde enim Paderbronam veniens in festo S. Laurentij acclamatur, benedicitur, coronatur, & fit Kunigunda Kuninga, quod Latinè interpretari potest Regia Regina.*

Sed ut nunquam serenitas, quam non sequatur nubilositas, sic raro jocunditas, quam non sequatur adversitas. Nam in benedictione reginæ cunctis exultantibus Bavarij (QVORVM MOS EST IN ALIENA TERRA VELLE, QVOD IN SVA VOLVNT) circa civitatem fruges colligere, & agricolas sua defendere volentes irrationabiliter cœperunt tractare. Quæ res indigenas commovit, & ad resistendum etiam fortiter animavit. Domestici igitur regis, & indigenæ, invalescente contentione, confluunt, concurrunt, conveniunt. Pugna gravis oritur, ex domesticis regis juvenis unus interficitur, frater scilicet Domini Filberti, qui tunc temporis erat Cancellarius, postmodum verò Frisiensis factus est Episcopus. Hujus interfectione omnes regis fide-

O les

les commoti graviter, cives cœperunt persequi, & eos persequendo insatiabiliter grassari. Et nisi regia potestate retinerentur, omnes usque ad internecionem prosequerentur. Cum plurima igitur difficultate sedato tumultu, castigatísque illis quorum stultitia causa seditionis exstitit: inde rex Dinsberg properat, & illic Lothariensium adventum expectat.

II. NOBILIVS NVLLVS ME CAPVT AMNIS HABET. Præter Pontificis Max. Imperatorum & regum hospitium, externorum principum legationes, Francorum & Saxonum conventus, & castrorum metationes *caput Paderæ* nobilitat singularis amœnitas, & aquarum copia vix usquam uberior admirabiliórque, in Panegyrico Paderbor. Joannis Horrionis ad vivum depicta lib. II. cap. VII. *Quod si, ut est apud Strabonem, Gymnasio liberalium artium, quod erat Tharsi in Cilicia Cydnus amnis, cujus saluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illustrandam Paderbornæ Academiam, hæc salubrium fontium copia, quibus ambigere possis, plusne palati, & valetudinis, an aspectus, & voluptatis gratia delecteris? Neque enim sentio quæ possit species esse jucundior, quàm trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantámque subitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effusi rivis, ante in unum alveum visendo sanè agmine confluant, compluresque molas frumentarias prius versent, quàm se effundant è mœnibus. Quanta amœnitas singulorum cum seorsim fluunt? quanta omnium cum uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipsam omni crystallo puriorem intueri, & innascentes viridissimas herbulas numerare? quale spectaculum anaticulas, & cygnos videre in medijs undis pendulos, suspensa cauda, nitentibus contra profluentem pedibus, prono rostro piscantes? quæ voluptas ne sævæ quidem brumæ inclementia*

clementia unquam eripitur. Qua enim tempestate nive omnia fœda sunt, & gelu, non modo intra urbem, sed etiam non modico foris spatio, ne secundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quod eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluvijs assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate verò, potestne quicquam illis viridarijs, hortis, pomarijs, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare tota prope urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quod si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modo pleno incedentis amne, modo divisis quasi copijs insulas ambientis, modo vario flexu, & grato errore per virentia prata serpentis, modo limpidissimos rivos amplectentis sinu, modo celeberrimum Romanis annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura sui nominis generantis? Sed concludamus has *Paderæ* notas insigni elogio Gobel. Personæ in Cosmodr. Ætat. 6. cap. 38. quod ipse ab antiquo scriptore Vitæ S. Liborij est mutuatus. *Ad hunc locum Karolus sæpe divertit, quoniam ut scribit quidam, qui postea in eodem loco, tempore Arnulphi regis, vitam duxit religiosam HIC LOCVS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQVE SEMPER INSIGNIBVS ABVNDABAT, VT NON ESSET DVBIVM, QVIN PATRIA CIVIBVS ET CIVES PATRIAE CONGRVERENT, AC SIBI VTRINQVE ORNAMENTO FORENT.*

DRIBVRGVM OLIM IBVRGVM APPELLATVM.

I. SEV ME DRIBVRGVM. *Driburgi* vocabulum *Iburgo* esse recentius, & *Driburgum* hodiernum *Iburgum* olim appellatum testimonio sunt literæ Bernardi Episcopi Paderbornensis, *de grege ancillarum Dei, quem in monte Iborg collegerat, in locum Gerdinensem transmigrante. An. 1136.* & ejusdem literæ. *de bono in Erpinctorp oblato Deo, B. Virgini, S. Petro & Ecclesiæ in Iborg. An. 1138.* & literæ ejusdem. *de ancillis Dei, quas in monte Iborg collegerat, translatis in Gerden An. 1142. datæ.* Cujus antiqui monasterij Gerdenam translati vestigia in montis vertice adhuc conspiciuntur. Rationem deinde nominis duabus primis literulis aucti innuit. Gob. Persona. cosmod. Ætat. 6. c. 38.

2. SAXONIS VT PERHIBENT MVNIMEN GRANDE. De *Iburgo* silent veteres Francorum Annales. Inter recentiores historicos Ertwinus Ertmannus consul Osnabrugensis in Chron. Osnabrug. MS. hæc memorat. *Tria præcipua & eminentiora castella concordi relatione antiquorum scribuntur, videlicet in Herisburch in Saxonia Hassionúmque situm confinio, Sigeburch quoque super Ruram fluvium positum, & nostrum Iborch quod ex jucundo situ terrarum egregium fuisse nemo est qui dubitet.* Contra Gobelinus Persona Ertwino antiquior in Cosmod. Ætat. 6. cap. 38. pag. 188. de *Iburgo* Paderbornensi sic narrat. *Carolus anno regni sui VII. ingressus Saxoniam cuncta devastavit, & castrum Iborg, quod nos dicimus corrupto nomine Driborg, capit.* Gobelino Cranzius lib. I. Metrop. cap. XI. pag. 24. consentit. *Dedit Rex*

Rex (Carolus Hatumaro) *cum attinentijs arcem Iborg, vetustum Saxonum receptaculum : nunc paulisper detorto vocabulo Driborg vocant.* Et Hermannus Hamelmannus de antiqua Westphalia ex Peucero refert. *Vt Angrivarij à Visurgi ad Luppiæ usque ripam sederunt, ita Iburgum, quod nunc Driburgum dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Luppiam, quod dedit Carolus M. Paderbornensibus.* Etsi igitur Paderbornensis Diœcesis tot monumentis abundans, *Iburgum* suum Osnabrugensibus haud invideat; nihil tamen causæ apparet, cur antiquis literis, & vetustiorum scriptorum testimonijs celebratam *Iburgi* sui, præcipitis loci situ, montis altitudine, & murorum turriúmque, quam ruinæ indicant, firmitate olim munitissimi, & ad omnes belli à Carolo M. gesti rationes accomodati, gloriam Osnabrugensibus cedere debeat, cum illud Ecclesia Paderbornensis à Carolo M. in dotem fundationis acceperit, non exiguum utique munus, sed Episcopatûs dignitati, & Leonis III. Pontif. præsentis commendationi, & regiæ pietati par beneficentiæ monumentum.

3. PRÆSENTIS CAROLI PRECIBVS DONATA LEONIS. Gob. Persona. in Cosmodrom. Ætat. 6. cap. 38. pag. 190. *Anno Domini 799. Leo Papa 3. venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorifice suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cum jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devote consecravit, ac reliquijs ejusdem Martyris, quas secum Roma detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus*

eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est VIII. Decemb. de benignitate Sedis Apostolica magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolica confirmavit. Et tunc ad peditionem Papæ Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo supra dictum est. Albertus Cranzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. supra citati. Gasp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium, & Bruschius quidem ita. *donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone III. arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterum, teste Gob. Persona in Cosmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus II. Episcopus Paderborn. An. 1189. montem Iburg occupavit, & munire cœpit.* Castrum autem *Driborg* adhuc An. 1309. stetisse ostendunt literæ capituli Paderbor. quibus fatentur, *quod cum consensu Guntheri Episcopi Paderbor. elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro 1400. marcis denariorum oppignorata*: licet autem Gob. Pers. loco. cit. subjungat, *suo adhuc tempore*, id est An. 1418. quo Cosmod. suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gob. Pers. in Cosmod. cap. 68. pag. 240. referente, intra An. 1320. quo cœpit, & An. 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illò transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desijsse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de *Driburgo* seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse superius in Eresburgi notis demonstravimus. LVDA

LVDA AD AMBRAM.

I. HIC VBI LVDA VETVS. *Ludam* ſeu *Lugdam* à Carolo M. illic caſtra metato, ad ſimilitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum eſſe fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippienſi. pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Ioannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Epiſcopi Paderbornenſis, qui An 1052. cœpit, & An. 1076. deſijt, adhuc obtinuit. teſtes ſunt literæ antiquæ, quæ ſic habent. *Notum ſit omnibus tàm futuris quàm præſentibus, qualiter VVirinbertus, cum conſenſu & laude filij juſtiſſimi heredis ſui Bovonis, duo curtilia in pago Thietmelli, & in villa Aldenthorpe, & XL. jugera, & X. jugera in Remikenhuſun, & inſuper medietatem cujuſdam ſylvulæ in Bennenberge ſanctæ Patherbrunnenſi Eccleſiæ, & domino ac venerabili Immado ejuſdem ſedis Epiſcopo in proprium tradidit, legavit, conceſſit, ea videlicet ratione, ut præfatus Epiſcopus Immadus tres villas Odiſthorp, Lavenhuſun, Theſperi, ad Eccleſiam, quæ in Odiſthorpe ſita & conſecrata eſt, terminaret, & in terminationem Epiſcopali banno terminaret. Quod ut firmius, ac magis ratum inconvulsúmque permaneat, idem VVirinbertus Eccleſiæ, quæ eſt in LIVITHI, & VVidikindo presbytero, de cujus parochia tres præfatæ villæ ſumptæ ſunt, ipſo annuente, & collaudante unum manſum in Vbbenbrocke in proprium tradidit, condonavit. Quod ſi præfatus Epiſcopus, vel aliquis ſucceſſorum ejus terminationem*

eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est VIII. Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolica confirmavit. Et tunc ad peditionem Papæ Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo supra dictum est. Albertus Cranzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. supra citati. Gasp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium, & Bruschius quidem ita. *donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone III. arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterum, teste Gob. Persona in Cosmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus II. Episcopus Paderborn. An. 1189. montem Iburg occupavit, & munire cœpit.* Castrum autem *Driborg* adhuc An. 1309. stetisse ostendunt literæ capituli Paderbor. quibus fatentur, *quod cum consensu Guntheri Episcopi Paderbor. elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro 1400. marcis denariorum oppignorata*: licet autem Gob. Pers. loco. cit. subjungat, *suo adhuc tempore*, id est An. 1418. quo Cosmod. suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gob. Pers. in Cosmod. cap. 68. pag. 240. referente, intra An. 1320. quo cœpit, & An. 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illò transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desijsse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de *Driburgo* seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse superius in Eresburgi notis demonstravimus. LVDA

LVDA AD AMBRAM.

I. HIC VBI LVDA VETVS. *Ludam* seu *Lugdam* à Carolo M. illic castra metato, ad similitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum esse fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippiensi. pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Ioannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Episcopi Paderbornensis, qui An 1052. cœpit, & An. 1076. desijt, adhuc obtinuit. testes sunt literæ antiquæ, quæ sic habent. *Notum sit omnibus tàm futuris quàm præsentibus, qualiter VVirinbertus, cum consensu & laude filij justissimi heredis sui Bovonis, duo curtilia in pago Thietmelli, & in villa Aldenthorpe, & XL. jugera, & X. jugera in Remikenhusun, & insuper medietatem cujusdam sylvulæ in Bennenberge sanctæ Patherbrunnensi Ecclesiæ, & domino ac venerabili Immado ejusdem sedis Episcopo in proprium tradidit, legavit, concessit, ea videlicet ratione, ut præfatus Episcopus Immadus tres villas Odisthorp, Lavenhusun, Thesperi, ad Ecclesiam, quæ in Odisthorpe sita & consecrata est, terminaret, & in terminationem Episcopali banno terminaret. Quod ut firmius, ac magis ratum inconvulsúmque permaneat, idem VVirinbertus Ecclesiæ, quæ est in LIVITHI, & VVidikindo presbytero, de cujus parochia tres præfatæ villæ sumptæ sunt, ipso annuente, & collaudante unum mansum in Vbbenbrocke in proprium tradidit, condonavit. Quod si præfatus Episcopus, vel aliquis successorum ejus terminationem*

nem hanc infringere, & prædictas villas auferre voluerit, liberam habeat potestatem VVirinbertus, vel heres ejus sua recipiendi, vel quod voluerit inde faciendi. Hi sunt testes Bernhard, Ibo, Benno, Bernhard, VViribrach, Thiammo & VVirinzo, Bescelin, Acelin, Brunig, Hocil, Ermindag, Ekbraht.

Quantum ex vetustis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg, ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam suam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberstein in matrimonium dedit, *Ludamque* dotem despondit. Quam longo post tempore Eberstenij possederunt, & Albertus Comes de Eberstein ære alieno oppressus An. 1212. Abbati Corbejensi primò oblatam, sed per somnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornensi Episcopo vendidit. Ioannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludensi præfectura, cum Spiegelbergijs, Lippiensibus, Gleichijs, & Waldecensibus Comitibus subinde exortæ lites, quæ multo utrimque sanguine, ac damnis impensisque maximis steterant, faustis denique auspicijs An. 1668. compositæ, constabilita in Pyrmontanum Comitatum successione Paderbornensis Ecclesiæ, & omni Ludensis agri jurisdictione eidem transcripta, nunc tandem conquiescunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS. Sic ad An. 784. appellatur Astrono. apud Reuberum. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum. Adelmo. Regioni. & Poëtæ Anonymo. Accolis est *Emmer*, quæ sub radicibus silvæ Teutoburgiensis in Paderbornensi Diœcesi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam, & arcem Pyrmontanum prætervecta, in Visurgim effunditur.

AMBRO-

3. AMBRONES HABITASSE FERVNT. Alij alijs terrarum oris *Ambrones* collocent. Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Myſorum, & cum Ioanne Pideritio in Chron. Lippienſi part. 1. cap. 6. ad *Ambram* noſtratem illorum ſedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos cenſemus.

4. QVOS CIMBRICVS OLIM. Florus lib. 3. cap. 3. & quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium ſocios faciunt Teutonos, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, ſiquidem in Diœceſi Paderbornenſi & Lippienſi Comitatu *Teutoburgium*, & *Teutoburgienſem ſaltum* tenuerunt, & nomine ſuo donarunt, facile in ſocietatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copijs Italiam invaſuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis ſocijs ſuis alia via irrupturi. Sed, teſte Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextijs, quas Teutoni tenebant, à Mario ſunt deleti, cum ipſi ſoli Cæpionem, ac deinde Manlium Coſſ. unà cum exercitu Romano ante profligaſſent.

5. ILLIS ARMINII SVCCEDENS ARCE PROPINQVA. *Vix invenies*, ait Seneca de Conſol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & inſititia ſunt. Alius alij ſucceſſit. Hic concupivit, quod alij faſtidio fuit; unde ille expulerat, ejectus eſt.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* ſedes Cheruſci immigrarunt, quos etiam cis Viſurgim habitaſſe, ſupra in notis ad cladem Varianam §. 15. ex Dione lib. 54. oſtenſum eſt, & ex ejuſdem hiſt. l. 55. patet. *Druſum Chattorum fines ingreſſum, ad Sueviam uſque proceſſiſſe. Inde in Cheruſcorum agros converſum Viſurgim-*

que transgressum, Albim usque penetrasse, cuncta depopulando. Winkelmannus etiam in notitia veteris Westphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium est,* inquit, *Arminium hic sedem habuisse: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ, DIE HARMESBORG, ab Harminio prope Schier, versus Luidam oppidum.* Certè arx ipsa, quæ vulgò *Herlingsburg* nominatur, etiamsi diruta, in altissimo monte, situ ad bellum opportuno, veteris munitionis vestigia adhuc ostentat. Hanc à Carolo M. eversam memorat Ioan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. falsò putat hoc in loco Irmensulam Saxonicam, & Heresburgum stetisse, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNVA DEINDE PIO. Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum. pag. 31. *Rex Carolus inijt consilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit natale in Cidrioburgi (alias Sknidnosburg in pago Vaizauvaga in villa LVIDI) super fluvium Ambra. Inde abiens in Saxoniam pervenit usque ad Rimia.* Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque consultis fidelibus, iterato hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit natalem domini juxta Kichrisburg Vuizzagani, super fluvium Ambra, in villa quæ dicitur LINHIDI.*

7. ET SCHIDROBVRGVM. Ita olim *Schira*, seu *Schidra vetus*, locus in Comitatu Swalenbergensi, nunc Lippiensi, inter Steinhemium & *Ludam* situs, vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratóque in castris natalitio Domini die super Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta castrum Saxonum, quod dicitur SKIDROBVRG, ad locum vocabulo Rimi, quo VVisura & VVaharna confluunt, populabundus accessit.*

Eadem

Eadem verbis ijsdem commemorat Astronom. apud Reuberum. Poëta Anonym. ad An. 784.

Arva petens juxta fluvium consederat Ambram,
Est ubi castellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hic Carolum M. fundasse Ecclesiam Cathedralem, *quæ tamen post per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallersleve super Ericam, & inde per Henricum primum in Vrose oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An. 967. Magdeburgum sit translata*, testatur Chron. Mindense à Meibomio editum. Henricus de Hervordia. Rolevincius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ. Hartmannus Scheidelius in Chron. & descriptione Magdeburgi. Pideritius in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. Quemadmodum igitur Episcopatus hîc institutus, ex alio loco in alium migravit, & prorsus hodie evanuit, ita etiam *Schiram novam, veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergensis Monasterij Canonicorum Regularium S. Augustini prædium, Lippienses Comites in rem suam, hoc est, usum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippiens. pag. 626.

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALVBRIS AQVÆ. Fontes Pyrmontanos describit Henricus de Hervordia in Cod. MS. de tempor. memor. Ætat. 2. cap. 112. *In VVestphalia quoque juxta oppidum*, inquit, *LVDE diæcesis Paderbornensis fons est, qui dicitur SACER FONS, de quo si quis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quasi expergi videtur. Ibidem est & alius fons, qui dicitur FONS BVLLIENS. Iste quasi quadratus est de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte 12. pedum existente, & fundus subter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipsum influit nec effluit, sed continuè bullit & sonorè, sic quod ad jactum balistæ potest audiri. Propter ampullas magnas & viscosas in ipso jugiter elevatas & disruptas,*

perpetuæ est bullitionis. Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. jussu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præsentis exhumatus, & honestiori loco denuò sepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quiescit. Chron. Mindense à Meibomio editum. pag. 119. Postea An. 1556. *sacrum* hunc *fontem* mira vi multis gravibúsque morbis medendi inclaruisse, & magno externorum concursu celebratum narrat Ioan. Seilerus in Chron. Pyrmont. MS. cap. 3. Quem etiam nunc salubritate nobilem, viri Principes, ac Dynastæ complures quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum, & Ludensium præcipuo emolumento.

TROPÆA CAROLI M. FRANCORVM REGIS IN CAMPO SINTFELD.

I. TAM CERERI GRATVS QVAM SPATIOSVS AGER. Quamvis hic ager longè latéque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen segetes illic olim provenisse credibile est, quando frequentibus pagis habitatus diligentius colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Susatensi bello vastati, Theodorico Coloniensi Archiepiscopo & Administratori Paderbornensi suum debent excidium. Tanti Ecclesiæ Paderbornensi, cujus Susatum nihil intererat, primum stetit consilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc insuper gratiam Paderbornensibus retulit, ut à Marti-

no V.

no V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis *VNIONIS* literis, dioecesin Paderanam Coloniensi conjungere & subijcere studuerit. Sed hæc illius molitio frustra fuit, siquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab universis Paderbornensis dioecesis ordinibus de vero Ecclesiæ statu certior factus, hanc *Martini unionem* mala fide quæsitam, diplomate suo An. 1431. VI. Kal. Iulij Pontif. An. I. rescidit, & Ecclesiam Paderbornensem Antistitis sui fraude circumventam in integrum restituit.

2. OLIM CAMPVS ERAT. Quem Vita Caroli M. apud Pithæum. *Sinitfelt*. Annal. Franc. incerti auct. apud eundem. *Sinifelde*. Annal. Fuldens. *Sinitfeldt*. Astron. apud Reuberum. *Sintfelt*. Adelmus. *Smetfeldum* pro *Sinetfeldum*. Regino. *Finisfelt* pro *Sinisfelt*. Poëta Anonym. *Sinothfeld*. Diploma S. Henrici regis IV. Id. April. An. 1011. datum, *de Comitatu Hahold Comitis venerabili Meinvverco Epis. Paderborn. donato, & sito in locis Haverga, Limga, Thiatmalli, Aga, Paterga, Treveresga, Langeneka, Erpesfelt, Silbiki, Matfelt, Niterga, SINATVELD. &c.* Item literæ Theodori de Herse An. 1445. *de donatione bonorum in devastatis pagis, & marcis in SENTFELDE, in Haren, Knickenhagen, VVulfesen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima vastati pagi Ostelrein in SENTFELDE An. 1481. data, SENTFELDE* appellant. Vnde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parùm discrepet, miror Reinerum Reineccium eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemij ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sennam*, Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt* interpretatum. Pari errore

labitur Henricus Hovelius in ſpeculo Weſtphaliæ veteris MS. Qui *Sintfelt* in Delbrugia collocat. Quid vero illud *Sinit*, *Sini*, *Sinet*, *Sinot*, *Sinat*, denotet, equidem neſcio. Bernardus Mollerus lib. 5. de Rheno, à ſynodo, quæ noſtratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc eſt, judicium ſynodicum, hoc nomen deducit; quaſi Quinctilius Varus, qui *jurisdictionibus, agendóque pro tribunali ordine trahebat æſtiva*, jus ibi dixerit; ſive antiqui noſtri Saxones conventus egerint, quandoquidem prope hinc abeſt Eresburgum, Irmenſulæ olim cultu celebre, & munitiſſimum Saxoniæ propugnaculum.

3. QVO PRÆLIA SAXO MINATVS. Saxones etſi tot prælijs, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excuſſere, quemadmodum *victores victique nunquam ſolida*, ut Tacitus ait hiſt. lib. 2. c. 7. *fide coaleſcunt*. Quare teſte Aſtron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere ſtatuit, eo videlicet modo, ut ipſe cum dimidia parte copiarum ab Auſtrali parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam traijceret, & in eandem regionem ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui SINTFELT vocatur, quaſi prælium cum rege commiſſuri conſediſſent, ibique adventum ejus opperirentur, amiſſa victoriæ ſpe, quam ſibi paulò ante falsò pollicebantur, ad deditionem omnes converſi ſunt, victique ſine prælio, victoris poteſtati ſe ſubdiderunt. Dederunt igitur obſides, & jurejurando fidem regi velle ſervare promiſerunt.* Eadem, ſed brevius, narrat Vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt ſe ad bellum in campo SINITFELT, ſed cum audiſſent ſe ex duabus partibus eſſe circumdatos, timore pleni promiſerunt ſe eſſe Chriſtianos, & fideles Domino regi*

4. SED

4. SED VICTVS CESSIT. TITVLO VICTORIA DONAT MOENIA. Annal. Fuldens. *Saxones in SINITFELT congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annali. incerti aucto. apud Pithæum eadem ijsdem penè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum *VVünnenberg* in agro *Sentfelt*, edito loco situm, nomen accepisse creditur, sicut Wintfelt, id est, campus victoriæ à clade Variana. Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti.

5. SI MARATHON. Campi Marathonis, *qui abest Athenis circiter millia passuum decem, ingenti Persarum clade nobilis*, meminit Cornelius Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum testem* nominat Pomponius Mela lib. 2. vid. Herodotum lib. 6. Pausaniam lib. 1. Justinum lib. 2. Agellium lib. 7. cap. 21.

6. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS. *Pugna Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Persa eo prælio, sive naufragio amisere.* Justin. l. 2. cap. 9. Orosius. Ex Atheniensibus contra centum & nonaginta tantum milites desideratos refert Herodotus.

7. MILTIADÆ IACTAT CLARA TROPÆA DVCIS. *Miltiadi, qui Athenas totámque Græciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quæ Pœcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia, ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, præliúmque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium sunt, tropæa ex hostium manubijs, quibus se à somno quotidie excitari jactabat Themistocles. Cicero. 4. Tuscul. quæst. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa figendi

eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est VIII. Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolica confirmavit. Et tunc ad peditionem Papæ Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo supra dictum est. Albertus Cranzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. supra citati. Gasp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium, & Bruschius quidem ita. *donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone III. arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterum, teste Gob. Persona in Cosmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus II. Episcopus Paderborn. An. 1189. montem Iburg occupavit, & munire cœpit.* Castrum autem *Driborg* adhuc An. 1309. stetisse ostendunt literæ capituli Paderbor. quibus fatentur, *quod cum consensu Guntheri Episcopi Paderbor. elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro 1400. marcis denariorum oppignorata*: licet autem Gob. Pers. loco. cit. subjungat, *suo adhuc tempore*, id est An. 1418. quo Cosmod. suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gob. Pers. in Cosmod. cap. 68. pag. 240. referente, intra An. 1320. quo cœpit, & An. 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illò transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desiisse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de *Driburgo* seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse superius in Eresburgi notis demonstravimus.

LVDA

LVDA AD AMBRAM.

I. HIC VBI LVDA VETVS. *Ludam* seu *Lugdam* à Carolo M. illic castra metato, ad similitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum esse fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippiensi. pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Ioannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Episcopi Paderbornensis, qui An 1052. cœpit, & An. 1076. desijt, adhuc obtinuit. testes sunt literæ antiquæ, quæ sic habent. *Notum sit omnibus tàm futuris quàm præsentibus, qualiter VVirinbertus, cum consensu & laude filij justissimi heredis sui Bovonis, duo curtilia in pago Thietmelli, & in villa Aldenthorpe, & XL. jugera, & X. jugera in Remikenhusun, & insuper medietatem cujusdam sylvulæ in Bennenberge sanctæ Patherbrunnensi Ecclesiæ, & domino ac venerabili Immado ejusdem sedis Episcopo in proprium tradidit, legavit, concessit, ea videlicet ratione, ut præfatus Episcopus Immadus tres villas Odisthorp, Lavenhusun, Thesperi, ad Ecclesiam, quæ in Odisthorpe sita & consecrata est, terminaret, & in terminationem Episcopali banno terminaret. Quod ut firmius, ac magis ratum inconvulsúmque permaneat, idem VVirinbertus Ecclesiæ, quæ est in LIVITHI, & VVidikindo presbytero, de cujus parochia tres præfatæ villæ sumptæ sunt, ipso annuente, & collaudante unum mansum in Vbbenbrocke in proprium tradidit, condonavit. Quod si præfatus Episcopus, vel aliquis successorum ejus terminationem*

nem hanc infringere, & prædictas villas auferre voluerit, liberam habeat potestatem VVirinbertus, vel heres ejus sua recipiendi, vel quod voluerit inde faciendi. Hi sunt testes Bernhard, Ibo, Benno, Bernhard, VViribrach, Thiammo & VVirinzo, Bescelin, Acelin, Brunig, Hocil, Ermindag, Ekbraht.

Quantum ex vetustis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg, ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam suam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberstein in matrimonium dedit, *Ludámque* dotem despondit. Quam longo post tempore Eberstenij possederunt, & Albertus Comes de Eberstein ære alieno oppressus An. 1212. Abbati Corbejensi primò oblatam, sed per somnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornensi Episcopo vendidit. Ioannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludensi præfectura, cum Spiegelbergijs, Lippiensibus, Gleichijs, & Waldecensibus Comitibus subinde exortæ lites, quæ multo utrimque sanguine, ac damnis impensisque maximis steterant, faustis denique auspicijs An. 1668. compositæ, constabilita in Pyrmontanum Comitatum successione Paderbornensis Ecclesiæ, & omni Ludensis agri jurisdictione eidem transcripta, nunc tandem conquiescunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS. Sic ad An. 784. appellatur Astrono. apud Reuberum. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum. Adelmo. Regioni. & Poëtæ Anonymo. Accolis est *Emmer*, quæ sub radicibus silvæ Teutoburgiensis in Paderbornensi Diœcesi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam, & arcem Pyrmontanum prætervecta, in Visurgim effunditur.

AMBRO-

3. AMBRONES HABITASSE FERVNT. Alij alijs terrarum oris *Ambrones* collocent. Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Myſorum, & cum Ioanne Pideritio in Chron. Lippienſi part. 1. cap. 6. ad *Ambram* noſtratem illorum ſedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos cenſemus.

4. QVOS CIMBRICVS OLIM. Florus lib. 3. cap.3.& quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium ſocios faciunt Teutonos, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, ſiquidem in Diœceſi Paderbornenſi & Lippienſi Comitatu *Teutoburgium*, & *Teutoburgienſem ſaltum* tenuerunt, & nomine ſuo donarunt, facile in ſocietatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copijs Italiam invaſuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis ſocijs ſuis alia via irrupturi. Sed, teſte Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextijs, quas Teutoni tenebant, à Mario ſunt deleti, cum ipſi ſoli Cæpionem, ac deinde Manlium Coſſ. unà cum exercitu Romano ante profligaſſent.

5. ILLIS ARMINII SVCCEDENS ARCE PROPINQVA. *Vix invenies*, ait Seneca de Conſol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & inſititia ſunt. Alius alij ſucceſſit. Hic concupivit, quod alij faſtidio fuit; unde ille expulerat, ejectus eſt.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* ſedes Cheruſci immigrarunt, quos etiam cis Viſurgim habitaſſe, ſupra in notis ad cladem Varianam §.15. ex Dione lib. 54. oſtenſum eſt, & ex ejuſdem hiſt. l. 55. patet. *Druſum Chattorum fines ingreſſum, ad Sueviam uſque proceſſiſſe. Inde in Cheruſcorum agros converſum Viſurgim-*

que transgressum, Albim usque penetrasse, cuncta depopulando. Winkelmannus etiam in notitia veteris Westphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium est,* inquit, *Arminium hic sedem habuisse: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ, DIE HARMESBORG, ab Harminio prope Schier, versus Luidam oppidum.* Certè arx ipsa, quæ vulgò *Herlingsburg* nominatur, etiamsi diruta, in altissimo monte, situ ad bellum opportuno, veteris munitionis vestigia adhuc ostentat. Hanc à Carolo M. eversam memorat Ioan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. falsò putat hoc in loco Irmensulam Saxonicam, & Heresburgum stetisse, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNVA DEINDE PIO. Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum. pag. 31. *Rex Carolus inijt consilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit natale in Cidrioburgi (alias Sknidnosburg in pago Vaizauvaga in villa LVIDI) super fluvium Ambra. Inde abiens in Saxoniam pervenit usque ad Rimia.* Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque consultis fidelibus, iterato hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit natalem domini juxta Kichrisburg Vuizzagani, super fluvium Ambra, in villa quæ dicitur LINHIDI.*

7. ET SCHIDROBVRGVM. Ita olim *Schira*, seu *Schidra vetus*, locus in Comitatu Swalenbergensi, nunc Lippiensi, inter Steinhemium & *Ludam* situs, vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratóque in castris natalitio Domini die super Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta castrum Saxonum, quod dicitur SKIDROBVRG, ad locum vocabulo Rimi, quo VVisura & VVaharna confluunt, populabundus accessit.*

Eadem

Eadem verbis ijsdem commemorat Astronom. apud Reuberum. Poëta Anonym. ad An. 784.

Arva petens juxta fluvium consederat Ambram,
Est ubi castellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hic Carolum M. fundasse Ecclesiam Cathedralem, *quæ tamen post per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallersleve super Ericam, & inde per Henricum primum in Vrose oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An. 967. Magdeburgum sit translata*, testatur Chron. Mindense à Meibomio editum. Henricus de Hervordia. Rolevincius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ. Hartmannus Scheidelius in Chron. & descriptione Magdeburgi. Pideritius in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. Quemadmodum igitur Episcopatus hîc institutus, ex alio loco in alium migravit, & prorsus hodie evanuit, ita etiam *Schiram novam, veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergensis Monasterij Canonicorum Regularium S. Augustini prædium, Lippienses Comites in rem suam, hoc est, usum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippiens. pag. 626.

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALVBRIS AQVÆ. Fontes Pyrmontanos describit Henricus de Hervordia in Cod. MS. de tempor. memor. Ætat. 2. cap. 112. *In VVestphalia quoque juxta oppidum*, inquit, *LVDE diœcesis Paderbornensis fons est, qui dicitur SACER FONS, de quo siquis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quasi expergi videtur. Ibidem est & alius fons, qui dicitur FONS BVLLIENS. Iste quasi quadratus est de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte 12. pedum existente, & fundus subter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipsum influit nec effluit, sed continuè bullit & sonorè, sic quod ad jactum balistæ potest audiri. Propter ampullas magnas & viscosas in ipso jugiter elevatas & disruptas,*

perpetuæ est bullitionis. Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. jussu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præsentis exhumatus, & honestiori loco denuò sepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quiescit. Chron. Mindense à Meibomio editum. pag. 119. Postea An. 1556. *sacrum* hunc *fontem* mira vi multis gravibúsque morbis medendi inclaruisse, & magno externorum concursu celebratum narrat Ioan. Seilerus in Chron. Pyrmont. MS. cap. 3. Quem etiam nunc salubritate nobilem, viri Principes, ac Dynastæ complures quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum, & Ludensium præcipuo emolumento.

TROPÆA CAROLI M.
FRANCORVM REGIS IN CAMPO
SINTFELD.

I. TAM CERERI GRATVS QVAM SPATIOSVS AGER. Quamvis hic ager longè latéque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen segetes illic olim provenisse credibile est, quando frequentibus pagis habitatus diligentius colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Susatensi bello vastati, Theodorico Coloniensi Archiepiscopo & Administratori Paderbornensi suum debent excidium. Tanti Ecclesiæ Paderbornensi, cujus Susatum nihil intererat, primum stetit consilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc insuper gratiam Paderbornensibus retulit, ut à Martino V.

no V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis *VNIONIS* literis, diœcesin Paderanam Coloniensi conjungere & subijcere studuerit. Sed hæc illius molitio frustra fuit, siquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab universis Paderbornensis diœcesis ordinibus de vero Ecclesiæ statu certior factus, hanc *Martini unionem* mala fide quæsitam, diplomate suo An. 1431. VI. Kal. Iulij Pontif. An. I. rescidit, & Ecclesiam Paderbornensem Antistitis sui fraude circumventam in integrum restituit.

2. OLIM CAMPVS ERAT. Quem Vita Caroli M. apud Pithæum. *Sinitfelt.* Annal. Franc. incerti auct. apud eundem. *Sinifelde.* Annal. Fuldens. *Sinitfeldt.* Astron. apud Reuberum. *Sintfelt.* Adelmus. *Smetfeldum* pro *Sinetfeldum.* Regino. *Finisfelt* pro *Sinisfelt.* Poëta Anonym. *Sinothfeld.* Diploma S. Henrici regis IV. Id. April. An. 1011. datum, *de Comitatu Hahold Comitis venerabili Meinvverco Episc. Paderborn. donato, & sito in locis Haverga, Limga, Thiatmalli, Aga, Paterga, Treveresga, Langeneka, Erpesfelt, Silbiki, Matfelt, Niterga, SINATVELD. &c.* Item literæ Theodori de Herse An. 1445. *de donatione bonorum in devastatis pagis, & marcis in SENTFELDE, in Haren, Knickenhagen, VVulfesen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima vastati pagi Ostelrein in SENTFELDE An. 1481. datæ, SENTFELDE* appellant. Vnde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parùm discrepet, miror Reinerum Reineccium eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemij ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sennam,* Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt* interpretatum. Pari errore

labitur Henricus Hovelius in ſpeculo Weſtphaliæ veteris MS. Qui *Sintfelt* in Delbrugia collocat. Quid vero illud *Sinit*, *Sini*, *Sinet*, *Sinot*, *Sinat*, denotet, equidem neſcio. Bernardus Mollerus lib. 5. de Rheno, à ſynodo, quæ noſtratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc eſt, judicium ſynodicum, hoc nomen deducit; quaſi Quinctilius Varus, qui *juriſdictionibus, agendóque pro tribunali ordine trahebat æſtiva*, jus ibi dixerit; ſive antiqui noſtri Saxones conventus egerint, quandoquidem prope hinc abeſt Eresburgum, Irmenſulæ olim cultu celebre, & munitiſſimum Saxoniæ propugnaculum.

3. QVO PRÆLIA SAXO MINATVS. Saxones etſi tot prælijs, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excuſſere, quemadmodum *victores victique nunquam ſolida*, ut Tacitus ait hiſt. lib. 2. c. 7. *fide coaleſcunt.* Quare teſte Aſtron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere ſtatuit, eo videlicet modo, ut ipſe cum dimidia parte copiarum ab Auſtrali parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam traijceret, & in eandem regionem ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui SINTFELT vocatur, quaſi prælium cum rege commiſſuri conſediſſent, ibique adventum ejus opperirentur, amiſſa victoriæ ſpe, quam ſibi paulò ante falsò pollicebantur, ad deditionem omnes converſi ſunt, victique ſine prælio, victoris poteſtati ſe ſubdiderunt. Dederunt igitur obſides, & jurejurando fidem regi velle ſervare promiſerunt.* Eadem, ſed brevius, narrat Vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt ſe ad bellum in campo SINITFELT, ſed cum audiſſent ſe ex duabus partibus eſſe circumdatos, timore pleni promiſerunt ſe eſſe Chriſtianos, & fideles Domino regi*

4. SED

4. SED VICTVS CESSIT. TITVLO VICTORIA DONAT MOENIA. Annal. Fuldens. *Saxones in SINITFELT congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annali. incerti aucto. apud Pithæum eadem ijsdem penè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum *VVünnenberg* in agro *Sentfelt*, edito loco situm, nomen accepisse creditur, sicut Wintfelt, id est, campus victoriæ à clade Variana. Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti.

5. SI MARATHON. Campi Marathonis, *qui abest Athenis circiter millia passuum decem, ingenti Persarum clade nobilis*, meminit Cornelius Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum testem* nominat Pomponius Mela lib. 2. vid. Herodotum lib. 6. Pausaniam lib. 1. Justinum lib. 2. Agellium lib. 7. cap. 21.

6. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS. *Pugna Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Persæ eo prælio, sive naufragio amisere.* Justin. l. 2. cap. 9. Orosius. Ex Atheniensibus contra centum & nonaginta tantum milites desideratos refert Herodotus.

7. MILTIADÆ IACTAT CLARA TROPÆA DVCIS. *Miltiadi, qui Athenas totámque Græciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quæ Pœcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia; ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, præliúmque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium sunt, tropæa ex hostium manubijs, quibus se à somno quotidie excitari jactabat Themistocles. Cicero. 4. Tuscul. quæst. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa figendi

figendi consuetudine, tum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Cornelij Nepotis Datame liquet. Quinam autem primi inter Romanos tropæa posuerint, tradit Florus. lib. 3. cap. 2. *Domitius,* inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant locis, saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere, cum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* Quod sanè Germanicus Cæsar Germanis, Arminij militibus, in *campo Idistaviso*, superatis haud observavit: Ita enim hac de re scribit Tacit. lib. 2. Annal. *Miles in loco prælij Tiberium Imperatorem salutavit. struxítque aggerem, & in modum tropæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea species dolore & ira adfecit.*

8. QVI PARCERE VICTIS MALVIT. Sic Carolus tertio quoque Saxonum, quos in *Sintfelt* subegerat, ut supra meminimus, in alias oras traducto, reliquis supplicibus, more suo ignovit, *præclaram victoriam ratus, in qua plus esset clementiæ, quàm crudelitatis.* Cornelius Nepos in Timoleonte. Probè etiam gnarus, *novum imperium inchoanti utilem esse clementiæ famam.* Tacit. hist. lib. 4. cap. 63. &, *si egregium est hostem deijcere, non minus esse laudabile infelicis scire misereri.* Valerius Max. lib. v. Cæterùm de Saxonibus utriusque Albis ripæ accolis aliò deportatis, ita Eginhardus in vita Caroli M. *Decem,* inquit, *hominum millia ex ijs qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus & liberis sublatos transtulit, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam multimoda divisione distribuit.* Bonfinius etiam in remotiores provincias trajectos memorat. Decad. 1. lib. 9.

Non

Non solum, inquit, *è Saxonibus abducti obsides principum filij, sed ut eorum vires honestius extenuarentur, multæ quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diversásque regiones deductæ coloniæ, quarum adhuc innumeræ Sarmatiam, ulteriorémque Daciam incolunt.* Secutus nimirum hac in re Carolus exemplum veterum Romanorum: Tiberius namque ex his ipsis locis, ubi Drusus adversus Sicambros castellum Alisonem posuerat, *Sicambros traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Sueton. in Aug. cap. 23. Quantus autem eorum, quos in Gallias Tiberius trajecit, numerus fuerit, memoriæ prodidit Eutropius lib. 7. *Tiberius CCCC. M. captivorum ex Germania transtulit, & supra ripam Rheni in Gallia collocavit.*

HERISTALLUM SAXONICUM in ripa Visurgis.

I. PLACIDO VEHIT AMNE VISURGIS. Qui Werrha & Fulda, infra Mundam, confluentibus, hoc nomen nactus, usque retinet, dum in Oceanum effunditur, mutua Romanorum Germanorúmque clade nobilis amnis, Paterculo, Melæ, Plinio, Dioni, Straboni, Ptolemæo, & Tacito memoratus, cui præcipuè famam suam debet, ut Tacitus Visurgi vitam: *Nam quinque ejus primores Annalium libri inventi Corbejæ, quod Monasterium ad Visurgim est, atque illinc depromtum verè hunc thesaurum Quæstor quidam Pontificius ad Leonem X. Pontif. M. detulit, donatus ab eo aureis*

quingentis. Justus Lipsius ad lib. 2. Annal. Taciti. n. 23. Sidonius Apollinaris *Viserin*, ad morem & idioma gentis nostræ, cui *VVeser* dicitur, pro Visurgi extulit.

Bructerus ulvosa quem Viseris alluit unda.

Astronomo. Adelmo. Poëtæ Anonym. ad An. 797. & Adamo Bremensi in hist. Ecclesiastica. *VVisura.* Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum. *VVisora.* Regioni. *VVisara.* Scriptori vitæ S. Adalardi apud Bollandum. *VVisira.* Wandeberto in hist. S. Bonifacij. *VVisaraha* appellatur. Nonnulli viri docti, in carmine Ovidij, sive Albinovani, ad Liviam Augustam, *Iturgim* pro *Visurgi* accipiunt. Quod Cluverius improbat, & *Ilargum*, qui amnis est Vindelicæ, legendum ostendit. In Vindelica, & Norico. cap. 6. pag. 747.

2. HIC POSITIS CASTRIS NOMEN HABERE DEDIT. Ita Astronom. apud Reuber. ad An. 797. *Consilium inijt, ut ad conficiendum Saxonicum bellum in ipsa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petijt, castrisque super VVisuram positis consedit, & locum castrorum Heristelli vocari jussit.* Eadem fermè habet Vita Caroli M. apud Pithæum. *Et Novembrio mense mediante ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, positisque castris apud VVisoram fluvium locum castrorum Heristelli vocari jussit.* Adelmus ad An. 797. *Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petijt, castrisque super VVisuram positis consedit. Et locum castrorum Heristallum vocari jussit: Qui locus ab incolis usque in præsens ita nominatur.* Poët. Anonym.

VVisuræ positis in littore castris
Sedit, Heristellique locum jussit vocitari,
Hactenus hoc & habet nomen.

Item

Item Gobelinus Persona. in Cosmodr. Ætat. 6. cap. 38. Cranzius Metrop. lib. 1. cap. 12. Georgij Fabricij Origin. Saxon. lib. 4. hæc sunt verba; *in eo loco, qui à stabulis Principum Herenstelle appellatus fuit.* Henricus de Hervordia nominat *Erestal*; alibi tamen *Herestelle.* Contra Henricus Meibomius non tam à castris eo loco positis, quàm à palatio Francico in diœcesi Leodiensi, cui situ loci & amœnitate simile fuerit, denominatum *Heristallum* putat. Palatij illius meminit auctor vitæ Caroli M. ubi villam vocat: meminit auctor vitæ Ludovici Pij, & Regino, alijque. Reinerus verò Reineccius in notis ad Poët. Anonym. *Heristallum Francicum* cum *Saxonico* malè confundit.

3. LEGATOS HIEMANS HIC REGIA DONA FERENTES. Annal. Francici incerti auctoris apud Pithæum. *An. 798. Carlus cum exercitu hiemavit in Heristallio Saxonico. Hadofuns rex Gallitiæ & Hasturiæ, per Floram legatum suum, papilionem miræ pulchritudinis regi transmisit.* Vita Caroli M. apud Pithæum. *Venit autem ad eum legatus Adefonsi regis Gallitiæ & Asturiæ nomine Froja, præsentans papilionem miræ pulchritudinis.* Adelm. Poëta Anonym. Regino.

4. AVDIIT. ET NATOS IVSSIT ADESSE SVOS. Astronom. apud Reuber. *Exercitum verò quem secum adduxit, per totam Saxoniam in hiberna divisit. Illuc Pipinum de Italica, & Ludovicum de Hispanica expeditione regressos ad se venire jussit: Ibi legatos Hunorum cum magnis muneribus ad se missos audivit, & absolvit. Ibi legatum Adelfonsi regis Asturicæ atque Galetiæ, sibi dona deferentem suscepit. Inde Pipinum ad Italiam, Ludovicum ad Aquitaniam remisit: cum quo & Abdellam Saracenum ire jussit, &c. Rex autem in Saxonia*

nia residens, ibi & natalem Domini & Pascha celebravit. Item Vita Caroli M. apud Pithæum. *Illuc venerunt legati Avarorum cum muneribus multis. Inde Abdellam Sarracenum cum filio suo Ludovico in Hispaniam reverti fecit, & filium suum Pipinum ad Italiam misit: ipse ad disponendam Saxoniam totum hiemis tempus impendit, & ibi natale Domini, & Pascha celebravit. Venit autem ad eum legatus Adefonsi regis Galliciæ & Asturiæ nomine Froja, præsentans papilionem miræ pulchritudinis. In ipso quoque Pascha tempore Nortluidi trans Albiam sedentes, seditione commota, legatos ejus, qui ad justitias faciendas apud eos conversabantur, quosdam occiderunt, quosdam ad redimendum reservarunt: ex quibus aliqui fugerunt, cæteri redempti sunt. Rex Carolus collecto exercitu de Heristelli ad locum, qui dicitur Minda, perrexit, & contra desertores inter Albim & VVisoram peragravit totam Saxoniam. Nortluidi, cum Trascione duce Abodritorum, & Eburiso legato Domni regis commisso prælio, victi sunt, & cæsi ex eis quatuor millia, cæteri qui evaserunt, de pacis conditione tractaverunt.* Vid. Adelmum ad An. 797. Poëtam Anonymum. Reginonem, alióſque.

5. HIC DESIGNATAM FATO MELIORE CATHEDRAM. Designatæ hic sedis Episcopalis nullum antiquiorem testem habemus Henrico de Hervordia, & auctore Chronici Mindensis ab Henrico Meibomio editi, qui unde hoc acceperint, ignoramus. Quod si autem vera est ipsorum sententia, necessariò hanc fundationem, post Ecclesiam primò Paderbornæ conditam, & *ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam*, ut scriptor vitæ Liborianæ apud Bollandum cap. 2. refert, *aliquoties igni traditam*, contigisse crediderim. Certè exiguo hic tempore

tempore Cathedralis Ecclesia hæsit, ad primum locum ante reversa, quàm An. 799. *Leo III. Pontif. Max. religiosum Caroli ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolica auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc Paderbornæ noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias protomartyris Stephani, quas secum Roma detulerat, collocavit.* Vita S. Liborij l. c. Hermannus Kersenbrochius in catalogo Episcop. Paderborn. Verum enim verò *Heristalli* ingentia murorum rudera, Patribus Franciscanis in monte domicilij sui fundamenta, hortique planitiem molientibus, sub terra deprehensa, amplum sanè ædificium hic designatum fuisse commonstrant.

6. CERTAT HERISTALLI GLORIA SAXONICI. Complura rerum gestarum monumenta *Heristallum Saxonicum* præ *Francico* illustrant, Caroli M. castra & hiberna, Pipini & Ludovici filiorum ejus congressus, Hunnorum & Asturiæ Galleciæque regum legationes & munera, Cathedralis Ecclesiæ dignitas, atque hinc suscepta in Saxones Transalbianos fausta expeditio. Nostrâ memoriâ Anno 1632. mense Octob. *Heristalli* arcem finibus suis imminentem Hassi vastarunt, ac demum An. 1637. mense Martio incenderunt. Pari in hunc locum clementia jam olim usi, An. 1465. D. Christinæ sacro die, ut vetus habet inscriptio, *Hussones urbem Herstelle cum villa devastarunt atque cremarunt.* Nobilis porrò *Falckenbergiorum* familia *Heristallum* diu possedit, & Henricus Dux Saxoniæ repigneravit quidem, sed litibus inde exortis, ac demum compositis, Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis à *Falckenbergijs* aliisque creditoribus, præsenti pecunia

17666. aureorum redemptam, An. 1608. 13. Novemb. Ecclesiæ suæ recuperavit. Inter alia tum etiam conventum fuit, ut prope *Heristallum* certus *Falckenbergijs* concederetur locus novæ arci exstruendæ opportunus. Hoc loco, & genere *Falckenbergiorum* ortus est Theodorus *Falckenbergius*, Gustavi Adolphi Sueciæ regis aulæ Marescallus, pedestris & equestris legionis ductor, & qui regis sui nomine Magdeburgum adversùs Tillium Catholici exercitus ducem propugnavit, atque urbe à Cæsareo milite capta, direptáque, in ipso ejus vallo occubuit. Mauritius contra *Falckenbergius* equestris legionis Gözianæ legatus Cæsari militavit, post captus à Suecis, & paucis diebus ante dimissus, quàm ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, regémque Sueciæ, quem paulò ante captivus, & propter merita Theodori *Falckenbergij* familiariter habitus, optimè de facie norat, plumbea glande sauciatum equo primus dejecit, paritérque hostili telo transfixus concidit proximè regem, cui humi prostrato, fatali ictu superveniens Georgij ab Oynhausen Götzianæ legionis equitum magistri legatus *Ioannes Schneberg*, ex *Bokendorp* diœcesis Paderbornensis vico oriundus, ilia ense confodit, peremit, spoliavitque exanimem.

Placuit hoc recens Paderbornensium militum facinus, dum vetera monumenta percensemus, hic subnectere, & verbo ad posteritatis memoriam consignare: Ne qui alij, ut post victoriam ignavi etiam gloriantur, hanc sibi laudem præcerpant. Nobis cum certa fides ex ijs, qui prælio interfuere, tum torques aureus regi inter optima spolia à *Schnebergio* detractus, relatúsque testis est. Neque aliud nobis

nobis propositum, quàm partam Paderbornensium nomini gloriam candidæ veritati asserere.

WEVELSBVRGVM
PROPE BODECAM
Monasterium S. Menolphi.

I. WEVELSBVRGVM. Etymon *VVevelsburgi* obscurum atque incertum est. Bödecenses quidem in literis suis memorant, senum traditione quendam Wevelonem Buranum, permissu Abbatissæ Bödecensis, primum hoc loco posuisse domicilium, & *VVevelsburgo* nomen dedisse. Verùm in genealogia Burana Gasparis Schioppij, atque antiquis literarum monumentis, neminem è Buranis hoc nomine usum lego. Huic cognominis locus est in Helvetijs, dictus *VVevelsburg*, qui viris doctis est Aventicum Taciti, & Avanticum Ptolemæi.

2. PROPE BODECAM MONASTERIVM S. MENOLPHI. Gobelinus Persona in Cosmodromio. Ætat. 6. cap. 40. de auctore Bödecensis Monasterij S. Menolpho ita narrat. *Carolus postquam VVestphalos subegit, S. Meinulphum de fonte levavit, & matrem ejus VVichtrud dictam, patre ejus defuncto, in suam protectionem recepit: quoniam frater mariti defuncti vim stupri sibi conabatur inferre. Hic Meinulphus nobilibus parentibus exortus, Archidiaconus in Ecclesia Paderbornensi, de bonis paternis Monasterium Monialium seu Canonicarum regularium in villa Bodicken Paderbornensis diœcesis fundavit*

davit, & dotavit. Etsi verò idem Gobelinus Persona cap.41. hæc subjungat. *Quod Meinulphus* (qui erat unus è legatis, quos An. 836. B. Baduradus Episcopus Paderbornensis, ad reliquias S. Liborij impetrandas, ad Cenomanos miserat) *in Ecclesia S. Vincentij Cenomanensi vovit Monasterium Sanctimonialium fundare, in honorem B. Mariæ & S. Liborij, in loco, qui dicitur Bodicon*; & Cranzius metrop. lib. 1. cap. 28. asserat, ideò *S. Meinulphum fundandi Monasterij* votum nuncupasse, *ut prosperare dignaretur Deus legationem eorum*. Nulla tamen hujus voti apud Cenomanos nuncupati fit mentio in vita S. Menolphi, quæ extat, & quam ipse Gobelinus conscripsit. Imò huic narrationi adversari videtur, quod S. Menolphus jam ante, quàm ad Cenomanos legatus iret, Ludovicum Pium Imperatorem, suasu Baduradi Episcopi, An. 816. Aquisgrani in concilio provinciali accesserit, facultatem ædificandi Monasterium ab eo impetraturus, & quod Ludovicus *grato animo petitionem ejus acceptans, litteras suo signatas sigillo super suo consensu gratiose concesserit*. Vita S. Menolphi, & ex ea Baronius ad An. 816. De fundatione aliquantò accuratius agunt veteres Bodecensis Monasterij literæ, his verbis. *Beatus Maynulfus divinæ revelationis instinctu cælestique visione instructus, quoddam Monasterium, quod Westfalica lingua Bodeken, quasi parvum dolium appellavit, in terra patrimonij sui, approbante Imperatore, qui tunc Aquisgrani fuerat, solemniter construxit, & ipsum Monasterium de bonis suis temporalibus, quæ multa erant, largiter dotavit, & inibi nobiles feminas & devotas, quæ vulgariter Doemvrouwen nuncupantur, instituit, quibus sanctus vir omnem foris evagandi occasionem in vim majoris stabilitatis præcludere volens, pro-*

vida

vida dispensatione constituit sex armigeros circumjacentes, tanquam procuratores Monasterij prædicti, quibus bona sua abundanter distribuit, tam in villis, quam in grangijs, ut de his bonis Monasterio prædicto certis temporibus anni omnia necessaria pro victu & vestitu ministrarent. Sed & alijs Vasallis armigeris bona pheodalia contulit, ut & ipsi essent fideles defensores Monasterij prætacti, & subjecti eidem. Propter hoc omne jus infeodandi, & conferendi ipsa bona pheodalia transtulit in ipsas Dominas, & earum Monasterium. Porrò his munitionibus feminarum non contentus sanctus Pater Maynulphus, potentiorem nobilem de vicinis constituit in præfectum, & superiorem defensorem omnium bonorum Monasterij, ac causarum emergentium, quantumcunque certis sibi bonis, ac pensionibus de singulis officijs, ut commodius onus hujusmodi portare posset, deputatis, ut his vallatæ circumquaque tutoribus prædictæ feminæ Deo devotis famularentur obsequijs. Cujus quidem ordinationis & institutionis dispositio literis sigillatis expressius habetur in prædicto Monasterio, & stetit hæc ordinatio per plures annos post mortem beati viri Maynulphi. Sed heu convenerunt inimici omnis religionis, dignitas generis, ocium, & voluptas, & castra Dei ac patrimonium Christi funditus devastantes nihil reliquerunt, proinde dicti officiati, & vasalli bona sibi deputata pro ministratione necessariorum Monasterij sibi appropriarunt, vendiderunt, & heredibus suis tanquam propria, nemine contradicente, reliquerunt. Ita Bödecensis Monasterij virgines multis domesticis difficultatibus conflictatas, haud minoribus damnis atque injurijs externi affecerunt, quando *Nobiles de Fürstenberg ex VVaterlappe, propter Nobiles de Brencken, Ecclesiam Bödecensem unà cum Monasterio incenderunt; Id damnum ipsos quidem Fürstenbergios resarsisse, sed dono ab alijs interverso, nihil inde commodi Bödecenses esse consecutos,* in literis

R suis

suis Bödecenses ipsi jure conqueruntur. Veruntamen ne similes in Paderbornensem ditionem incursiones deinceps fierent, Henricus Spiegelius Episcopus Paderb. cavere videtur voluisse his literis, quas Latinè vertimus, & Arnoldus de Brencken, nobili genere, virtute, ac doctrina vir æquè conspicuus, in schedis suis repertas, & ab Henrico Episcopo Paderbornensi, securitatis utique causa, ipsius majoribus relictas, nobiscum antehac communicavit. *Nos VVenemarus de Forstenberg, & Fridericus ejus filius præsentibus literis profitemur, & testatum facimus, nos cum venerabili D. Henrico Episcopo Paderbornensi in hæc pacta amicè convenisse, quod omnibus actionibus, quæ nobis in illum, & illius subditos possent competere, supersedebimus, quoad prædictus Dominus vixerit. Quod si autem inter ipsum, aut ejus subditos, & nos nova deinceps oriretur controversia, eam intra quatuor hebdomadas, coram Episcopo prædicto, jure prosequemur, quo temporis spacio si jus redditum non fuerit, liberum nobis erit, salva hac transactione, eum adire, qui jus nostrum nobis tribuat. Contra si Episcopo, aut illius subditis nova nobiscum controversia posthæc intercedet, eaque super re appellabimur, intra proximas quatuor hebdomadas id, quod justum erit, faciemus. Casu autem quo Episcopus officio Mariscalli VVestphaliæ abiret, & Coloniensibus bellum inferret, fas erit nobis, salvis his pactis, Coloniensi Archiepiscopo opitulari. Porrò si Episcopus, aut illius subditi nos hostiliter aggrederentur, salvis item his literis, nobis licebit vicissim hostilia facere. Quæ uti conventa sunt, nos VVenemarus ac Fridericus ejus filius bona fide, quæ juramenti loco valeat, firmiter, ac sine dolo nos observaturos pollicemur. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus literis appendimus. Datum Anno Domini M. CCCLXX. feria quinta*

post

post octavam Apostolorum. Bödocensis igitur Monasterij fortunis unà cum disciplina, & cultu divino miserandum in modum ita dilapsis, ut *ex omnibus ipsius ædificijs sola Ecclesia, plus tamen, fimo & immunditia ejus testantibus, pro receptaculo bestiarum, quam pro divini cultus exhibitione perduraret, & in capellis eidem Ecclesiæ quondam annexis, tunc verò dirutis, imo super ipsa altaria capellarum, sicut in saltu, virgulta succrescerent, & tam Canonicæ, quàm rector parochialis curæ, ac etiam clerici cæteri, sola Abbatissa ibidem in tugurio rustico degente, terram fructiferam tanquam eis versam in salsuginem abhorrentes, locum ipsum dudum reliquerint,* VValburgis de VValde Abbatissa Bödecensis ipsam Abbatiam cum Monasterio, reservato sibi usufructu certæ pensionis annuæ, VVilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi Anno 1408. Indict. 1. Kal. Septembr. resignavit; Is verò An. 1409. 17. mens. Iulij idem Monasterium à se reformatum *honorabili viro Ioanni VVail Priori Monasterij Canonicorum regularium in Suvollis, Trajectensis diœcesis, tradidit, concessit & assignavit.* Ex antiquis literarum Bödecensium monumentis, & Gobelini Person. Cosmodromio. Ætat. 6. cap. 90.

3. INDOMITIS OLIM PATRIAM DEFENDIT AB HVNNIS. Sicut Carolus M. bello per VIII. annos gesto *Hunnos* egregiè contudit, *quo tota eorum nobilitas, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti longo tempore thesauri direpti sunt, quibus Franci ante pauperes tunc ditati, & opibus aucti.* Eginhardus in vita Caroli M. Ita *Hungari, Hunnorum* progenies, jam inde à Ludovici III. & Conradi I. imperio, assueti flamma ferróque interiorem Germaniam depopulari, Henricum Aucupem Germaniæ regem inprimis exercuerunt,

erunt, qui nusquam tutus, *in præsidio urbis VVerlaon* (quæ nunc *VVerla* ditionis Coloniensis in Westphalia oppidum) *Hungarorum* impetum declinavit; donec pactis novem annorum indutijs, atque urbibus interea communitis, & legibus reipublicæ salutaribus latis, omnibúsque ad vim propulsandam compositis, *Hungaros* tributum exacturos, magnóque cum exercitu iterum in Saxoniam irruentes, ingenti clade hostibus illata, repulit fugavítque. VVidikindus Corbejensis. Annal. lib. 1. Adamus Bremensis. lib. 1. cap. 46. & ex eo Albertus Stadensis. Gobelinus Persona in Cosmodromio. Ætat. 6. cap. 47. *Posthæc Hungari invadunt Saxoniam, & undique sævientes omnia vastant, & Monasterium in Hervorde Paderbornensis diœcesis destruunt.* Quod etiam vita S. Meinwerci apud Browerum §. 49. innuit his verbis. *Meinvvercus in Hervordia basilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad Crucem, dedicavit; quam ipsa unica spes mortalium ad singulare inibi miserorum refugium sibi construi mandavit: siquidem Ecclesia Hervordensis, sicut Ecclesia Corbejensis, in Episcopatu Paderbornensi sita, à Ludovico filio Caroli M. constructa, & à B. Badurado Patherbornensi Episcopo dedicata, quæ omni pristini honoris & decoris ornatu, tam Vngarorum devastatione, quam fratris Bernardi Ducis Saxoniæ Thietmari invasione spoliata, propemodum fuerat destituta.* Quæ hic de Thietmaro, qui teste Ditmaro lib. 7. ipsum etiam Meinwercum Episcopum Paderbornensem *dispoliavit*, paucis attinguntur, ea ab auctore vitæ ejusdem S. Meinwerci, cujus autographum MS. Paderbornæ apud cœnobitas Abdinghoffenses extat, fusius enarrantur, & hoc loco referre juvat, ut nostri homines, illibatam illo sæculo Ecclesiastici magistratus in castigandis impro-

improbis vim & auctoritatem, & principum virorum adversus Episcopos reverentiam, obsequium, & submissionem, vel hoc veteris disciplinæ exemplo, condiscant. *Thietmarus*, inquit, *senior frater Bernhardi Ducis Saxoniæ, vir in hoc mundo valde idoneus fuit, sed tam vitijs plenus, quàm rebus, superbia tumidus, in acquirendis rebus avaritiæ facibus accensus. Denique contra jus & fas ubique fidelium res invadens & diripiens, inter cætera tyrannidis suæ opera, quodam tempore iter suum ad Monasterium Herivordiæ direxit, faciénsque ibi magnam munitatem, Sanctorum ibidem requiescentium, & suæ sororis Abbatissæ nomine Godestæ, & congregationis S. Mariæ thesaurum confregit, & inde plus justo pecuniæ detraxit. Postea ad synodum secundùm canonicam constitutionem ab Episcopo Meinvverco vocatus, ad corrigendum commissa est admonitus. Quo salubriter compuncto, & utiliter correcto, constitutum est, eum Episcopo dare XXX. tal, denariorum. Illo autem pecuniæ pondus tantum non habente, omne prædium, quod habuit in Bruninchtorpe, cum omnibus appendiciis, cum consensu & voluntate sui heredis Bernhardi Ducis atque fratris sui, ad dominium Patherburnensis Ecclesiæ, pro reconciliatione illius pecuniæ, in proprium dedit. Hanc traditionem Episcopus banni sui munimine firmavit, Vdone, Herimanno, Bernhardo, Liudero Comitibus, & aliis multis assistentibus.* Tantum de Thietmari in Hervordienses, & *Hunnorum* in Saxoniam incursione. Qua etiam tempestate *castrum VVefelsborg constructum* refert Gobelinus Persona in Cosmodromio. Ætat. 6. cap. 58. Albertus Cranzius Metrop. lib. 6. cap. 9. Ioannes Horrion in Panegyrico Paderbornensi lib. 2. cap. 3.

4. QVANDO FEROX ARMIS FRIDERICVS SAEVIIT HOSTIS. De Friderico Arensbergensi Co-

mite ita Gobelinus Persona. l. c. *Anno sequente*, id est, An. 1123. *Fridericus Comes VVestfaliæ de Arnsburg, homo ferocissimus mortuus est, qui castrum VVevelsburg, antiquitus tempore Hunnorum constructum, vetustatéque temporis neglectum restauraverat, anno uno ante obitum suum: à quo totam viciniam multiplicibus angarijs vexare non cessavit.* Ejusdem etiam meminit Cranzius. l. c. *Erat ea tempestate homo ferox, Comes de Arnsberg Fridericus, qui se VVestphaliæ Dominum prætenderet. Is cum arcem vetustissimam ab Hunnorum memoria VVevelsburg renovasset, multos inde incursans, præsidio firmavit: sed ille haud diu post vitam finivit.* Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti cap. 42. *Fridericus Comes de Arnsberg ab inquieto animo dictus bellicosus, bellum gessit contra Fridericum Coloniensem An. 1102. quo tempore ab imperatore proscriptus fuit; Burchardum cepit Monasteriensem Anno 1105. Castrum VVevelsburgense instauravit ac munivit An. 1122. Tandem cum improbius pijs generi sui S. Godefridi Cappenbergensis conatibus obsisteret, in prædicti castri, quo & S. Norbertum tenebat conclusum, obsidione mortuus An. 1123.* Abbas Stadensis An. 1124. obijsse affirmat. Vita MS. B. Godefridi Cappenbergensis à Chrysostomo van der Sterre citata, de mortis genere hæc nominatim. *Dirupto ventris thorace idem Fridericus sedens in prandio medius crepuit.* Quantus autem Ecclesiasticorum hostis Fridericus, tantus fautor Godefridus ultimus Comes Arnsbergensis fuit, qui unà cum sua conjuge Anna Clivensi Comitatum Arnsbergensem An. 1368. 25. Augusti. Cunoni administratori Coloniensis Ecclesiæ vendidit, *cum juribus, dominijs, jurisdictionibus altis & bassis, ac mero & mixto imperio, ac specialiter cum castris & oppidis in Arnsberg,*

in Nehem, in Grevenstein, in Eversberg, in Hirtzberg, item in villis & oppidis in Hustene, in Aldendorp, in Sundern, in Langescheid, in Hachen, in Frehenolen, in Stegenhagen, in Bodenfelde, in Mescheide, item cum villis & parochijs in Korbecke, Allagen, Bremen, Voisvvinkele, Eggrinhusen, Balue, Affele Stocheim, Hielvelde, Kalle, Velmede, Remmelinckhusen, Bye, Reste, VVeenholthusen, Haerbocke, Yffelpe, Oeverenkirchen, Esselne, VVurmbecke, Lene, Oversunderne, Oldinge, Berghusen, cæterisque villis & parochijs universis. Item cum dignitate, officio, seu prærogativa juris primipilariatus, seu antebellatoris inter VVeseram & Rhenum, nec non cum omnibus & singulis hominibus, ministerialibus, castrensibus, fidelibus, Vasallis, militaribus, oppidanis, villanis, litonibus, servis, & ancillis & subditis quibuscunque. Hæc ad verbum ex literis, quas præter Godefridum & Annam Comites obsignarunt: *Antonius de Reidere, Rutgerus dictus Kettelere milites, Heidenricus dictus de VVolff, Arnoldus Hacken, VVilhelmus dictus Quaterland, Arnoldus de Berninghusen, Ioannes dictus Schureman, & Conradus dictus VVrede, armigeri, castrenses, & fideles, nec non proconsules, consules ac universitates, oppidorum, Arnsberg, Nehem, Grevenstein, Hirtzberge.* Postea *Fridericus Archiepiscopus Coloniensis*, ut obiter hoc referam, *diœcesi suæ Coloniensi summum militiæ gubernatorem & Arnsbergensi provinciæ primum Satrapam magno cum imperio præfecit VVenemarum Fürstenbergium consiliarium suum intimum, jussitque insuper Marescallo VVestphaliæ* (Henrico Episcopo Paderbornensi) *ditionem Coloniensem tuenti adesse, omnibúsque Ecclesiæ Coloniensis hostibus, tanquam suis, adversari, nec permittere, ut quis ullum Castellum aut munimentum in ditione Coloniensi, aut ejus vicinia excitet citra suam voluntatem & veniam: siquid*

autem

autem horum extructum fuerit, deÿcere ac vastare, & præterea jussit stipendiis publicis eo loci cum copÿs suis excubare, ubi major provinciæ necessitas fuerit hostibus resistendi atq; incommodandi, &c. Ex literis An. 1371. die Jovis post festum S. Luciæ datis.

5. NON IMPVNE TAMEN QVÆ TVLIT ARMA NEPOS. *An. Conradi Cæsaris 6. id est*, An. 1143. *Comes de Arnsberg deprædationes, & incendia exercet in diœcesi Paderbornensi*, teste Gobelino Persona in Cosmodromio. Ætat. 6. cap. 59. Quem Henricum nominat Gaspar Bruschius in catalogo Episcoporum Paderbornensium; Conradum verò vocant, *& multoties Bernardo I. Episcopo Paderbornensi injurium, ingenti prælio ab eo victum* tradunt, Gerhardus Cleinsorgius in hist. Ecclesiast. Westphaliæ MS. Hermannus Kerssenbrochius, & Henricus Hovelius in catalogo Episcoporum Paderbornensium. Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti. *Conradus Comes in Arnsberg, qui in prælio contra Bernardum Episcopum Paderbornensem suscepto, occubuit circa annum Christi 1143.* Hardehusanus quoque codex membraneus MS. de gestis Bernardi primi Episcopi Paderborn. fundatoris Hardehusani testatur, *contra potentem Comitem de Arnesberc, qui infestabat Ecclesiam Paderbornensem, multis expensis eum dimicasse.*

6. SIC VARIAS EXPERTA VICES DOMINOSQVE FREQVENTES. Post Comites Arnsbergenses *VVevelsburgum* in potestatem venit Comitum Waldecensium, à quibus ad Ecclesiam Paderbornensem transijt, media ejus parte Bartholdo nobili de Büren beneficij loco concessa, ut habent literæ antiquæ. *Nos Otto Dei Gratia Monasteriensis Ecclesiæ Electus & Confirmatus, ac Simon nobilis Dominus de Lippia universis præsentia visuris, & audituris*

audituris cupimus esse notum, quod translato castro de VVevelsburg per nostrum nobilem Comitem de VValdeck in Ecclesiam Paderbornensem, de voluntate & consensu hæredum suorum, cum omni jure, quod idem Comes se habere dicebat in eodem, inter venerabilem Patrem D. Ottonem Paderbornensem Episcopum nomine prædictæ Ecclesiæ suæ, & Bartholdum nobilem juniorem de Büren, per Nos de consensu parentum prædictorum talis est ordinatio instaurata, videlicet quod præfatus Bartholdus & sui hæredes medietatem dicti Castri ab Episcopo Paderbornensi qui nunc est, & pro tempore fuerit, nomine jam dictæ Ecclesiæ jure homagij recipient & perpetuo possidebunt; Præfatus etiam Bartholdus & sui hæredes dictum Castrum expensis vigilum & custodum portarum unà cum Episcopo & Ecclesia custodient, & custodiri æqualiter procurabunt, æquali jure portarum clavibus utendo; Episcopus quoque prælibatæ Ecclesiæ ipsum Bartholdum, & suos hæredes in omni jure eorum conservabit, & permittet eosdem in jure suo libere permanere; è converso Bartholdus & sui hæredes facient fidelitatem, & debita servitia Episcopo & Ecclesiæ supradictæ, prout de jure tenentur. In præmissorum testimonium, fidem & firmitatem sigilla nostra cum sigillo sæpe dicti Bartholdi præsentibus duximus apponenda, & ego Bartholdus nobilis supradictus sigillum meum præsentibus apposui in testimonium præmissorum. Datum Anno Domini. M. CCC. I. Feria quarta post assumptionem Beatæ Mariæ. Hanc dimidiam partem dynastiæ Wevelsburgensis, *cum dominio, frigraviatu, advocatia, mero & mixto imperio, jurisdictionibus & juribus, cum villis & parochijs in Erlen, Borne, Haren, Helmeren, Attelen, Hengelern, Husen, Dalem, Verste, Bocken, Nuttelen, Hattope, Sinkessen, Seevelde, Schvvasern, & reliquis omnibus villis in ijsdem parochijs sitis,* Simon Nobilis de Büren, consentientibus Bartholdo præpo-

S sito

ſito Werdenſi, Bernardo & Ioanne fratribus ſuis, vendidit Ruperto Epiſcopo Paderbornenſi An. 1391. in Octava omnium Sanctorum. Ab ijſdem tamen fratribus jam ante Simoni Epiſcopo Paderbornenſi venditam fuiſſe, indicant literæ antiquæ Ann. 1384. Craſtino decollocationis S. Ioannis Baptiſtæ datæ, in quibus fatetur Simon Epiſcopus ſe Wevelsburgi arcem & dynaſtiam *cum parochijs Bodeken, Kerchberge, utriuſque Tudorpe, villis Haren, Ettelen, cum omnibus proventibus & hominibus, in Graffem, Borchler, Holthus prope VVevelsborg, Adene, Tedekenlo, Hoyerinchus, Alberinchus, Aldenbodeken, VVulferdeſſen, Tyndelo, Knyckenhagen, Svvafern, Eldynchuſen, Meyngerinchus, item parochia Elren, Dalhem, Nuttelen, cum pagis eò pertinentibus, Elren, Hattope, Syrekeſſen, Snevelde, Verſte, & Bokelen, excepto Bodene*, à Simone Burano, mejuſque fratribus coëmptam, Friderico de Brencken militi, pro quadringentis & viginti quatuor marcis argenti puri, obligaſſe pignori; quod poſtea Ericus Epiſcopus Paderbornenſis An. 1513. die Lunæ poſt S. Kiliani exſtinxit, & *VVevelsburgum* Bernardo & Ioanni nobilibus de Büren pro 2936, aureis Rhenanis iterùm oppigneravit.

7. SVBDIDIT IMPERIO SE THEODORE TVO. Theodorus Furſtenbergius Epiſcopus ac Princeps Paderbornenſis An. 1589. 9. Aug. Ioanni ſeniori & Ioanni juniori Dynaſtis Buranis, 3536. aureis Rhenanis numeratis, *VVevelsburgum* Eccleſiæ ſuæ demum recuperavit, atq; arce inchoata An. 1604. & An. 1607. abſoluta, proprio ſumptu 36000. nummorum imperialium, haud computatis eorum operis ac vecturis, qui jure angariarum illas præſtiterunt, forma triangulari, ſpecie ſanè viſenda atque magnifica exornavit, addita hac inſcriptione, quæ in atrio conſpicitur.

Arx

Arx cum districtu patulis inhonora ruinis
In Theodori usum Præsulis illa venit.
Ære suo primus titulum qui informat inanem,
Et valida muros exhibet arte novos.
Furstenbergiacæ Princeps decus inclyte stirpis
Sedi hoc, quo caruit, tradere perge tua.

Ioannes Horrion elegis Panegyrico Paderbornensi subjectis *VVevelsburgum* instauratum ita celebrat.

Inde VVevelsburgi solido domus ardua saxo
Nubila sublimi culmine celsa ferit:
Hæc olim à priscis (famæ si credimus) Hunnis
Post varios Dominum Te sibi legit heros.
Nunc Te digna domus, sed erant magalia nuper
Penè ruinoso semisepulta situ.
Circùm Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quasque sub hospitijs celat frondentibus arbos,
Plurima lascivo gutture vernat avis.

8. INTACTAS SINERET GOTTHICVS IGNIS OPES. Anno 1646. hostilis Suecorum exercitus, dum Paderbornam obsidione cinctam III. Non. Maij expugnat, *VVevelsburgi* arcem præsidio Cæsareo firmatam eodem impetu capit, vastat, exurit. Quam deinde Theodorus Adolphus de Reck Episcopus ac Princeps Paderbornensis laudatissimus majorem partem restituit, sed morte præreptus non absolvit.

Ejus rei memoriam conservat arcis vestibulum hac epigraphe exornatum.

Theodorus. Adolphus. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus

Hanc. arcem. à. Suecis. Paderbornam. An. M. DC. XL. VI expugnantibus. vastatam. et. incensam. reparavit. An M. DC. LVIII.

Foribus autem instaurati sacelli in atrio arcis hic titulus inscriptus legitur.

Theodorus. Adolphus. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus Arce. magnis. impensis. instaurata. sacellum. in. hanc. formam. restituit, An. M. DC. LX.

DESERTVM SENNÆ
OLIM SINEDI APPELLATVM.

DESERTOS SINEDI TRACTVS. Hos nonnulli cũ *VVintfelt* & *Sintfelt* male confundunt; quandoquidem *Senna* desertum vastumq; ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravensbergensẽ & Rittbergensem, usque in diœcesin Monasteriensẽ & Osnabrugensẽ excurrit, varijs amnibus piscosis, ac præcipue Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. *VVintfelt* contrà planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sennam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Horna, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romana clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti. num. 174. Philippus Cluverius & alij complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuáque majorum fides tradidit. *Sintfelt* autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Buretiam oppidum & cœnobium Dalheim longè, latéque

téque inter Wünnenbergã oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnámq; partem Baronatus Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wünnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copia abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sennam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senna* An. 1640. 16. Octobris insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitus duce prope Luppiæ fontes est profligatus. *Sennam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata *Sinede*, *Sinidi*, & *Sinedi*; literæ autem Bernardi Episcopi Paderb. de decima Hardehusanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchusen, *Sinethe*, aliæq; literæ *Synatha*, appellant. Libet ipsa diplomata Cæsarum in medium afferre, ut antiquum hujus deserti nomen, situs, & Paderbornensis in eo *foresti* jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienses Comites, Ecclesiæ Paderbornensis beneficiarij, illustretur. *In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Otto superna favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si locum divino cultui mancipatum ignéque subitaneo cum ornatu & corrobarationum paginis concrematum restaurare ornare & iterum sublimare videbimur, scimus & certi sumus id non solum laude humana prædicandum, verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Ecclesiæ Dei fidelibus nostrísque astantibus & succedentibus compertum fore volumus, quod de incendio Paterbrunnensis Ecclesiæ nimium condolentes præcepta antecessorum nostrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus iterúmque*

confirmamus, de quibus unum est de Episcopatus statu, dehinc de tuitione atque muniburdio ejusdem Ecclesiæ, & de omni proprietate ad eandem Ecclesiam pertinenti, & de electione Episcoporum inter clericos ejusdem Ecclesiæ, & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis nisi coram advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus & confirmamus jam habitæ sedi Comitatus super pagos Paterga Aga Treveresga Auga Soretfelt dictos pro decimis novæ Corbejæ ad monasterium pertinentibus, & de proprietate clericorum siquis sine herede illorum obierit eidem Ecclesiæ concessa, & de tribus mansis in Tuisburg & in Trutmannia, & de Foresto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam & SINEDE usque in viam quæ ducit ad Herisiam. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur & quæ illa die tenere & possidere videbatur, quando combusta fuit, sæpe nominatæ sedi Paterbrunnensi in jus proprietarium donamus, & firmissima traditione restauravimus. Ea scilicet serie ut dominus Retharius memoratæ sedis venerabilis antistes omnésque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent securiter obtineant, nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota, & ut hæc renovatio & confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus, hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum Domni *Ottonis Cæsaris invictissimi*

Heribertus Cancellarius vice VVilligisi Archiepiscopi recognovit.

Data Kal. Ian. Anno dominicæ Incarnationis MI. Indict. XIIII. Anno tertij Ottonis regnantis XVI. Imperij VI. Actum Romæ feliciter Amen.

In

In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris qualiter Nos incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolentes, petitionique nostri fidelis Rethary venerabilis Episcopi, qui eidem sedi modo praesse videtur, ut oportuit annuentes, in subplementum jam dictæ Ecclesiæ in jus concedimus, & per hoc regale præceptum corroboramus Forestum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per Osnig & SINIDI usque in viam quæ ducit ad Horihusam, & de hominibus prædicti Episcopi tam liberis quam & servis nulla judiciaria potestate constringendis nisi coram advocato quem ipse Episcopus elegerit, nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota, & ut hæc confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum domni Heinrici Regis invictissimi

Egilbertus Cancellarius vice VVilligisi Archicapellani recognovi.

Data XVII. Kal. Octob. Anno dominicæ Incarn. MII. Indict. I. Anno vero domni Heinrici Reg. I. Actum BOCHBARDON.

In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Heinricus superna favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igneque subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. restaurare ornare. & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus. id non solam laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur aecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnen-

sis

ſis aecleſiæ nimium condolentes. præcepta anteceſſorum noſtrorum & oblationes fidelium. memoratæ ſedi hac præceptali pagina renovamus. iterúmque confirmamus. de quibus unum eſt de epiſcopatus ſtatu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejuſdem aeccleſiæ & de omni proprietate ad eandem aeccleſiam pertinenti. & de ejus hominibus tam liberis quam & ſervis nulla judiciaria perſona conſtringendis. niſi coram advocato. quem ipſe Epiſcopus elegerit. Inſuper renovamus. & confirmamus. jam habitæ ſedi. Comitatus ſuper pagos Paterga. Aga. Threvereſga. Auga. Sorehtfeld. dictos pro decimis novæ Corbejæ ad monaſterium pertinentibus. & de proprietate clericorum. ſi quis ſine herede illorum abierit. eidem aeccleſiæ conceſſa. & de tribus manſis in Tuisburcg & in Trutmannia. et de Foreſto quod incipit de Delbna flumine. & tendit per Ardennam. & SINEDI. uſque in viam quæ ducit ad Heriſi. Hæc igitur omnia quæ ſupra ſcripta habentur. & quæ illa die tenere. & poſſidere videbatur quando combuſta fuit. ſepe nominatæ ſedi Paterbrunnenſi. in jus proprietarium donamus. & firmiſſima traditione reſtauramus. Ea ſcilicet ſerie. ut domnus Retharius memoratæ ſedis venerabilis antiſtes omneſque ſui ſucceſſores univerſa quæ ad Epiſcopum aliqua legali datione pertinent. ſecuriter obtineant noſtra omniumque noſtrorum ſucceſſorum & omnium mortalium contradictione remota. Et ut hæc renovatio. & confirmatio ſtabilior. cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria roboravimus & ſigilli noſtri impreſſione inſigniri præcepimus.

Signum domni Heinrici *Regis invictiſſimi*

Egilbertus Cancell. vice VVilligiſi archicapellani recognovi. Data IIII. NON. April. Anno dominicæ incarn. MIII. Indict. I. Anno vero domni Heinrici reg. I. Actum Quidilingaburc.

IONS

FONS RESONVS
VULGO BVLLERBORN.

I. TEVTOBVRGENSIS SILVÆ RADICIBVS ORTVM. De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelij thesauro geographico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergij hausit, nunc adijcimus. *Teutoburgiensis*, inquit, *saltus, Germaniæ locus inter Amisiam, & Lupiam amnes, apud Tacitum 1. Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui VVintfeldt, id est, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine 400 passus, & 200 latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderborna Bylfeldiam & Monasterium, conspicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad notitiam Imperij, qui homonymia quadam deceptus hunc saltum putavit esse in Pannonia.

2. QVÆ TRAHIT ET RESONIS NOMINA DEBET AQVIS. Nomen hujus fontis accolis est *Bullerborn*, *Bulderborn*, *Bolderborn*, & *Bulterborn*: *Bulleren* enim, sive *Bulderen* & *Bolderen*, Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. v. de Rheno pag. 217. elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam meminêre, Prodromus geographicus Ioannis Gigantis in tabula Episcopatus Paderb, Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Ioannes Horrion l. 2, Panegyr. Paderb. c. 7. p. 65. *Ad veterem*

vero Becam in silva fons est, quem Tumultuarium vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cum unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut amplius horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cum bis eodem die aquam profundat, est cum semel, interdum ante, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit, ac strepitu quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aquæ. Reinerus autem Reineccius in notis ad Poët. Anonym. multùm sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad Ann. 772. Carolo Irmensulam, ejúsque fanum Eresburgi destruente, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium. *Procul dubio,* inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur* **der Bullerborn**. *Conveniunt enim περιστάσεις tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimonius, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quàm ex auctore nostro. Etsi quòd utrobique numen asciscitur, neque ipse excluserim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primum, sed innotuisse opiner, forsan tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Bojemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cum varia ad me perlata essent, nodum propemodum mihi Gordium visum dissolvêre, Hermannus à Beckheim & Iacobus Theodoricus DD. ille Iureconsultus, hic Medicus & Henrici antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo : Aqua illa, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri* **Oldenbecke** *appellant, cum strepi-*

strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numeratæ) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solum fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modo copiosiores, modo pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in æstate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem Nienbecke *nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppiæ. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sæpius Principes & nobiles viri convivia habeant. Diversum quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur in agro Curiensi Rhætorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maij, & fluunt usque ad Idus Septemb. Post venæ clauduntur, nec reserantur ante Majum secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem ijs incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.* Mirum certè hujus fontis ingenium. Anno 1630. mense Decembri Hassis diœcesin Paderbornensem ingressis fluere desijt, qui antea tanta vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam proximam fontis capiti versaret. An. dehinc 1638. restituta diœcesi manare iterū, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatóque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu prosiliebat, fluebátque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessátque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

ACIDVLA SMECHTANA ET DRIBVRGENSIS.

Dioecesis Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facile regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluvijs amnibúsque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisij, & Paderæ fontes, aliquam supra fecimus mentionem. Vt nihil nunc dicam de Saltcotena oppido aqua, unde sal coquitur, nobili: ut prætercam Vpsprungam, ubi primum est Hederæ in actis S. Liborij commemoratæ caput, *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panngyr. Paderb. lib. II. cap. VII. *cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terra haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius prope est, quod duo rivi ad Liechtenavum oppidũ confluentes repente absorbentur, verùm non uno semper meatu, sed prout aqua impetus tulit. Itaque admodum quinque jam patent; neque dubitat interdũ novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus. Porrò Brackela, Smechta, & Driburgum acidulis abundant. Brackelenses non adeò celebrantur. Smechtanas singulariter commendat Tabernæmontanus in suo aquarum thesauro. cap. 59. quarum idem fecit experimentum. Driburgenses ut aquæ copia excellunt, ita salubritate ac præstantia neutri concedunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffij Archiatri Monasteriensis, viri & medicinæ arte, & humaniorum

rum literarum scientia celeberrimi, epistolam ad amicum An. 1668. 27. Martij hac super re datam. *Iam totus sum,* inquit, *in acidularum salsularúmque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbornenses sua præstantia Egranis, Schvvalbacensibus, Antoninis, VVildungensibus aut Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Ioannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. In „ducatu VVestphaliæ fons acidus juxta domum novam extat fer„ri & aluminis particeps, ad eadem, quæ superiores possunt, effi„cax. Fontem scilicet mellitum juxta Smechtam* den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag. 143. ubi Pyrmontanum descri„bit. Aqua hujus fontis,* inquit, *ochrâ præcipue infecta est, quod „acrimonia ejus testatur, eóque acris ille potius, quam acidus dici „meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit interra„nea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum. Hæc esse veritati consentanea experientia edoctus sum, & re ipsa comperi, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius, quia „verò aqua hæc potui non idonea, ad balneas potius accomodari de„bet: nam tumores contra naturam, quacunque in parte corporis „affligant, discutit, œdemata, podagrã, & chiragram ex pituita con„tractam, tophosque articulorum comminuit, membra fluxioni„bus opportuna, torpida resolutaque restituit: impetiginem, sca„biem, lepram emendat &c. Tabernæmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag. 395. scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem proprie vocatur* ein Fewrstein, *nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tar-*

tareos

tareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt. Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Fürstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto nostro ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OLDENBVRGA

IN MONTE FVRSTENBERG

Prima Baronum de Fürstenberg in Westphalia ad Ruram sedes.

I. FVRSTENBERGIACÆ. TITVLIS. ARX INCLYTA. GENTIS
OLDENBVRGA. TVVM. QVÆ. MODO NOMEN. HABET

Locus antiquæ arcis in monte *Fürstenberg*, quæ prima *Baronum Fürstenbergiorum* in Westphalia ad Ruram sedes, sive à vetustate, sive à prima *Oldenburgicorũ* Comitum origine, etiam

etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipsa trecentis jam annis eversi castelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ miram hodie spirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facile primas tenet situs, ad omnem belli rationem, & Westphaliæ limites ab injuria, maleficioque finitimorum Arensbergensium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet ascensum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergensis ditionis oppidum, Rura flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus Oldenburgicus dictus interfluit, è regione montis, profunda atq; ingenti fossa munitur è vivo excisa scopulo. Ipse jugi vertex olim triplici firmissimo vallo contra omnes hostium insidias coronatus stetit, in cujus medio vetus sacellum, hodie impensis Ferdinandi Episcopi & Principis Paderbornensis restitutum, spectatur, Fürstenbergijs quondam inter arma etiam cultæ religionis illustre monumentum. In semirutis aggeribus longa annorum serie altissimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro custodia additos fuisse muros, sat demonstrant cæmenta & lapides, magno inde numero patrum adhuc memoria in novi cujusdam ædificij usum egesti.

2. SIVE. LOCI. DECVS. ANTIQVVM. SEV NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS AVOS

De *Fürstenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim] ita loquitur Ioannes Horrion Soc. Iesu in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit,

Hanc. arcem. à. Suecis. Paderbornam. An. M. DC. XL. VI expugnantibus. vastatam. et. incensam. reparavit. An M. DC. LVIII.

Foribus autem instaurati sacelli in atrio arcis hic titulus inscriptus legitur.

Theodorus. Adolphus. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus Arce. magnis. impensis. instaurata. sacellum. in. hanc. formam. restituit, An. M. DC. LX.

DESERTVM SENNÆ
OLIM SINEDI APPELLATVM.

DESERTOS SINEDI TRACTVS. Hos nonnulli cũ *VVintfelt* & *Sintfelt* male confundunt; quandoquidem *Senna* desertum vastumq; ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravensbergensẽ & Rittbergensem, usque in diœcesin Monasteriensẽ & Osnabrugensẽ excurrit, varijs amnibus piscosis, ac præcipue Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. *VVintfelt* contrà planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sennam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Horna, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romana clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti. num. 174. Philippus Cluverius & alij complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuáque majorum fides tradidit. *Sintfelt* autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Burenam oppidum & cœnobium Dalheim longè, la-

teque

téque inter Wünnenbergã oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnámq; partem Baronatus Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wünnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copia abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sennam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senna* An. 1640. 16. Octobris insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitus duce prope Luppiæ fontes est profligatus. *Sennam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata *Sinede*, *Sinidi*, & *Sinedi*; literæ autem Bernardi Episcopi Paderb. de decima Hardehusanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchusen, *Sinethe*, aliæq; literæ *Synatha*, appellant. Libet ipsa diplomata Cæsarum in medium afferre, ut antiquum hujus deserti nomen, situs, & Paderbornensis in eo *foresti* jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienses Comites, Ecclesiæ Paderbornensis beneficiarij, illustretur. *In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Otto superna favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si locum divino cultui mancipatum ignéque subitaneo cum ornatu & corrobarationum paginis concrematum restaurare ornare & iterum sublimare videbimur, scimus & certi sumus id non solum laude humana prædicandum, verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Ecclesiæ Dei fidelibus nostrísque astantibus & succedentibus compertum fore volumus, quod de incendio Paterbrunnensis Ecclesiæ nimium condolentes præcepta antecessorum nostrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus iterúmque confir-*

confirmamus, de quibus unum est de Episcopatus statu, dehinc de tuitione atque muniburdio ejusdem Ecclesiæ, & de omni proprietate ad eandem Ecclesiam pertinenti, & de electione Episcoporum inter clericos ejusdem Ecclesiæ, & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis nisi coram advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus & confirmamus jam habitæ sedi Comitatus super pagos Paterga Aga Treveresga Auga Soretfelt dictos pro decimis novæ Corbejæ ad monasterium pertinentibus, & de proprietate clericorum siquis sine herede illorum obierit eidem Ecclesiæ concessa, & de tribus mansis in Tuispurg & in Trutmannia, & de Foresto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam & SINEDE usque in viam quæ ducit ad Herisiam. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur & quæ illa die tenere & possidere videbatur, quando combusta fuit, sæpe nominatæ sedi Paterbrunnensi in jus proprietarium donamus, & firmissima traditione restauravimus. Ea scilicet serie ut dominus Retharius memoratæ sedis venerabilis antistes omnésque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent securiter obtineant, nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota, & ut hæc renovatio & confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus, hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum Domni *Ottonis Cæsaris invictissimi*

Heribertus Cancellarius vice VVilligisi Archiepiscopi recognovit.

Data Kal. Ian. Anno dominicæ Incarnationis MI. Indict. XIIII. Anno tertij Ottonis regnantis XVI. Imperij VI. Actum Romæ feliciter Amen.

In

In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris qualiter Nos incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolentes, petitionique nostri fidelis Rethary venerabilis Episcopi, qui eidem sedi modo præesse videtur, ut oportuit annuentes, in subplementum jam dictæ Ecclesiæ in jus concedimus, & per hoc regale præceptum corroboramus Forestum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per Osnig & SINIDI usque in viam quæ ducit ad Horihusam, & de hominibus prædicti Episcopi tam liberis quam & servis nulla judiciaria potestate constringendis nisi coram advocato quem ipse Episcopus elegerit, nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota, & ut hæc confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum domni Heinrici *Regis invictissimi*

Egilbertus Cancellarius vice VVilligisi Archicapellani recognovi.

Data XVII. Kal. Octob. Anno dominicæ Incarn. MII. Indict. I. Anno vero domni Heinrici Reg. I. Actum BOCHBARDON.

In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Heinricus superna favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igneque subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. restaurare ornare. & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus. id non solum laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur aecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis

FONS RESONVS
VULGO BVLLERBORN.

I. TEVTOBVRGENSIS SILVÆ RADICIBVS ORTVM. De ſaltu Teutoburgienſi ſatis ſuperque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelij theſauro geographico id, quod ipſe ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergij hauſit, nunc adijcimus. *Teutoburgienſis,* inquit, *ſaltus, Germaniæ locus inter Amiſiam, & Luppiam amnes, apud Tacitum 1. Annal. clade Romanorum ſub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg ſilva eſt ſic dicta, prope quam locus eſt, qui VVintfeldt, id eſt, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine 400 paſſus, & 200 latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderborna Bylſeldiam & Monaſterium, conſpicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad notitiam Imperij, qui homonymia quadam deceptus hunc ſaltum putavit eſſe in Pannonia.

2. QVÆ TRAHIT ET RESONIS NOMINA DEBET AQVIS. Nomen hujus fontis accolis eſt *Bullerborn*, *Bulderborn*, *Bolderborn*, & *Bulterborn*: *Bulleren* enim, ſive *Bulderen* & *Bolderen*, Teutonicè cum ſtrepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. v. de Rheno pag. 217. elegis ſuis, & Leonardus Thurneiſſerus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis lib. 1. cap. 1. deſcribunt. Ejuſdem etiam meminêre, Prodromus geographicus Ioannis Gigantis in tabula Epiſcopatus Paderb, Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Ioannes Horrion l. 2, Panegyr. Paderb. c. 7. p. 65. *Ad veterem*

vero Becam in silva fons est, quem Tumultuarium vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cum unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut amplius horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cum bis eodem die aquam profundat, est cum semel, interdum ante, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit, ac strepitu quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aquæ. Reinerus autem Reineccius in notis ad Poët. Anonym. multùm sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad Ann. 772. Carolo Irmensulam, ejúsque fanum Eresburgi destruente, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium. *Procul dubio*, inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur* Der Bullerborn. *Conveniunt enim περιστάσεις tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimonius, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quàm ex auctore nostro. Etsi quòd utrobique numen asciscitur, neque ipse excluserim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primum, sed innotuisse opiner, forsan tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Bojemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cum varia ad me perlata essent, nodum propemodum mihi Gordium visum dissolvêre, Hermannus à Beckheim & Iacobus Theodoricus DD. ille Iureconsultus, hic Medicus & Henrici antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo : Aqua illa, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri* Oldenbecke *appellant, cum strepi-*

strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numeratæ) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solum fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modo copiosiores, modo pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in æstate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem Nienbecke *nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppiæ. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sæpius Principes & nobiles viri convivia habeant. Diversum quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur in agro Curiensi Rhætorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maij, & fluunt usque ad Idus Septemb. Post venæ clauduntur, nec reserantur ante Majum secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem ijs incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.* Mirum certè hujus fontis ingenium. Anno 1630. mense Decembri Hassis diœcesin Paderbornensem ingressis fluere desijt, qui antea tanta vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam proximam fontis capiti versaret. An. dehinc 1638. restituta diœcesi manare iterũ, & plenis rivis effundi cæpit. Sed mutato variatóque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu prosiliebat, fluebátque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessátque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

ACIDVLA SMECHTANA ET DRIBVRGENSIS.

Diœcesis Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facile regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluvijs amnibúsque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisij,& Paderæ fontes, aliquam supra fecimus mentionem. Vt nihil nunc dicam de Saltcotena oppido aqua,unde sal coquitur, nobili: ut præteream Vpsprungam, ubi primum est Hederæ in actisS. Liborij commemoratæ caput, *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panngyr. Paderb. lib. II. cap. VII. *cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terræ haustus sese,nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius prope est,quod duo rivi ad Liechtenavum oppidũ confluentes repente absorbentur, verùm non uno semper meatu,sed prout aqua impetus tulit. Itaque admodum quinque jam patent; neque dubitat interdũ novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus. Porrò Brackela, Smechta, & Driburgum acidulis abundant. Brackelenses non adeò celebrantur. Smechtanas singulariter commendat Tabernæmontanus in suo aquarum thesauro.cap. 59. quarum idem fecit experimentum. Driburgenses ut aquæ copia excellunt, ita salubritate ac præstantia neutri concedunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffij Archiatri Monasteriensis, viri & medicinæ arte, & humaniorum

rum literarum scientia celeberrimi, epistolam ad amicum An. 1668. 27. Martij hac super re datam. *Iam totus sum,* inquit, *in acidularum salsularúmque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbornenses sua præstantia Egranis, Schvvalbacensibus, Antoninis, VVildungensibus aut Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Ioannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. In ducatu VVestphaliæ fons acidus juxta domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad eadem, quæ superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta Smechtam* den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag. 143. ubi Pyrmontanum describit. Aqua hujus fontis,* inquit, *ochrâ præcipue infecta est, quod acrimonia ejus testatur, eóque acris ille potius, quam acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit interranea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum. Hæc esse veritati consentanea experientia edoctus sum, & re ipsa comperi, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius, quia verò aqua hæc potui non idonea, ad balneas potius accomodari debet: nam tumores contra naturam, quacunque in parte corporis affligant, discutit, œdemata, podagrã, & chiragram ex pituita contractam, tophosque articulorum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolutaque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat &c. Tabernæmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag. 395. scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem proprie vocatur* ein Fewrstein*, nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tar-*

tareos

tareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illa aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt. Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Fürstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto nostro ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OLDENBVRGA
IN MONTE FVRSTENBERG
Prima Baronum de Fürstenberg in Westphalia ad Ruram sedes.

I. FVRSTENBERGIACÆ. TITVLIS. ARX INCLYTA. GENTIS
OLDENBVRGA. TVVM. QVÆ. MODO NOMEN. HABET

Locus antiquæ arcis in monte *Fürstenberg*, quæ prima *Baronum Fürstenbergiorum* in Westphalia ad Ruram sedes, sive à vetustate, sive à prima *Oldenburgicorũ* Comitum origine, etiam

etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipsa trecentis jam annis eversi castelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ miram hodie spirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facile primas tenet situs, ad omnem belli rationem, & Westphaliæ limites ab injuria, maleficioque finitimorum Arensbergensium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet ascensum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergensis ditionis oppidum, Rura flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus Oldenburgicus dictus interfluit, è regione montis, profunda atq; ingenti fossa munitur è vivo excisa scopulo. Ipse jugi vertex olim triplici firmissimo vallo contra omnes hostium insidias coronatus stetit, in cujus medio vetus sacellum, hodie impensis Ferdinandi Episcopi & Principis Paderbornensis restitutum, spectatur, Fürstenbergijs quondam inter arma etiam cultæ religionis illustre monumentum. In semirutis aggeribus longa annorum serie altissimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro custodia additos fuisse muros, sat demonstrant cæmenta & lapides, magno inde numero patrum adhuc memoria in novi cujusdam ædificij usum egesti.

2. SIVE. LOCI. DECVS. ANTIQVVM. SEV NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS AVOS

De *Fürstenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim] ita loquitur Ioannes Horrion Soc. Iesu in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit,

quit, *qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium forma, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Fürstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere.* Eadem Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Fürstenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Jurisconsultus in erudito de signis & sigillis opere, alijque complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæsareum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo Leopoldus Imperator ita præfatur. *Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Fürstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperij Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retro annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fideque dignis ac receptis authoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifeste demonstrarunt, quod sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium anteposita fuerit, & quod ex stirpe sua duos Sacri Romani Imperij Principes, ac primum quidem ante centum annos VVilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum vero Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solum dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminio reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. Iesu, atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis*

ac sumptibus plane liberarit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum suis impensis exstructas post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insuper dictis Ecclesiis præteritorum bellorum calamitosis temporibus tanto studio & fidelitate præfuerit, ut alter earum fundator jure merito & cum sui singulari encomio dici possit. Perpendentes quoque indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima Divis Prædecessoribus Nostris, Romanorum Imperatoribus, ac Regibus, Augustæque Domui Nostræ Austriacæ à sæpe memorata Fürstenbergiorum gente, inconcusso devotionis ac fidei studio, tum pacis tum belli temporibus, toga & sago, in primis verò à quondam Casparo & Friderico Fürstenbergijs, dum binis nuper defunctis Electoribus Coloniensibus Ernesto & Ferdinando ab intimis consilijs essent, & Ducatus VVestphaliæ gubernacula tenerent, in diversis tum publicis Imperij, tum particularibus Circulorum conventibus, alijsque multifarijs occasionibus, præ reliquis demisissime præstita obsequia atque servitia, & quod horum laudatissimis exemplis atque vestigijs insistentes Honorabiles, Nobiles, devoti Nobis dilecti, Theodorus Casparus, Fridericus, VVilhelmus, Ferdinandus, Franciscus VVilhelmus, & Ioannes Adolphus fratres à Fürstenberg, Cathedralium & respective Collegiatarum Ecclesiarum Moguntinæ, Trevirensis, Hildesheimensis, Spirensis, Monasteriensis, & Paderbornensis Capitulares, nec non Beatissimi in Christo Patris nostri Alexandri VII. intimus cubicularius, ad S. Crucis in Hildesheim Præpositus, & Campeonensis Prior, atque etiam Ordinis Teutonici in Balivia VVestphalica Eques, à teneris veluti ætatis suæ annis, post adeptas

in plerisque celeberrimis Cathedralibus, & Collegiatis Ecclesijs præbendas, probatámque generis, ac stirpis suæ avitam vetustatem, juxta exemplum prædictorum Caspari & Friderici à Fürstenberg, Avi ac Patris sui, in omnibus tam Sacri Imperij publicis, quàm alijs etiam conventibus, & quovis alias modo à Sacri Imperij Electoribus & Principibus sibi persæpe concreditis maximi momenti legationibus & commissionibus, omnia studia, consilia & actiones suas in nostrum duntaxat, sacrique Imperij, atque boni publici, Augustæque Domus Nostræ Austriacæ commodum, quod benignè probamus, incessanter contulerint, atque intenderint, quemadmodum id etiamnum pari fidelitatis & devotionis obsequio faciunt, ac præstant, atque posthac quoque in omne subsequuturum tempus demisissime se, pro dotibus naturæ atque ingenij sui à Deo sibi concessis, semper præstituros pollicentur, præstareque desiderant ac possunt. Motu itaque proprio, ex certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio, deque Cæsareæ potestatis Nostræ plenitudine, Theodorum Casparum, Fridericum, VVilhelmum, Ferdinandum, Franciscum VVilhelmum, & Ioannen Adolphum fratres à Fürstenberg, liberos, heredes & successores eorũ legitimo matrimonio natos & nascituros, utriusque sexus, & ex eis in infinitũ descendentes, ac descensuros, Nostros & Sacri Romani Imperij, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum hereditariorum liberos Barones fecimus, creavimus, & ereximus, ac tenore præsentium facimus, creamus, erigimus, & ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, & attollimus, ac Baronalis honoris, dignitatisque titulo per præsentes gratiose insignimus, nec non aliorum liberorum Baronum verè natorum ordini, numero, consortio, cœtuique favorabiliter adscribimus, & aggregamus. &c.

Verùm Ioannes Velde è Soc. Jesu antiquitatis patriæ peritissimus, singulari commentario de ortu ac progressu familiæ *Fürsten-*

Fürstenbergicæ, ante triginta amplius annos composito, jam inde à Widickindo magno Saxoniæ Duce deducta *Oldenburgicæ* domûs origine, *Fürstenbergios* pariter illustravit; ex quo, & Ditmaro Mollero sigillatim hæc decerpsimus. Sigefridus Comes Oldenburgicus, primus Marchio Brandeburgicus, & Ruperti Archiepiscopi Trevirensis, & S. Mechtildis Imperatricis frater An. 939. defunctus, ex Heilvvige Arensbergensi suscepit Vlricum filiorum natu maximum, quem in exercitu Henrici Cæsaris ad Merseburgum contra Hunnos An. DCCCCXXXIII. militasse, & Jadderiense Collegium condidisse memoriæ proditum est, atq; ex Zwana Hollanda Ottonem filium sustulisse. Is ducta in matrimonium Mechtilde Alveslebiensis ditionis herede, novum Comitatum avito adjecit. Ottoni liberi fuere Ioannes, cui Oldenburgensis, Henricus, cui Bruchusanus, Bluso & Otto, quibus maternus Alveslebiensis Comitatus deinde obtigit, quem tamen ad posteros, quos nullos reliquerant, haud transmiserunt. Felicior fuit Joannes ex Adelheide Sigifridi Marchionis Stadensis filia liberis susceptis, ex quibus Conradum Alveslebiensi Comitatui ad se, post fratrum mortem, reverso novum Comitem præfecit. Conradi fratres fuere Huno, qui major natu in Oldenburgensi ditione successit, Vdo, qui Hildesiensis Episcopus cũ Conrado fratre An. MLXXXV. Comitijs Gerstungensibus interfuit, & vitæ periculum pro Henrici Cæsaris partibus præsentissimum adijt, *THEODORICVS* & Ioannes, ac demum Rixa soror unica, quæ Hajoni Dythmarsiæ Regulo nupta Elimarum peperit. Hunc Fridericus memorati Hunonis, & Willæ Vechtensis Comitis filius unicus, Monachorum Rastedensium institutum amplexus, heredem ex asse scripsit, præteritis omnino pa-

truis posterísque eorum. Quamvis autem Elimarus graves propterea lites ac diuturnas cum avunculis habuerit, summorum tamen Pontificum sententiâ causam tenuit, *teste Hermanno Hamelmanno in Chron. Oldenburgico*, atque hodiernos Daniæ ac Norwegiæ Reges, Holsatiæ Duces, & Oldenburgi Comites procreavit. *THEODORICVS* verò Hunonis & Conradi frater, quem à fraternis Comitatibus, nunc Oldenburgicum, nunc Alveslebianum, prout cuique alter altero notior erat, pariter cum filio vocatum esse constat, fratrum natu majorum jure paternis ditionibus exclusus, in Westphaliæ Ducatu infra oppidum, cui Nehemio nunc est nomen, consedit in monte Ruræ flumini imminente, quem à celebratis illic, Caroli Magni tempore, Principum Saxonicorum comitijs antiquitus *Fürstenberg* esse appellatum sunt qui opinentur. Ibi arcem posuit, atque amplas deinde opes, & nonnullas in propinquo sitas hereditatis *Oldenburgicæ* reliquias, quæ *ab Hermanno Hamelmanno in Chronico Oldenburgico,* è diplomatis Pontificijs, An. 1124. 1158. 1160. & 1190. datis, & *à Gerhardo Cleinsorgio in historia Ecclesiast. VVestphaliæ MS.* ad annum 1124. recitantur, & quarum partem etiam nunc *Fürstenbergij* possident, forte consecutus, ex illustri femina Hermanni Arensbergensis Comitis sorore Reinhardum filium suscepit. Is Anno MCXV. IV. Idus Febr. pugnâ ad silvam Wolphonis commissâ, unà cum avunculo, alijsque Saxonibus inter se fœderatis, perquàm gloriosam ab Henrico V. Cæsare victoriam reportavit, *teste Cod. MS. Moguntino de rebus gestis Archiepiscoporum Magdeburgensium.* Hujus deinde posteris, etsi abolito sensim *Oldenburgici* atque Alveslebiani Comitis titulo, novus adhæserit, ut recepto antiquis illis temporibus

poribus more, à vetusto montis habitati vocabulo Nobiles Domini de *Fürstenberg* cognominarentur, retentus tamen ab omni memoria fuit gentilitius *Oldenburgicorum* Comitum clypeus, ijsdem planè trabibus, eodem numero, colore, & positu insignis, quamvis haud pares antiquo generi opes honorésq; manserint. *Ioannes Velde, & Ditmarus Mollerus.*

3. HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORVM. SÆPE. TVMVLTV
DIRVTA. PRINCIPIBVS. SÆPE. REFECTA SVIS.

Nam cum Henrici Leonis Saxoniæ Ducis, à Friderico Imperatore proscripti, auctoritatem & fidem secutus Fridericus Nobilis Dominus in *Fürstenberg*, Reinhardi filius, (quod etiam de *Oldenburgi* Comitibus memoriæ proditur) contra Philippum Colon. Archiepiscopũ Westphaliæ Ducatum Friderici Cæsaris munificentiâ Ecclesiæ suæ An. MCLXXX. donatum armis vindicantem stetisset, non solum arx *Fürstenberga* intercepta, ac munimentis exuta est, sed etiã ejus dominus à Philippo castelli possessione depulsus, & fundis pluribus, ac jurium avitorum maxima imminutione multatus, haud mediocrem pristinæ dignitatis, & amplitudinis jacturam fecit. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Fürstenbergica.* Jacuit autem suis in ruinis quadraginta fermè annos sepulta *Fürstenberga*, quibus elapsis S. Engelbertus Coloniensis Archiepiscopus, summa utique loci ad tutandos Westphaliæ fines opportunitate illectus, Anno M CCXIX. Castrum in *Fürstenberg* ædificavit, seu potius dirutam superiori bello Saxonico arcem restituit, *Fürstenbergicis* adeò non invitis, ut Hermannus *Fürstenbergius*, Friderici filius, eam sibi redditam acerrimè ad-

versus Nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti hostem, defenderit & conservarit. *Ioannes Velde in orig. Fürstenbergicis.* Quo tempore ibidem insigne Beatissimæ Virginis ac Matris Dei in clientem quendam suum beneficium accidisse memoriæ tradidit *Cæsareus Heisterbacensis.* Porrò Henrico Archiepiscopo Coloniensi An. 1225. impiam S. Engelberti necem, Friderici Imperat. jussu, vindicanti, & Fridericum Isenburgicum hujus parricidij reum bello persequenti, idem Hermannus præsto fuit, acceptique olim à. S. Engelberto beneficij memor, ejus causam armis propugnavit. Nec minori fide Coloniensis Ecclesiæ partes tutatus est, cum Henricus Archiepiscopus de jure advocatiæ Sibergensis cum Limburgensi Duce & Montium Comite An. 1230. bello decertaret. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus.*

Hermanni hujus liberi Wenemarus *Fürstenbergam*, Fridericus *VVaterlappiam* deinceps tenuerunt, quam avus eorum prima sede exturbatus, proxime montem *Fürstenberg*, inter Werlam & Nehem oppida, cum suburbio, fossis, munitionibus, & ædificijs multis olim exstruxerat, & Friderici posteri deinceps soli possederunt, communi cum Wenemaro, ejúsque posteris jure, *Fürstenbergæ*, quoad illa stetit, dominati. *Ditmarus Mollerus, & Ioannes Velde.* Cum deinde Simon Comes Lippiens. Epis. Paderb. insciente Conrado Archiepis. Colon. Westphaliæ Duce, geminas munitiones, alterá in Vilcensi castro, Saldkottenæ alteram excitasset, & confinem ejus ditionem hostiliter aggressus, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & *Fürstenbergam,* Anno MCCLIV. diripuisset, ijdem *Fürstenbergij* fratres arma, & consilia cum plerisque Westphaliæ dynastis quamprimùm consociarunt, oblatáque fortuna belli compendio absolvendi, ipsum Simonem

nem belli ducem victum prælio, captúmque Coloniensi præsuli custodiendum tradidère, usq; dum An. MCCLVI. IX. Kalend. Septembris, Wilhelmi Cæsaris intercessione, Ordinúmque Imperij, certis legibus Simoni, ejúsque fœderatis pax & libertas, confectis atque obsignatis Essendiæ tabulis, concederetur. *Ioannes Velde, alijque.* Anno posthæc MCCLXXVI. Siffridus Archiepiscopus Coloniensis, *teste Gerhardo Cleinsorgio*, reficit dejectas superiori bello *Fürstenberga*, Werlæ, Warstenæ, Callenhardæ & Almenæ munitiones, eásque novis operibus circumdat, commeatu & præsidijs firmat, adversus omnes ferè dynastas, & finitimos Westphaliæ Principes, inter se fœderibus devinctos, auctore Simone Paderbornensi Episcopo, quem acceptæ, quam diximus, calamitatis memoria inquietum habebat, & Coloniensibus haud mediocriter infensum. Quod magno usui fuisse Archiepiscopo, multásque opportunitates ad belli consilia adjunxisse, rei mox consecutæ eventus demonstravit. Siffridus enim ubi adversariorum alios morte absumptos, alios captivos, afflictos alios alijs cladibus animadvertit, insperatam nactus occasionem injurias eorum armis ulciscendi, ducto in Juliacensem regionem exercitu, universam rapinis, ferro, flammáque consumpsit.

Inde in Westphaliam est itum, atque è *Fürstenberga* munitionibus in Arensbergensem Comitatum facta impressio, Nehemio proximo ejus oppido, alijsque castellis circumsessis, expugnatis & eversis. Quocirca Godefridus Comes Arensbergensis & Ludowicus ejus filius, in castris prope Nehemium positis, renunciare coacti reliquis Coloniensium hostibus societatem fœderis, pacem poposcerunt

runt, impetraruntque. Quam deinde Anno MCCLXXXVIII. *ut refert Cleinsorgius*, recrudescentibus utrimque dissidijs, interventu Ioannis Nobilis Domini de Bilstein, Westphaliæ Marescalli, aliorúmque, Siffridus & Ludowicus redintegrarunt. Sub idem fere tempus exorta gravis inter Reinholdum Geldriæ, & Adolphum Montium Comites, de hereditate defuncti Ducis Limburgensis contentio, acribus partium studijs incensa, funestissimum in bellum erupit. Ejus causa Siffridum Archiepiscopum, Henricum Westerburgium, Henricum Lutzenburgium, Adolphum Nassovium, Theodoricum Clivium, Ioannem Limburgium ad Lenam, Walramum Falckenbergium, Theodoricum Mörsanum, Walramum à Rupe, aliósque Geldris adjunxit. Ioannes contra Brabantiæ Dux, qui sibi Adolphi Limburgensem Ducatum vendicantis jus comparaverat, Walramus Iuliacensis, Eberhardus Marcanus, Walramus, Ioannes & Balduinus Lutzenburgici, Fani S. Pauli, & Lossenses Comites, & Respublica Coloniensis in partes Montani Comitis descenderunt, tantis utrimque animis, tanta opum & causæ fiducia, ut neutro acie decernere verito, prope vicum Woringen collatis signis dimicarint. Brabantinus & Montanus eo prælio victores Reinholdum ceperunt multis vulneribus affectum, nec ante libertate donarunt, quàm omne jus suum remisisset; Siffridum verò, qui etiam in potestatem eorum venerat, per septem annos in custodia habuêre. *Annales Colonienses, & Levoldus à Northoff in Chron. Marcano.*

Toto illo tempore Eberhardo Marcano impune licuit conterminam VVestphaliæ provinciam, pro suo in Coloniensem Archiepiscopum implacabili odio, vexare ac prædari, VVerlæ mœnia deijcere, *Fürstenberga* potiri, & direptio-

direptionibus omnia latè infesta habere; quoad Siffridus in integrum restitutus hostiles injurias ultum ivit, amissa recuperavit, Marcanos coërcuit, & continuo Adolphum persecutus bello, superioris cladis auctorem devicit, & captivū, dum vixit, arctissima custodia asservavit. Sed Eberhardo in magnas propterea angustias adducto, nec animus, nec consilium defuit se suaque defendendi. Siquidem Rutgeri de Altena Dapiferi sui opera, redemptum D. marcis ab Hunoldo de Plettenberg milite Anno MCCXCVI. castrum Waldenberg munivit, commeatu instruxit, præsidio firmavit, & Nobilem Dominum de Bilstein, & Castrenses in Waldenberg potentia virtutísque gloria excellentes, suas ad partes traxit, quò crebras Coloniensium excursiones, Attendoriæ, & Snellenbergæ excubantium, reprimeret, & inprimis Joannem de Plettenberg Marescallum VVestphaliæ imminentem occasioni rei bene gerendæ pluribus in locis distineret. *Levoldus à Northoff.*

VVichboldus postea Archiepiscopus Coloniensis eundem Marcanum Comitem non minus acrem, quàm Siffridus ejus decessor habuerat, adversarium expertus, belli consilia renovat, ad quæ privatis etiam rationibus impellebatur: Eberhardus enim cædem ultus Engelberti patris sui, architectum hujus facinoris Hermannum de Loen, qui VVichboldi ab Holte sororem in matrimonio habebat, oppugnatum fugatúmq; Bredenvordæ possessione dejecerat, atque Ottone Rithbergio Monasteriensi Episcopo consentiente, ejus imperium sibi retinebat: *Levoldus à Northoff.* Quare Wichboldus cupiditate incensus restituendi in integrum affinem suum, expedito exercitu Dorstenam iter intendit, nec tamen ultra, concessis hosti indutijs, progreditur. Interea Eberhardus

X hardus

hardus oblata occasione Hovestadium, ditionis Coloniensis castrum, invadit ac diruit, perque omnem latè provinciam VVestphaliæ rapinis, cædibus, incendijsque grassatur; Archiepiscopus contra adjunctis sibi Landgravij Hassiæ, & Henrici Nassoviæ Comitis auxilijs Hovestadium recuperat, & instaurat, Vnnam Marcani Comitatus oppidum exurit, & magnam cæteris infert vastitatem; nec destitisset porrò injurias sibi factas ulcisci, nisi gravi morbo implicitus senex inducias pacisci, & redire Susatum coactus mortem illic obijsset.

Henricus deinde Virneburgius, VVichboldi successor, constitutis Paderbornæ rebus, quò forte gravis eum dissensio Guntheri Comitis Sualenbergensis, & Theodori Baronis Itterani, de Episcopatu inter se contendentium, evocaverat, ut VVestphaliam ab injurijs finitimorum Comitum tueretur, & in fines eorum incursiones commodius faceret, *Fürstenbergam* superiore memoria ab Eberhardo excisam Anno MCCCVII. reparat, & novis operibus communit. *Levoldus à Northoff, & Cleinsorgius.* Eandem tamen Henricus ipse Anno MCCCIX. iterum demolitur, *teste Henrico de Hervordia*, sive hostium insidijs intercepta, nisi propriâ ruinâ recipi nequiverit, sive *Fürstenbergÿ* ejus domini in Ecclesiam Coloniensem quid commiserint, de quò nihil certi habeo affirmare. Non multò post *Fürstenbergiorum* opibus utcunque instauratam, Engelbertus denuò patris sui Eberhardi exemplo Anno MCCCXI. obsidet, evertitque. *Levoldus à Northoff, & Henricus de Hervordia.* Quod Henricus Coloniensis, & Ludowicus Hassus Monasteriensis Episcopus, privatis de causis uterque Marcano infensus, haud inultum ferendum rati, ejus ditionem populabundi invadunt, & *Fürstenbergÿs*, ob egregiam operam in hac expeditione

ditione sibi navatam, Anno M CCC XII. *Fürstenbergam* novis septam munitionibus restituunt. *VVernerus Teschenmacherus Annal. Cliviæ, & Marckiæ parte II. cap. I. Levoldus à Northoff.*

Immaturus deinde obitus Henrici VII. Cæsaris gravioris belli incommoda Germaniæ importavit, maximùmque in discrimen Coloniensis præcipuè Archiepiscopi provincias adduxit. Cum enim Henricus Coloniensis Fridericum Austriacum, Moguntinus contra, & Trevirensis Ludowicum Bavariæ Ducem, dissidentibus inter se suffragijs, ad Imperium evexissent, & Cæsarea corona exornassent, tantum hinc odij Bavarus in Coloniensem Archiepiscopum concepit, ut ipse in præsentia Austriaci belli curis distentus, Wilhelmum Arensbergensem, Engelbertum Marcanum, Simonem Lippiensem, aliósque VVestphaliæ Comites, ac Principes finitimos ad divexandas diripiendásque Henrici provincias impulerit. *Levoldus à Northoff, & Cleinsorgius.* Itaque Coloniensis Archiepiscopus, & Rupertus Comes de Virneburg Westphaliæ Mariscallus in summas difficultates conjecti, cum *Fürstenbergijs*, cæterisq; Westphaliæ Castrensibus in Ruden, Hovestad, Snellenberg, VVerle, Hallenberg, Almene, Aldenwiltz, Scarpēberg, & civitatibꝰ Tremonia, Susato, Brilonia, Monte Martis, Attendoria, Recklinghusa, Dorstena, VVerla, Gesecka, Rudena, VVarstena, Callenharda, Bedelicka, Medebaco, VVinterberga, Hallenberga, Smalenberga, & Volckmarsia Anno M CCC XXVI. pacem, quam vocant Burgensem, ineunt, ac fœdus mutuæ defensionis, Castrenses inter, & VVestphaliæ civitates jam Anno M CCC XXV. factum, confirmant, adversus immensas opes à Ludowico Bavaro contra se comparatas. *Ex tabulis*

bulis fœderis , *& antiquis literis*. Eo pacto indomitum hostium furorem undique ingruentium Henricus opportunè refrenavit, & VVestphaliæ securitati tantisper consulit, dum VValramus Juliacensis, ejus successor, dissidia omnia simultatésque felici demum fine componeret. Etsi autem is postea à Ludowico Cæsare alienatus, etiam cum Godefrido Arensbergensi, & Adolpho Marcano Comite, aliísque VVestphaliam bello prementibus graves inimicitias Anno MCCCXLIV. susceperit, VVilhelmus tamen Juliacensis, & Adolphus Montanus Comes pacem inter eos tandem conciliarunt.

Hujus belli tempestate, quemadmodum Mendenam, *Fürstenbergæ* vicinum in VVestphalia oppidum, direptam ac vastatam fuisse constat, ita verisimilis multorum est opinio à majoribus accepta, & veluti per manus tradita, etiam *Fürstenbergam* Arensbergensi agro, & Marcano plus vice simplici infestam, solo æquatam funditúsque deletam esse, utpote cujus post hæc nulla in literis extet memoria. Itaque *Fürstenbergij* adversæ toties rebus suis fortunæ pertæsi, sedem antiquam tot bellorum periculis, & cladibus obnoxiam, atque expositam planè deseruerunt, aliámque sub radicibus montis posuêre, domicilij superioris cognominem, pari atque olim ratione VVaterlappiam ædificaverant. Ex eo tempore divisis inter se avitis possessionibus, *Fürstenbergam* novam, & *VVaterlappiam* separatim habitare cœperunt, & genus deinceps propagarunt ; binis *Oldenburgicis* trabibus in aureo scuto rubentibus utrimque retentis ; sed galeâ *Fürstenbergæ* novæ cornibus antiquis, *VVaterlappiæ* pennis distinctâ. Tametsi hoc discrimen non fuerit perpetuum, utriusque domûs posteris pen-

nigera

nigera galea promiscuè usis. *Ex antiquis literis, & actis de Fürstenbergiorum defensio jure venandi. art. 4. & 5. Ioannes Velde.*

4. NVNC. DESERTA. IACET. PRÆCLARÆ GLORIA. STIRPIS
VSQVE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET.

Bini igitur fratres supra memorati Fridericus, & VVenemarus numerosam posterorum sobolem procrearunt. Fridericus auctor est *Fürstenbergiorum* in Waterlapp, Hollinghoven, Hörde, Stirpe, & in Livonia. A Wenemaro genus ducunt *Fürstenbergij* in Fürstenberg, Nehem, Senden, & in Geldria. In Wenemari posteris claruerunt Hermannus, & Wilhelmus, Wenemari filius, ac nepos, & Gothardus Wilhelmi filius, Marescallus Westphaliæ, & Satrapa Nehemensis, quam præfecturam An. 1446. Theodoricus Archiepiscopus Coloniensis pro 5000. florenis aureis ipsi oppigneravit, posterique illius possiderunt, usque dum Salentinus Archiepiscopus Coloniensis An. 1570. pignus liberavit; Vxorem habuit Gertrudim de Cronenberg. Vtriusque filij fuêre, Philippus Marescallus Caroli Ducis Geldriæ, Jodocus & Philippus milites ordinis Teutonici in Livonia, Antonius, & Wilhelmus Satrapæ Nehemenses, qui postremus è Sophia de Witten conjuge sua suscepit Wilhelmum magnum Magistrum ordinis Teutonici in Livonia, Godefridum Canonicum Rigensem, & Georgium Satrapam Nehemensem, ejus uxor Elisabetha de Gent fuit, & utriusque filius Laurentius, cujus uxor Catharina de Reck ei peperit Jodocum Fürstenbergium in Fürstenberg & Senden, qui è conjuge sua Joanna de Strunckede nullis susceptis liberis, ex Hungaria revertens, ubi legionis equestris legatus, auspiciis Ordinum

circuli Westphalici, Cæsari adversus Turcas militaverat, obijt An. 1596. 11. Novembr. Viennæ in æde Cathedrali sepultus, stirpis suæ ultimus. Antonij supradicti,& Petronellæ Wrede filia Cordula Abbatissam Gesekensem egit. Fürstenbergios in Livonia,& in Hollinghoven ex Waterlapp oriundos illustrarunt, Otto, fœderati Belgij Ordinum nomine, Juliaci gubernator, tribus in Hungariam adversus Turcas expeditionibus clarus, Wenemarus ordinis Teutonici Commendator Mariæburgi,& Philippus, Gaudentius, Georgius, & Gothardus milites in Livonia. Inter Fürstenbergios è castro Stirpe eminuerunt, Antonius Assessor Spirensis,& Fridericus Judex aulicus Monasteriensis fratres, & Joannes Schönebergius Consiliarius Coloniensis, hujus stemmatis postremus, An. 1645. 30. Novemb. Susati exstinctus. Antequā nunc ad *Fürstenbergios* in Waterlapp progrediamur, operæ precium erit nonnihil referre de Guilielmo Fürstenbergio supra memorato ordinis Teutonici in Livonia Magistro, in quo principatu Henrico à Galen successit, & Gothardum de Ketteler successorem reliquit. *Huic*, ut ait Joannes Horrion in Panegyr. Paderborn. lib. 3. cap. 2. *duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatē dedère, Principatus, & adversa fortuna. Nam cum florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione consilijs atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatémque Ordinis sartam tectam conservavit. Quod eo fuit difficilius, quòd cùm frequentibus prælijs lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Vbi verò jam ingravescente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit*

contulit, ut, quod supererat ætatis, in honesto otio contereret, ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invenit. Nam anno M. D. LX. cum Moschi magnis copiis in Harriam & Lettoniam se effudissent, tandem cæso Teutonicorum equitum exercitu, exeunte Quintili, Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, consceleratì milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis sua præda diu frui licuit. Nam Moschi re cognita spoliatos omnibus, quæ rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ, & pietatis exemplum fuit. Cum enim templo careret, in quo Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quadam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservata majorum religione in exilio, & custodia diem suum obiit, iis, qui, illa repudiata, fumosos titulos & fluxas opes sibi pepererunt. Ejusdem meminêre Balthasar Russovius in Chron. Livoniæ. Joannes Levvenclaius in commentario de Moschorum bellis adversus finitimos gestis. Paulus Oberbornius in vita Joannis Basilidis M. Moschorum Ducis. David Cythræus. Iacobus Aug. Thuanus, aliique. Munsterus in sua Cosmographia pag. 1118. hæc de illo sigillatim. *An. 1560. circa festum S. Iacobi obsidebat Moschus Vellinum arcem, & captum ibidem seniorem Magistrum VVilhelmum à Fürstenberg, vinctum catenis mittit in Moscoviam, & in singulas noctes semel catenatum instar ursi producit ad spectaculum, atque extremâ inediâ macerat. Vnus servorum illius secutus ultrò, nolebat à domino suo divelli.* An. dein

1564.

1564. Magnus Magister in Germania, totius Ordinis Teutonici nomine, legatos misit in Moscoviam, ingenti nobilium ac famulorum caterva stipatos, & multis donis 3000. scutatorum precium excedentibus instructos, ut Wilhelmum in libertatem vindicaret; quos quidem legatos mense Novembri ab irato Livonibus Moscoviæ tyranno auditos, & munera fuisse accepta, sed petitam captivi Principis restitutionem successu caruisse, oculatus testis est Raphaël Barberinus, Mariæ Anglorum Reginæ in Moscoviam legatus, in sua narratione Italicâ An. 1565. 16. Octobr. Antvverpiâ ad Comitem Nubarolæ de rebus Moscoviæ datâ, & An. 1658. Viterbij editâ. Quæ tanta calamitas, justo Dei judicio, haud dubiè propterea illi accidit, quod Gulielmo Brandeburgico Archiepiscopo Rigensi manus, & vincula injecerit, captúmque in arce Caconhusia arcta in custodia habuerit. E tanto igitur, ut ad propositum revertamur, *Fürstenbergiorum* numero, soli hodie superstites *Fürstenbergij* ex Waterlapp divino beneficio adhuc florent vigentque. Quorum primam quidem originem Joannes Velde utcunq; explicuit, posteriorem autem genealogiam morte præreptus non absolvit. Nos in gratiam illustris familiæ, ex antiquis literarum monumentis, Ditmari Molleri tabulis genealogicis, & Ioannis à Berswordt nomenclatore nobilitatis Westphalicæ, eam breviter decerptam posteritati nunc consecramus, quæ contra Boëtiani illius dicti perpetuò meminerit velim. *SI QVID EST IN NOBILITATE BONVM, ID ESSE ARBITROR SOLVM, VT IMPOSITA NOBILIBVS NECESSITVDO VIDEATVR, NE A MAIORVM VIRTVTE DEGENERENT.*

STEMMA

STEMMA
BARONVM FVRSTENBERGIORVM IN VVATERLAPP, Snellenberg, Fürstenberg, Herdringen, Advocatorum hereditariorum in Grafffchafft, Dynastarum in Oberenkirchen.

Ex originibus Fürstenbergicis Ioannis Velde è. Societate IESV, tabulis genealogicis Ditmari Molleri Tremoniensis, Ioannis à Bersvvordt nomenclatore nobilitatis VVestphalicæ, & antiquis literarum monumentis deductum.

Fridericus nobilis dominus in Fürstenberg, Reinhardi, qui Hermanni Comitis Arensbergensis è sorore nepos An. 1115. IV. Id. Februar. commisso à Saxonibus ad silvam VVolphonis prælio interfuit, filius, in bello Saxonico Henrici Leonis An. 1180. exauctorati Saxoniæ Ducis partes adversus Philippum Archiepiscopum Coloniensem secutus, navatæ operæ præmium tulit, Fürstenbergæ excidium, & avitorum jurium maximam imminutionem. Quare Fürstenbergæ vastatæ proximam Waterlappiam, inter VVerle & Nehem oppida sitam, cum suburbio, fossis, & munitionibus, quas superiori sæculo diruit Truchsesianus furor, ædificavit. Vxorem habuisse legitur Adelheidam de Ardeia, Everhardi nobilis domini de Ardeia sororem.

Hermannus Fürstenbergius S. Engelberti beneficio instauratam An. 1219. Fürstenbergam recuperavit, & defendit adversus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti Archiepiscopi Coloniensis hostem. Nec minori fide, & grati animi obsequio, Henrico de Mollenarck Archiep. Colonienf. An. 1225. S. Engelberti cædem ulciscenti, & An. 1230. jus advocatiæ Sibergensis propugnanti suppetias tulit. Vxor ejus fuit Agnes nobilis domina de Wildenberg.

Fridericus Fürstenbergius Dominus in Waterlapp, unà cū Wenemaro fratre, & alijs Westphaliæ Dynastis, An. 1254. capit in prœlio Simonem Episcopum Paderbornensem, Werlam, Callenhardam, warstenam, & Fürstenbergam deprædatum, & Coloniensi Archiepiscopo custodiendum tradit. Anno verò 1264. feria 4. post Remigij, civitas Callenhardensis occasione defuncti consulis, vasalli hactenus personam sustinentis, per literas eum rogat novam feudi vacantis concessionem. Hic pari jure cum fratre suo Fürstenbergæ, dum vixit, dominatus fuit. Vxor illius Mechtildis de Graffschafft, filia Crafftonis nobilis domini in Graffschafft.

Wenemarus Fürstenbergius Dominus in Fürstenberg, auctor familiæ Fürstenbergiorum in Fürstenberg, An. 1290. Ecclesiæ Coloniensi feudi nomine obligat decimas in Husten. Hujus stemma, An. 1596. 11. Novembris Jodoco Fürstenbergio Viennæ extincto, unà emoritur.

Fridericus Fürstenbergius omnibus ijs bellis, quæ suo tempore Colonienses Archiepiscopi cum vicinis Marcanis, & Arensbergensibus Comitibus gessere, & quibus Fürstenberga, An. 1295. ab Eberhardo Comite Marcano, Anno 1309. ab Henrico Archiepiscopo Coloniensi, An. 1311. ab Engelberto Comite Marcano, & An. 1345 à Godefrido Arensbergensi, & Adolpho Marcano Comite obsessa, expugnata, & deleta, atque identidem à Fürstenbergijs, & Archiepiscopis Coloniensibus restaurata & munita fuit, multùm inclaruit. Eidem An. 1309. octava die assumptæ Virginis Mariæ, Arnoldus Dungel vir nobilis bellum denunciat. Cum eodem, & patruelibus ejus, ac pluribus Westphaliæ Castrensibus, & civitatibus Henricus Archiepiscopus Coloniensis, & Rupertus Comes de Virneburg, Westphaliæ Mariscallus, publicæ securitatis causâ fœdus faciunt An. 1326. Vxorem habuit Juttam de Bilstein, filiam Theodorici nobilis Domini de Bilstein.

Wenemarus Fürstenbergius, Paderbornensium hostis, Monasterium Bodecense, unà cūm Ecclesia vastat, incendit, & An. 1370. feria quinta post octavam Apostolorum, Simoni

Antonius

Antonius, & Wilhelmus, Archiepiscopo Coloniensi Friderico Tremoniam oppugnanti anno 1388. & An. 1390. exorto bello de vectigali Cæsaris Insulæ, & de Linnensi

Wilhelmus cum fratribus an. 1365. transegit, & in obsidione Tremoniensi, aliisque bellis Ecclesiæ Co-

Hermannus ejus uxor Ermgardis Bock ex Palsterkamp, filia Jacobi Bock.

ἄπαις

Episcopo Paderbornensi reconciliatur. An. 1371. consiliarius Coloniensis intimus, à Friderico Archiepiscopo Coloniensi, universæ ditione, contra Adolphum Clivensem, & ejus fratrem Engelbertum Marcanum Comitem, opem tulerunt. loniensi adfuit. ἄπαις

Diœcesi, summus militarium copiarum ejus dux, ac gubernator, & primus Satrapa Arensbergensi provinciæ magno cum imperio præficitur. Quare Coloniensi Ecclesiæ, pro munere suo, utilem fidámque operam præstitit in bello An. 1383. ab Engelberto Marcano Comite Coloniensibus illato, quo Werla Westphaliæ oppidum conflagravit. Defunctus An. 1386. Vxor ejus Catharina nobilis de Pattberg.

Fridericus Fürstenbergius strenuus miles, varijs in bellis pro Ecclesia Coloniensi gestis, claruit: siquidem An. 1388. Friderico Archiepiscopo Coloniensi Tremoniam obsidione prementi, unà cũ Wenemaro fratre, patruo, & patruelibus suis tulit suppetias. An. 1390 Timannus à Selbach dictus Loe, propter Fridericum Archiepiscopum Coloniensem, cujus hostis erat, bellum ei indicit. Contra An. 1394. ipse & Wenemarus ejus frater Ruperto de Raesfeldt in Offendorp hostilitatem denunciant. Illorum vicissim hostes, in gratiam Bitteri de Raesfeldt, ac Joannis illius filij, eodem se tempore profitentur, Theodorus de Bynnehove, Lubertus de Lange, Theodorus Rodenberg, Henricus & Arnoldus Rodenberg, Gerrus de Wissche, Jordanus de Loe, & Joannes Rodenberg, Sanderus & Wesselus de

Wenemarus conditor stemmatis Fürstenbergici in Livonia, Friderici fratris sui in plerisq; omnibus bellis adjutor & socius. Vxor ejus Godula Fresken, filia Joannis Fresken, heres in Hollinghoffen, quam Joanni Schneidevvindt vendiderunt.

Ludolphus = Vxor ejus Anna Ludescheid dicta Altena. Possederunt Wilshusam pignoris loco. Eorum filius Joannes arcem Hollinghoffen redemit à Gerhardo Schneidevvindt An. 1457. & Fürstenbergios in Hollinghoffen propagavit, cujus stemma cum Ludolpho ejusdẽ nominis ac stemmatis ultimo An. 1581. interijt. Arce Hollinghoffen per Annam ultimi Ludolphi filiam, Laurentio de Fürstenberg in Fürstenberg & Senden toparchæ nuptam, ad Fürstenbergios in Fürstenberg devolutâ. Hujus etiam stemmate extincto, ab Ernesto electore Coloniensi coëmpta transijt in dominium Wilhelmi de Bavaria, Baronis in Hollinghoffen, nunc ab ejus sororis filijs Baronibus de Byle possidetur.

Galen fratres, Spingerus de Galen dictus Rodensterdt, Everhardus de Pusepe, Engelbertus & Joannes de Sendene fratres, Joannes Tule, Theodorus de Pepele, Lambertus Schmeck, Bickerus & VValterus de Brabeck, VVernekus de Dollenkunde, Hugo de Dorstene, VVebetus de Brabeck nothus, Albertus Krief, Theodorus Crane, Joannes Schyle, Hermannus ab Heydene dictus Aldenbach, Henricus de Baysdunck dictus Summer, Bernardus Oyrman, Joannes Lepele, Sanderus de Bernevelde, Wenemarus Vnbekunde, Everhardus Heybe, Hermannus Vogelstat, Joannes Vule, Joannes Spiel, Everhardus Bolte, & Hubertus de Tendeninck. Quod idem facit Joannes Spiegel ex Desenberg, qui AN.1395. unà cum socio suo Henrico Amepe, Friderico Archiepiscopo Coloniensi inimicus, ijsdem fratribus Fürstenbergijs, ob eorum in Ecclesiam Coloniensem studium, bellum indicit. Cum deinde Friderico Archiepiscopo Coloniensi AN. 1403. bellum esset cum Nassovicis, & Limburgicis Comitibus, Fridericus Ecclesiæ Coloniensi opem tulit. Postea ANNO 1407. pro Arnoldo Dungelen, Henricus de Droste, Everhardus de Wickede, Albertus Sobbe, Wenemarus Sobbe fratres, Fridericus de Latte, Theodoricus de Dingen, Henricus de Bemcholt, Rotgerus de Eslo, Henricus Danus cum famulis & auxilijs suis inimicitias cum Friderico suscipiunt. Compositis deinde controversijs, Fridericus adversus Arnoldum Dungel, & ejus socios, & Arnoldus Dungel, ejusque socij Godehardus Stecke, Rotgerus de VVerderden, Gerhardus de Plettenberg, Bernardus ab Hagenbecke, Joannes ab Aldenbockem, Arnoldus Hensueld, Everhardus de Wickede, Henricus ab Holte, Theodorus de Dungen, Everhardus ab Endorpe, Theodorus Schenckeber, Rotgerus Schenckeber fratres, Isebrandus de Schvvalmen, Theodorus Schade, Joannes de Sovene, Walter de Kore, Beso de Brabecke, Theodorus Westernich & Wachand fratres, Henricus Ovelken, Adolphus de Westerholt nothus dictus Korte, Wenemarus Hemmerberg, Fridericus Kekelenkegen, Bruno ab Hunschede, Joannes Weneuer, Bernardus Hœgenveld dictus Brige, Joannes de Sterenberg nothus dictus Schukosten, VVerlagus Schampert, Joannes Schulte, VVilhelmus Schulte, Joannes Hesse, & eorum famuli, & auxiliatores, adversus Fridericum hostilia resumunt. Quando etiam Fridericus Archiepiscopus Coloniensis, & Adolphus Clivensis & Marcanus Comes, VVilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi bellum intulerunt, & AN.1410. Delbrugiam Paderbornensis Diœcesis regionem depopulati, magnam illic cladem accepere; idem Coloniensi Ecclesiæ præsto fuit. Demum AN.1416. Friderico & VVenemaro fratribus, & VVilhelmo seniori de Fürstenberg, Antonius de Scheidungen, Rutgerus de Klotyngen, Engelbertus de Hilbecke, Henricus de Schvvane dictus Kleyne Hynze, VVolffurt op dem Berge, Spenvvert de Schorlenberg dictus Strylauff, cum famulis & adjutoribus suis, Theodorici de Moersa Archiepiscopi Coloniensis hostes, propter dominum suum VVilhelmum de Monte Episcopum Paderbornensem, cum Theodorico de electione Coloniensis Archiepiscopi contendentem, bellum denunciant. Friderici hujus uxor fuit VValburgis de Ketteler.

Hermannus

Hermannus Fürstenbergius Theodorico Archiepiscopo Coloniensi in bello Susatensi auxiliatus, & an. 1446. Sabbatho post festum SS. Simonis & Judæ, in prælio à Susatensibus captus fuit, qui ingravescente jam ætate religioni se totum dedit, & diversa cœnobia largo censu donavit, ad servandam sui suorumque in sacrificijs & suffragijs jugem memoriam. Anno 1450. pridie S. Jacobi Apostoli inter complures VVestphaliæ proceres testis subscribit confectis tabulis de Juliæ & Montium ducatu, si Gerhardum eorum Ducē sine liberis mori contingeret, Ecclesiæ Coloniensi accessuro. Idem an. 1417. Nolkoni de Beringhusen prædium in Loen, Vranconi de Heygen, & Bernardo de Lunen prædium Brockhusen, Joanni de Lunen decimas in Gerlinckhusen, Joanni de Hanxleden, & Rotgero Lurvvaldt prædium in Stockenberg, Gosvvino Lurvvald prædium in Sutterpe & Miste, Raboni de Thulen in Brucken prædium in Gerlinckhusen, Hermanno de VVette prædium in Loen, Civitati Callenhardensi prædium Gerlinkhoff. An. 1433. ipso die S. Benedicti Theodoro Torck in Edinckhusen prædium in Langeveld. An. 1437. Theodoro de Lunen prædium in Gerlinghusen. An 1470. Bernardo de Landsberg prædium in Brenckhusen, nobilibus vasallis, & clientibus suis, in beneficium seu feudum concedit. Defunctus an. 1471. Vxor ejus Hedvvigis de Reck, VVerlæ sepulta in Ecclesia Parochiali, ante aram Deiparæ Virginis Mariæ.

VVilhelmus = Vxor Gerdrudis. ἄπαις.

Fridericus Hildesiensis Canonicus, & sacerdos, sanctimonialibus in Himmelport & Olinghausen, certos annuos reditus donat, pro sui suorumque memoria servanda. An. 1471.

Alberta nupta Friderico Fresekén.

VVenemarus Fürstenbergius deo vixit, & sibi. Defunctus an. 1484. 23. Aprilis. Sepultus in Ecclesia Monasterij Himmelport. Vxor ejus Cordula de Galen, filia Rotgeri de Galen domini in Herten, & Catharinæ de Bolesvvinckel, miræ sanctitatis matrona, quę 36. annis vidua, in Himmelport apud filiam Vrsulam ejus loci Abbatissam, optimè de Monasterio merita, consenuit. an. 1516. 4. Decembr. defuncta, & prope maritum ibidem tumulata.

Fridericus Archiepiscopo Coloniensi Friderico Susatum oppugnanti præsto fuit an. 1446. feria sexta post Dominicam Judica in prælio ante VVerlam à Susatensibus captus. ἄπαις.

Antonius Monasteriensis Canonicus mortuus an. 1459. feria secunda Paschatis. Tremoniæ in templo PP. Franciscanorum sepultus, qui anno 1467. die S. Martini fatentur se obligatos esse ad annuam ejus memoriam in sacrificijs, & suffragijs celebrandam.

Fridericus Fürstenbergius, Satrapa VVerlensis, an. 1519. ab Hermanno Archiepiscopo Coloniensi inter consiliarios cooptatur. an. 1484 24. Junij cum VVenemaro, & Hermanno fratribus fundat beneficium Ecclesiasticum in parochiali æde in Bremen. An. 1496. civitatem Gallenhardensem, aliosque clientes feudis investit. an. 1543. 3. Aprilis moritur, sepultus Werlæ in monumento aviæ suæ. Ejus uxor Metta de Plettenberg in Neilen, filia Remberti de Plettenberg ex Neilen, & Adelheidis ab Ermelen, nupta an. 1503. defuncta an. 1511. sepulta in Himmelport

VVenemarus auctor Fürstenbergiorum in castro Stirpe, obijt an. 1503. 22. Aug. Susati; cujus stemma, in Joanne Schonebergio de Fürstenberg consiliario Coloniensi an. 1646. 30 Novembr. extincto, desijt.

Hermannus Canonicus Monasteriensis & Paderbornensis, presbyter, & in choro psallentium Deo assiduus, obijt anno 1547. pridie exaltationis S. Crucis, Monasterij sepultus, fundator perpetuæ memoriæ in Himmelport.

Joannes Abbas Sibergensis, alter ejus Monasterij fundator, optime suis præfuit, an. 1549. 7. Decembr. defunctus, & sepultus Sibergæ in sacello à se extructo.

Antonius Ordinis Præmonstratensis Canonicus Cappenbergensis, Præpositus in Bürick prope VVesaliam inferiorem, & SS. Canonum Doctor.

Caspar & VVernerus milites Ordinis Teutonici in Livonia, quorum primus obijt anno 1532. 19. Octobr.

Agatha Vxor 1. D. Pentling. 2. D. Schungel in VVokelem.

Vrsula Abbatissa in Himmelport, præclarè de illo Monasterio merita. 48. annis præfuit. an. 1548. 16. Julij defuncta.

Elisabetha & Hadvvigis Moniales in Monasterio Paradisi propè Susatum.

Anna Monialis in Olinghausen obijt an. 1535. 12. Julij.

Catharina Decanissa in Freckenhorst, bene de Monasterio Himmelport merita obijt an. 1526. 16. Aprilis.

Fridericus Fürstenbergius quatuor Principum Electorum Coloniensiũ, Adol-	Caspar infans mortuus.	Elisabetha uxor Christophoro à Plettenberg in Lenhuse desponsa an 1529. 2. Feb.	Catharina obijt infans.

phi, Antonij, Joannis Gebhardi, & Friderici consiliarius, & Satrapa VVerlensis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis, cum in patriæ negotijs, tum in publicis Imperij conventibus, sæpenumerò cognita est. An. 1564. 25. Octobr. per contractum antichreseos, pro decem aureorum millibus, acquirit sibi suisq; præfecturas Bilstein, & VValdenburg. an. 1559. interfuit comitijs Augustæ Vindelicorum celebratus, consiliarius Joannis Gebhardi Archiepiscopi Coloniensis.

an. 1564

An. 1564. ab Ordinibus VVestphaliæ Ducatus ad Electorem Coloniensem pro impetranda privilegiorum patriæ confirmatione missus, in magnum propterea odium & offensionẽ Friderici Archiepiscopi Coloniensis incurrit. An. 1566. ab eodem mittitur legatus ad conventũ Lubecensem. An. 1567. 21. Martij moritur, ætatis suæ an. 57. Scheidæ sepultus. Uxor Anna Westphael, filia Rabani Westphael, Satrapæ in Lichtenau & Wunnenberg, & Helenæ ab Horde dominæ in Böcke. nupta an. 1538. 4. August. obijt an. 1583. festo S. Joannis Baptistæ die, Olinghusæ sepulta.

Caspar Fürstenbergius an. 1544. 11. Novembr. nascitur. an. 1566. Kal. April. ætatis suæ 19. Coloniæ licentiam utriusque juris interpretandi adeptus, quinque Electorum Coloniensium, ac trium Moguntinorum, & Principis Paderbornensis Consiliarius intimus, & Satrapa in Bilstein, Fredeburg, Waldenburg, Lenne, Fritzlar, & Naumburg. Archisatrapa Westphaliæ an. 1613. 19. Aug. Ratisbonæ præficitur. Satrapijs Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg præfuit annis 49. Ducatus Westphaliæ gubernacula 5. annis tenuit. Omnibus Imperij conventibus, ab anno 1567. usque ad an. 1618. habitis, interfuit, vel legatus, vel à consilij primoribus, & calamitosis Reipubl. temporibus, incredibili fide, labore, integritate, constantia, Religioni Catholicæ, Romano Imperio, Patriæ servivit. Truchsesiano motu omnibus fermè nutantibus, solus ex equestri ordine constans in fide Ecclesiæ Romanæ, & Coloniensis mansit, omnibusque ea tempestate fortunis spoliatus, & in exilium actus, apud fratrem suum Præpositum Paderbornensem hæsit, usque dum ab Ernesto in locum Truchsesij electo Archiepiscopo Coloniensi, ad Francofurtensem conventum An. 1583. 23. Sept. adversus Truchsesianos legatus, & An. 1584. 19. Martij, Bavari exercitus ducibus adjunctus, & Westphaliæ recuperandæ consilia moderatus, unà cum Repub. in integrum restitutâ, amissas opes suas cum fœnore recepit, & plerisque omnibus indigenis, Truchsesij partes secutis, veniam iterum ac gratiam impetravit. Quare summo loco apud Ernestum, & Ferdinandũ ejus successorem fuit, & ille pro sex millibus aureorum florenorum, Satrapiam Fredeburgensem ei oppigneravit an. 1585. 18. Octob. Hanc deinde Maximilianus Henricus Archiepiscopus & Elector Coloniensis, utriusque successor & nepos, An. 1665. 6. Maij. unà cum Bilsteniensi & VVallenburgensi præfecturâ repigneravit, eo modo, & emolumento familiæ Fürstenbergicæ, ut illius posteri mnemosynon, & causam habituri sint, Principum gratiæ, majorum suorum meritis, & chirographis parum confidendi, sibique à mutuo potentioribus dando posthac diligentius cavendi. Demum vir imprimis doctus, prudens, facundus, & diligens familiari usus symbolo, Præsum ut prosim, podagræ doloribus confectus, An. 1618. III. Non. Martij obijt. relicto ob sua in rempub. merita ingenti patriæ luctu, natus An. 72. mens. 4. dies 2. Arensbergæ sepultus in Æde Wedinghusana, ante aram marmoream cum epitaphio ejus positam. Vxor Elisabetha Spiegel ex Peckelsheim, Ioannis Spiegel ex Peckelsheim, & Godæ Spiegel in Desenberg

berg filia. nupta An. 1573. 4. Octobris. obijt Bilſtenij An. 1587. Kal. Junij, ſepulta in Veſchede.

Fridericus Canonicus Moguntinus, & Paderbornenſis, S. Albani, & S. Petri Moguntiæ. natus An. 1538. fundat An. 1605. perpetuam eleëmoſynam pro ſex pauperibus Attendoriæ alendis, obijt An. 1608. 9. Januarij. ætatis ſuæ 70. Moguntiæ in ſacello S. Johannis Baptiſtæ, in Æde Metropolitana, ſepultus.

Theodorus Canonicus Trevirenſis, Præpoſitus Paderbornenſis, & Meſchedenſis An. 1546. naſcitur. An. 1585. 5. Junij eligitur Epiſcopus, & Princeps Paderbornenſis. Diœceſi difficillimis temporibus per annos XXXIII. menſ. VI. dies XXIIX. præfuit, tanta cum laude, ut optimorum præſulum nulli ſecundus habeatur, reſtituit religionem Catholicam, ære alieno Eccleſiam liberavit, auxit vectigalia, duas arces principales Neuhuſium & Wevelsburgum exſtruxit, reliquas collabeſcentes refecit, oppignoratas recuperavit, Paderbornam rebellem compeſcuit, Collegium & Novitiatum Societatis Jeſu, cum Academia publica inſtituit, Ædis Cathedralis Canonicos, & univerſa Diœceſis Monaſteria non uno annuo cenſu locupletavit, & egenis hominibus perpetuam eleëmoſynam largitus. Obijt An. 1618. 4. Decemb. ætatis ſuæ 71. maximo ſui deſiderio relicto. Paderbornæ in Eccleſia Cathedrali ſepultus. Ejus ſymbolum, Judicium melius poſteritatis erit, fama poſt obitum ſuperſtes approbavit.

Othilia An. 1585. XI. Kal. Februarij, ætat. ſuæ 33. eligitur Abbatiſſa in Olinghuſen, An. 1589. 5. Julij poſtulatur Abbatiſſa Heriſienſis, utrobique auctis vectigalibus, exſtructis domicilijs, ornatis templis, & perpetuis eleëmoſynis fundatis immortalem laudem promerita, obijt An. 1621. Non. Martij, ætatis 72. cum Heriſienſi Eccleſiæ An. 33. Olinghuſanæ 35. maximo cum fructu præfuiſſet.

Anna, poſt mortem ſororis, Abbatiſſa Olinghuſana. obijt An. 1626. 29. Novemb. Olinghuſæ, cum Othilia ſorore, proxime matrem ſuam Annam à Weſtphael ſepulta.

Vrſula monialis in Himmelport. obijt an. 1560. 2. Aprilis.

Helena uxor Joannis Wulff in Fuchten deſponſa an. 1552. Kal. Novembr.

Barbara uxor Henrici Smiſing in Tatenhuſen deſponſa an. 1574. 25. Auguſt. obijt an. 1614. 30. Jan. Bilfeldiæ in templo Franciſcanorum ſepulta. Mater Theodori Smiſingij an. 1580. nati, & 10. Aprilis baptizati, ſponſoribus Ottone Durgello præpoſito Monaſterienſi, & Eliſabetha Spiegelia conjuge Caſpari de Fürſtenberg, qui inſtitutum S. Franciſci amplexus Lovanij, ſingularis fama ſanctitatis, & Theologiæ ſcientia inclaruit, genere & ſcriptis libris nobilis.

Agatha Godeſchalci ab Haxthauſen in Vorden, Archiſatrapæ Paderbornenſis, & Satrapæ in Dringenberg conjux, deſponſa an. 1583. 28. Maij, obijt an. 1637. 7. Septembr. Gerdenæ ſepulta.

Vrſula Rabani Spiegel in Peckelsheim, & Svveckhuſen uxor, deſponſa anno 1577. 29. Aprilis, obijt an. 1621. Paderbornæ in templo Societatis Jeſu ſepulta.

Fridericus

Fridericus Furstenbergius, dynasta in Bilstein, & Waldenburg. natus an. 1576. Kal Martij. humanioribus literis, philosophiæ, & juri civili operam dedit Coloniæ, usus deinde Pontimussi præceptore & hospite, jurisconsulto sanè præclaro, Gulielmo Barclajo. A Ioanne Svvichardo Moguntino Electore ditioni Königsteniæ an. 1610. Kal. Februarij, à Ferdinando Coloniensi Septemviro, & utriusque Bavariæ Duce, Westphaliæ & Angariæ summo cum imperio an. 1624. 22. Februarij præficitur. Pro utroque ad quatuor Augustos, ad Sueciæ Regem, ad Principes diversos, ad plura Imperij Comitia legatus ivit, Moguntinus, Coloniensis, & Paderbornensis consiliarius intimus. An. 1622. 9. Maij. à Ferdinando Electore Coloniensi, consentiente Collegio Metropolitano, in beneficium seu feudum accipit Bilstenienſem, & Waldenburgenſem dynastias jam olim sibi suisque oppignoratas. An. 1637. 27. Novemb. Meschedenæ in negotijs patriæ ablegatus capitur ab Hassis, & Lipstadium abducitur; demum an. 1638. mense Martio liberatur. Suecis verò Westphaliam an. 1646. vastantibus exul Bonnam abijt; & 9. Aug. piè illic decessit. Natus annos 70. menses 5. dies 9. & Arensbergæ, an. 1647. 25. Februarij sepultus proximè parentem. Vxor ejus Anna Maria de Kerpen Domina in Illingen, è Westfasia, Ioannis de Kerpen dynastæ in Illingen, & Claudiæ Baronis de Wiltz filia. Moguntiæ ei nupta an. 1608. 13. Octobris. maximis virtutibus ornata matrona, cum marito 37. an. summâ concordiâ vixit. Piè defuncta Bilstenij an. 1646. 15. Martij. ætat. suæ 58. Sepulta 9. Aprilis in Veschede.

Ioannes Godefridus Canonicus Moguntinus, Trevirensis, & Paderbornensis, Præpositus Meschedensis natus an. 1570. Kal. Februarij. ægrotus in itinere moritur prope Sigenam in Comitatu Nassaviæ. an. 1624. 11. Septemb. sepultus Attendoriæ in Æde Parochiali.

Theodorus natus an. 1585. 24. Maij. obijt 23. Decemb. sepultus in Veschede.

Goda nata an. 1574. 23. Julij. Uxor Bernardi ab Heiden ex Bruch desponsa an. 1594. 30. Novembris.

Anna nata 1577. 23. Novemb. Uxor Georgij ab Oenhausen in Eckholt, Satrapæ Paderbornensis in Neuhaus, desponsa, an. 1600. 6. Februarij. moritur an. 1641. 3. Martij. singularis probitatis matrona.

Helena Monialis S. Benedicti trans aquas Monasterij. nata an. 1580. moritur an. 1647. 3. Aprilis. magna sanctitatis opinione.

Othilia nata an. 1582. 6. Octob. eodem moritur.

Elisabetha nata an. 1587. 9. Januarij. Uxor Christophori ab Horde in Stormede, & Erinckerfeldt. desponsa an. 1608. 15. Iunij. moritur an. 1632. 5. Novemb. sepulta in Stormede 22. Novemb.

Fridericus Fürstenbergius, S.R.I. Lib.Baro.natus in Konigstein an.1618. 31. Octob. circa horam tertiam pomeridianam,baptizatus 20.Novemb.Cubicularius aureæ clavis,& intimus consiliarius Coloniensis,&Paderb. Satrapa in Fredeburg, Advocatus hereditarius in Graffschafft,Dynasta in Bilstein, Waldenburg,& in Oberenkirchen. Optimis literis in Germania, Italia, & Gallia excultus, in diversis legationibus, & S.R.I. Comitijs prudentiam, fidem, & eloquentiam suam ostendit. An. 1646. 29. Ianuarij Ferdinandi,& an. 1651. 6. Ianuarij Maximiliani Henrici Electorum Coloniensium intimis consilijs admovetur. An. 1652. 19. Febr. de Bilsteniensi, & Waldenburgensi dynastia, sibi suisque in beneficium jam olim concessa, cum Ordinibus Ducatus Westphaliæ transigit, & an 1653. 12. Novemb. diuturnam ac difficilem litem de Advocatia Monasterij Graffschafft, quam cum Abbate,& Cœnobitis Graffschafftanis avus ejus ac parens habuerant,certis legibus componit. An. 1654. mense Aprili. Electoribus Moguntino, Coloniensi, & Trevirensi arcem Hammerstein ad Rhenum à Lotharingis infessam,& viciniæ diu multúmque gravem expugnantibus,ipse copijs Coloniensibus imperat. Patriæ inprimis amans, & amatus, in arce sua Herdringa piè moritur an.1662. 7. Julij. Attendoriæ 10. Julij. sub vesperam in templo PP. Franciscanorum,juxta primam conjugem, sine pompa funebri, quam vetuerat, tumulatus. Prima ejus Uxor Anna Catharina de Petra ex castro Leyen, filia Ioannis Caspari von vnd zu der Leyen, domini in Eltz, Trevirensis consiliarij, & præfecti in Munstermeyfelt,Cobern,& Alcken, & Catharinæ de Metternich, sororis Lotharij Archiepiscopi Trevirensis. Nupta in Laenstein an. 1654. 23. Decemb. defuncta in Bilstein an. 1658. 11. Martij. Attendoriæ sepulta 3. April. in templo PP. Franciscanorum strictioris observantiæ, pia inprimis femina. Altera fuit Maria Elisabetha de Breidtbach ex Borresheim, filia Wolfgangi Henrici de Breidtbach, Vicedomini,& intimi consiliarij Moguntini, dynastæ in Borresheim, & Mariæ Magdalenæ Dominæ in Eltz, Nupta an. 1659. 9. Junij. in Borresheim.

Theodorus Casparus Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis, & ad S. Albanum Moguntiæ. In exercitu Regis Catholici Chiliarchus legionis equestris in Belgio. nascitur in Konigstein an. 1615. 9. Martij.

Wilhelmus Chorepiscopus Trevirensis S. Mauritij in Tholeja, Præpositus Monasteriensis, Canonicus Salisburgensis, Paderbornensis,& Leodiensis, Præpositus in Bustorff, & Meschede, Prior S. Mariæ de Campejo in Alpibus Tridentinis, intimus consiliarius Salisburgensis,& Monasteriensis, Alexandri VII. & Clementis IX. PP. Maximorum Cubicularius intimus, multis ad Cæsarem, Principes,& Comitia Imperij legationibus clarus. Nascitur Bilstenij an. 1623. 13. Novemb. circa horam tertiam matutinam, baptizatus 26. Novemb. sponsore Wilhelmo de Westphael Archisatrapa Paderbornensis Diœcesis.

Ferdinandus

Ferdinandus Canonicus Hildesiensis, Paderbornensis,& Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim,Prior S. Mariæ de Campejo in Alpibus Tridentinis, Alexandri VII. P. O. M. Cubicularius intimus.An. 1661. 20.Aprilis. dum Romæ versatur, absens eligitur, 30. maij confirmatur, 6. Junij in Vrbe ab Eminentissimo Julio Rospigliosio Cardinale, nunc verò Clemente IX. P. M. consecratur, & 4. Octob. Paderbornæ inauguratur Episcopus, ac Princeps Paderbornensis. An. vero 1667. 19. Julij eligitur, & an. 1668. 30. Aprilis confirmatur Coadjutor, & Successor Monasteriensis. Ejus symbolum, Suaviter & Fortiter. Nascitur Bilstenij an. 1626. 21. Octob. baptizatur 29.Novemb.sponsoribus Ferdinando Electore Coloniensi, & utriusque Bavariæ Duce, & Anna de Fürstenberg conjuge Georgij ab Oenhausen in Eckholt.

Franciscus Wilhelmus Commendator Ordinis Teutonici in Brackel, Consiliarius intimus,& Mariscallus Paderbornensis. An. 1650. 14. Feb. Mulhemij inauguratur eques Ordinis Teutonici. An. 1666. 15. Decemb. eligitur Coadjutor Baliviæ Ordinis Teutonici in Westphalia. Nascitur an. 1628. 29. Septemb. Herdringæ.

Ioannes Adolphus, Camerarius & Canonicus Paderbornensis, Hildesiensis,& Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein, Waldenburg,& Fredeburg. Nascitur Coloniæ an. 1631. 16. martij. inter horam octavam,& nonam matutinam.

Anna Vrsula nascitur an. 1609. 16. Augusti, moritur eodem die.

Maria Catharina nata an. 1611. 28. Januarij. inter horam nonam,& decimam vespertinā. uxor Georgij Christophori Baronis ab Haselang,utriusq;Bavariæ hereditarij aulæ præfecti, Electoris Bavariæ cubiculo præpositi, consiliarij intimi, & dynastæ in Hochkammer,& Gibingen. desponsa Coloniæ an. 1635. mense Feb.

Anna Barbara Ordinis S. Francisci Monialis Capucina Coloniæ. Nascitur an.1612. feria 4. Paschatis in Konigstein, baptizata 14. maij.

Vrsula nata in Konigstein an. 1614. 6. Junij,inter 6. & 7. horam matutinam, Decanissa in Herse. moritur an. 1667. 30. Junij. singularibus virtutibus prædita, sepulta in templo Herisiensi.

Othilia an. 1643. 7. Junij desponsa Bernardo de Plettenberg, in Lenhausen, Bergstrate,& Frilentrop,Ordinum Westphaliæ Deputato.

Ioannes infans moritur.

Ioannes Godefridus natus an. 1622. 31. Januarij infans moritur.

Anna Wilhelma nata an. 1620. obijt dysenteriâ an. 1624. 4. Septemb.

Anna Helena infans moritur.

Anna infans moritur.

EX PRIMA CONIVGE.

Franciscus Emericus, Metropolitanæ, & Nobilis Collegiatæ Ecclesiæ S. Albani Canonicus Moguntiæ. nascitur Bilstenij an. 1646. 7. Octob. defunctus Lugduni Galliarum an. 1667. 16. Decemb. & ibidem sepultus.

Anna

Anna Elisabetha=Uxor Joannis Matthiæ de Nehem in Sundermullen, Satrapæ Osnabrugensis in Furstenavv,& Vörden.nupta an. 1667. 20.Feb, nata an. 1648, 15. Februarij Bilstenij.

Fridericus natus anno 1649. 23. Januarij Bilstenij, suscepto baptismo moritur, sepultus in Veschede.

Wilhelmus nascitur an. 1650. 27. Jan. Bilstenij, & accepto baptismo moritur, in Veschede sepultus.

Anna Margaretha Vrsula nascitur 1651. 9. April. moritur anno, 1652, 9.Martij. sepulta Bonnæ apud PP. Franciscanos Minores.

Maximilianus Henricus designatus Satrapa in Bilstein, VValdenburg, & Fredeburg, nascitur Bonnæ. an 1654, 13. Maij. intra horam quartam,& quintam matutinam.

Maria Barbara nascitur Herdringæ an. 1655. 4. Decemb. baptizata altero die.

VVilhelmus Ferdinandus nascitur Herdringæ an. 1657. 9. Julij. moritur Bilstenij. an. 1658. 12. Martij. sepultus Attendoriæ unà cum matre in templo PP. Franciscanorum,

EX ALTERA CONIVGE.

Anna Maria Magdalena nascitur Snellenbergæ an. 1660. 22. martii.

Ferdinandus Canonicus Moguntinus, & Paderbornensis nascitur an.1661, 22. Augusti, circa horam nonam matutinam Snellenbergæ, baptizatus 4. Septembr. testibus Ferdinando Episcopo, &Principe Paderbornensi, & Maria Jacoba ab Eltz Abbatissa Monasterij Marienthat.

5. SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET VIRTVTIS. AVITÆ LAVDE. VELVT. GEMINA. STET. TRABE FVLTA. DOMVS.

Domus *Fürstenbergica*, more omnium antiquarum tam illustrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis sui, armis debet & militiæ, progressum verò atque incrementum, doctrinæ, & liberalium artium disciplinis, quibus hoc & superiori sæculo ita incubuit, ut Archisatraparum, Mariscallorum, Satraparum, Legatorum, intimorúmque Consiliariorum munera, Ecclesiasticas dignitates, Præsulum honores,

honores, Maximorum Pontificum, & Cæsarum gratiam, titulos Principũ, atque infulas Episcopales inde promeruerit. Alterum hujus stirpis fulcrum jure dixeris *AVITAM VIRTVTEM*, quæ summam in Catholica religione constantiam, pietatem erga Deum, fidem & obsequium erga Principem, singularem patriæ caritatem, in egenos & afflictos homines misericordiam, erga religiosas familias benevolentiam, sacrorum curam, & præcipuum Ecclesiasticæ vitæ studium, fraternámque concordiam nunquam interruptam in se complectitur. His, tanquam *binis* gentilitijs *trabibus*, dum posteritas innitetur, ruinæ usque secura stabit perennabítque. Nequa verò doctrinæ, & virtutis avitæ exempla posteri desiderent, in quæ continuò oculos possint conijcere, præsentem genealogiam contexuimus, eique nonnulla *Fürstenbergiorum* monumenta, pleraque Paderbornensibus affinia, modò subijcimus.

Arx Neuhusana à Theodoro Episcopo & Principe Paderbornensi, ad confluentes Luppiæ & Alisonis, exstructa.

Hanc struit ære suo Theodorus Episcopus aulam
Ex Fürstenbergis stemmate natus avis.
Anno Milleno Quingenteno Nonageno,
Talis ab electo Principe quartus erat.

Arx Wevelsburg ab eodem ædificata.

Arx cum districtu patulis inhonora ruinis
In Theodori usum Præsulis illa venit.
Ære suo primus titulum qui informat inanem,
Et valida muros exhibet arte novos.
Fürstenbergiacæ Princeps decus inclyte stirpis
Sedi hoc, quo caruit, tradere perge tuæ.

Herisia ab Othilia Fürstenbergia, Abbatissa Herisiensi, insigni domicilio ornata.

Omine felici de Principe cognita Monte,
Nec minus agnato hoc omine nomen habens.
Othilia Herisiæ sacris, ævoque sequenti
Hanc Superûm flagrans fecit amore domum.

Inscriptio vestibuli Academiæ Theodorianæ Paderbornæ.

Theodorus. à. Fürstenberg. Dei. ac. Sedis. Apostolicæ. gratia. Ecclesiæ. Paderbornensis. antistes. ac. S. R. I. Princeps. affectu. zeloque. boni. publici. quà. religione. quà. sapientia. procurandi. propagandique. religioni. quidem. templum sapientiæ: verò. Gymnasium. Academicum. Collegium. porro. Patribus. Societatis Jesu. tanquam. fidis. utriusque. thesauri. dispensatoribus. æternùm. consecravit

anno epIsCopatVs
sVI paDerbornensIs
trIgesIMo.

Cui vivo mortuoque
bene quisquis ista perleges apprecare.

MONVMENTVM

In lapide marmoreo Snellenbergæ conspicuum.

Reverendissimorum. Serenissimorum. et. Illustrissimorum. Archiepiscoporum et. Episcoporum. Electorum. ac. Principum. D. Dominorum. VVolffgangi. et Joannis. Adami. Moguntinorum. D. Dominorum. Friderici. Salentini. Gebhardi ac. Ernesti. Coloniensium. Domini. Theodori. Paderbornensis. fidelis. consiliarius. nonùm. ad. Cæsarem. et. Imperiales. conventus. Legatus. Præfectus. in Bilstein. Fredeburg. VValdenburg. Lenne. Fritzlar. et. Naumburg.

Caspar. à. Fürstenberg. ex. Waterlapp. &c. Juris Licentiatus. Imperij. liber. Nobilis. Rhenani. tractus.

Hanc. arcem. ruinosam. et. collapsam. ΤΗΝ. ΣΚΙΑΤΡΟΦΙΑΝ. et. posteris suis. in. sui. memoriam. comparavit. consecravit, et. donavit

PERGITE.

Arx

Arx & Jurisdictio Burana.
Memoriæ. Sacrum

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. composita. difficili. ac. diuturna controversia. et. Collegij. Soc. Jesu. hic. designati. fundatione. Apostolica. auctoritate. Varburgum. translata. divinæ. gloriæ. incremento. animarum. saluti. et Reipub. tranquillitati. consuluit. feudum. Buranum. Ecclesiæ. suæ. vendicavit prolatos. jurisdictionis. fines. constituit. arcem. hanc. sibi. suisque. successoribus acquisivit. An. M. DC. LXII.

TEMPLVM PAROCHIALE
In superiori Tudorp instauratum.
Memoriæ. Sacrum

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Templum. et. turrim. de. cælo tactam. instauravit. An. M. DC. LXIII.

SACELLVM S. MICHAELIS ARCHANGELI
In pago Wirriessen trans Visurgim, è regione Heristalli, exstructum & dotatum.
D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus
Sacellum. S. Michaelis. Archangeli. exstruxit. ornavit. dedicavit
An. M. DC. LXIII.

Templum Cathedrale Paderbornæ fenestris illustratum, & perpetuo ad eas integras conservandas censu donatum.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus
Ædem. suam. Cathedralem. novis. fenestris. illustravit
An. M. DC. LXIV.

TEM-

TEMPLVM PAROCHIALE
In pago Corbeke ædificatum.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. Comes. Pyrmontanus
Templum. sancti. Blasij. Episcopi. et. Martyris. funditus. collapsum
restituit. et. ornavit
An. M. DC. LXIIII.

ARA MAXIMA
In templo Virginum Cistercienstium in Himmelport posita.

D. O. M. S

FERDINANDVS. D. G. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps
Com. Pyrmont.
Aram. maximam. ad. suam. suorúmque. hic. quiescentium. memoriam
in. suffragijs. conservandam
P. C. An. M. DC. LXIV.

SACELLVM SS. PHILIPPI ET IACOBI
in monte Fürstenberg restitutum.

D. O. M. S

FERDINANDVS. D. G. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps
et. Com. Pyrmontanus.
Sacellum. gentilitium. SS. Philippo. et. Jacobo. Apost. antiqua. Fürstenbergio.
rum. religione. positum. Theodori. Episcopi. Paderb. magni. patrui. sui
impensis. refectum. injuria. deinde. temporis. et. bellorum
iterum. labefactatum. instauravit. ornavit. ampliavit
An. M. DC. LXV.

TEM-

TEMPLVM PAROCHIALE
In Obernkirchen, Fürstenbergiorum dynastia, exstructum.

D. O. M. S

FERDINANDO. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopo. Paderbornensi S. R. I. Principi. et. Comiti. Pyrmontano. Hujus. Ecclesiæ. in. Obernkirchen S. Gerdrudi. Virg. sacræ. restitutori. beneficentissimo

Theodorus Casparus. Moguntinus. et. Spirensis. Canonicus. et. consiliarius. Wilhelmus. S. D. N. Alexandri. VII. P. O. M. Cubicularius. intimus Præpositus. Monasteriensis. Canonicus. Trevirensis. Salisburgensis. et. Paderbornensis. Præpositus. in. Bustorff. Prior. S. Mariæ. de. Campejo. in. Alpibus Tridentinis. Salisburgensis. et. Monasteriensis consiliarius. intimus. Franciscus Wilhelmus. Ordinis. Teutonici. Eques. Commendator. in. Brackel. Mariscallus. Aulicus. et. consiliarius. Paderbornensis. Ioannes Adolphus. Hildesiensis Monasteriensis. et. Paderbornensis. Canonicus. et. Cameratius. Satrapa. in. Bilstein. Waldenburg. et. Fredeburg

fratres. germani

Et. Friderici. fratris. sui. Satrapæ. in. Bilstein. Waldenburg. et. Fredeburg. Coloniensis et. Paderbornensis. intimi. consiliarij. superstites. filij. Franciscus Emericus. Canonicus. Moguntinus. Maximilianus Henricus. et. Ferdinandus. Liberi. Barones de. Fürstenberg.. in. Snellenberg. Fürstenberg. Waterlapp. Herdringen. Advocati. hereditarij. in. Graffschafft. Dynastæ. in. Obernkirchen. grati. demissique. in fratrem. patruum. et. Principem. suum. animi. monumentum. posuerunt Anno. M. DC. LXV.

MONASTERIVM BRACVLENSE
PP. Capucinorum Ordinis S. Francisci ædificatum.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Fratrum. Capucinorum. Ordinis S. Francisci. Brakelæ. Fundator. Monasterium. S. Kiliani. Episc. et Martyr. exstruxit. An. M. DC. LXV.

ALTARIA, ET V. ANNIVERSARIA SACRA in Monasterio Graffschafft Ordinis. S. Benedicti in Westphalia fundata.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Ad. suam. suorúmque. Friderici proavi. Casparis. avi. Friderici. patris. et. Friderici. fratris. L. B. de. Fürstenberg hujus. Monasterij. in. Graffschafft. Advocatorum. memoriam. donato. perpetuo censu. quinque. sacra. anniversaria. sollemni. ritu. celebranda. instituit. et templum. ara. maxima. et. novis. in. utroque. latere. positis. altaribus, exornavit. An. M. DC. LXV.

F O N S In horto Collegij PP. Societatis JESU Paderbornæ.

D. O. M. S

Fonti. aquæ. salientis. in. vitam. æternam. Deiparæ. Virgini. Mariæ Ferdinandus. Dei. et. Apostolicæ Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I Princeps. et. Comes. Pyrmontanus

P. C. An. M. DC. LXV.

I.

In dextro latere fontis.

Ne. fons. deficiat. sitienti. Virginis. undæ
Immunis. maculæ. Virgo. ministrat. aquam

I I.

Hic. ubi. cum. Jesu. manat. fons. Virgo. perennes
Ex. gemino. vitæ. fonte. bibuntur. aquæ

In sinistro latere fontis.

I.

Vt. fluit. hæc. nostris. deducta. canalibus. unda
In. nos. sic. Mariæ. dona. refundat. amor

I I.

Et. Christo. et. Mariæ. fontem. Fernande. dedisti
Reddet. et. hæc. uber. reddet. et. ille. latus

TEMPLVM PAROCHIALE
in Cleinenberg reparatum.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Parochialem. S. Cyriaci. Mart.
Ecclesiam. male. tectam. et. vetustate. collabentem
refecit. An. M. DC. LXVI.

TEMPLVM
Bustorffianum arâ maximâ,& porticu ornatum Paderbornæ.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Ædem. Divorum. Petri. et
Andreæ. Apostolorum. ad. formam. Hierosolymitanæ
Ecclesiæ. olim. constructam. exornavit

An. M. DC. LXVI.

TEMPLVM PAROCHIALE
Neuhusij.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Ædem. SS. Henrici. Imp. et
Chunigundæ. Aug. ad. divini. cultus. incrementum. animarum. salutem. et. publicam. commoditatem. à. fundamentis. exstruxit

An. M. DC. LXVI.

SEPVLCRVM
Primorum Episcoporum Paderbornensium restauratum in crypta ædis Cathedralis.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis
S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Primorum. hujus. Ecclesiæ. Episco-

porum, corpora. An. Dom. Incarnat. M. LXVIII. Indict. VI. Henrici. IV. Imp. An. XIII. ordinationis. vero. Immadi. Episcopi. Paderbornensis. An. XVI. inventa. et. collecta. translata. autem. et. sepulta. VII. Id. Septemb. ne. recluso. superioribus. temporibus. sepulcro. neglecta. diutius. jacerent. instaurato pristino. monumento composuit. et. antiquæ. venerationis memoriam. renovavit

An. M. DC. LXVI.

SACELLVM
S. Philippi Nerij exstructum Neuhusij.

S. Philippo. Nerio. Conf. Ferdinandus. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis. Electus. Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps et. Comes. Pyrmontanus. gravi. morbo. liberatus. sacellum ex. voto. positum. perfecit

An. M. DC. LXVII.

SACELLVM
S. Agathæ Virg. & Mart. positum in Siddessen.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Com. Pyrmontanus. Sacellum D. Agathæ. Virg. et. Mart. ad. incolarum. religionem. amplificandam exstruxit. An. M. DC. LXVIII.

ARA MAXIMA
In templo PP. Franciscanorum posita Susati.

D. O. M. S

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus in. honorem. Deiparæ. Virginis. Mariæ

P. C. An. M. DC. LXVIII.

EPI-

EPITAPHIVM
Theodori Adolphi Episcopi, & Principis Paderbornensis in æde Cathedrali, è regione Mausolei Theodoriani, sepulti.

D. O. M. S

H. S. E

Theodorus Adolphus. D. G. Episcopus. Paderbornensis. S. R. I. Princeps. et Comes. Pyrmontanus. qui. nobilissima. Reckiorum. in. Curl. familia. ortus. præstanti. ingenio. doctrina. et. magnarum. rerum. usu. præditus. perque. omnes. dignitatum. gradus. ad. Episcopatum. evectus. afflictissimam. provinciam. singulari. tum. religionis. tum. prudentiæ. laude. administravit. ædem. Cathedralem ara. maxima. tholo. sacello. ornavit. arces. diœcesis. suæ. Suecico. bello. vastatas et. exustas. majorem. partem. restituit. templum. Virginum. Capucinarum. exstruxit. collegio. Canonicorum. primariæ. hujus. Ecclesiæ. anniversariam. sui memoriam. et. optimi. pastoris. exemplum. successoribus. imitandum reliquit. piè. ut. vixit. dec. III. Kal. Feb An. M. DC. LXI.

Vixit. autem. An. LIX. mens. VII. dies. XIII.

Præfuit. An. X. mens. II. dies. XXVIII.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Electus. et. Confirmatus. Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. decessori. suo. de. se. et. R. P. optimè. merito H. M. P. An. M. DC. LXVIII.

COENOBIVM ET TEMPLVM
PP. Prædicatorum Warburgi novis substructionibus firmatum, & ara maxima exornatum.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. Substructiones. hujus. cœnobij. B. M. Virginis. in. Vinea. funditus. collapsas. et. totius. ædificij ruinam. minantes. restituit. An. M. DC. LXIX.

Ibidem

Ibidem

MEMORIAE. SACRVM

FERDINANDO.Dei.et.Apostolicæ.Sedis.Gratia.Episcopo.Paderbornensi.Coadjutori.Monasteriensi.S.R.I.Principi.Comiti.Pyrmontano. et.Lib. Baroni. de. Furstenberg.Hujus.templi.et.monasterij.B.Mariæ.Virginis.in.Vinea.vetustate.collabentis. instauratori.beneficentissimo

Crescentius. Boëker. Prior. et. Conventus. Warburgensis. Ord. Prædicatorum. Monumentum. hoc. posuerunt

An. M. DC. LXIX.

SACELLVM

S.Crucis exstructum in Altenbeca.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor.Monasteriensis.S.R.I.Princeps.et.Comes.Pyrmontanus.Ad.conservandam,augendamque.hoc.in. loco.antiquam. S.Crucis.venerationem

P. C. An. M. DC. LXIX.

SACELLVM

S. Annæ exstructum in Amerungen.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis.S.R.I.Princeps.et. Comes. Pyrmontanus. Vetusto. sacello.S.Annæ. collapso. pro.sua.in.Deiparæ. Virginis.Matrem.pietate novam.hanc.ædiculam. P.C. An.M. DC.LXIX.

Ara in novo templo nobilis monasterij Sibergensis posita.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis.S. R. I. Princeps. et. Comes.Pyrmontanus. Aram. Deiparæ.Virgini.Mariæ.devotus.cliens. P. C. An. M. DC. LXX.

TEMPLVM CVM MONASTERIO

PP. Franciscanorum strictioris observantiæ

D. Josepho sacrum

Paderbornæ à fundamentis exstructum.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus.Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis.S.R.I.Princeps.Comes.Pyrmont. L. Baro. de.Furstenberg.In.honorem.D. Josephi. Conf. Templum. cum.Monasterio à. fundamentis exstruxit, An. M. DC. LXX.

MAUSOLEUM
Theodori Episcopi, & Principis Paderbornensis, in æde Cathedrali, quod Fridericus Fürstenbergius, fratris ejus filius, perficiendum curavit.

THEODORVS E familia Fürstenbergiaca DEI & Apostolicæ Sedis Gratia Ecclesiæ Paderbornensis Episcopus, S. R. I. Princeps in hoc sepulchro, quod vivus ac valens faciendum sibi locavit, novissimam tubam exspectat.

Principis hic tumulus Theodori est, carmina quæris
Grandibus in tumuli marmore scripta notis?
Aspice Templa, Aras, Arces, Collegia, Libros,
Aspice vel tumuli, quem modò cernis, opus.
Nil refert istis aliud superaddere carmen,
Cum lapides clament, carmina jure tacent.

Decessit anno Christiano 1618. die 4. mensis Decemb. ætatis suæ 71. cum per annos 33. Diœcesin Paderborn. difficillimis temporibus gubernasset.

Mors certa est, incerta dies, neq; certa tuorū Cura, tibi tumulum, si sapis, ipse loca.

Scio quod Redēptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sū. Job. 19.

Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meū. ibidem

Mortuus ut vivas, vivꝰ moriaris oportet. Ergo disce prius, quam moriare, mori.

EPITAPHIUM
Caspari de Fürstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ, Arensbergæ in templo Wedinghusano tumulati.

Casparo. à. Fürstenberg. viro. prænobili. ac. strenuo. qui. anno. ætatis. 19. licentiam. V. J. adeptus. et. excultus. doctrinæ. prudentiæque. artibus. præfecturis. amplissimis. regendis. dando. consilio. Princippp. Mogunt. Colon. Paderb. difficillimis legationibus. obeundis. incredibili. fide. labore. integritate. constantia. calamitosis. Reip. temporibus. Religioni. Catholicæ. Romano. Imperio Patriæ. servivit

Fridericus. à. Fürstenberg. parenti. opt. merito. posuit. vixit. annos. 72. menses. 4 dies. 2. Satrapiam. in. Bilstein. Waldenburg. et. Fredeburg. annos. 49. administravit. Archisatrapa. Westphaliæ. in. Arensberg. fuit. annos. 5. omnibus. Imperij. conventibus. qui. annis. 40. habiti. interfuit. vel. legatus. vel. à. consilij. primoribus. obijt. anno. salutis. 1618. III. Non. Martij. relicto. ob. bene promerita. ingenti. patriæ. luctu. cujus. anima requiescat. in pace. Amen.

EPITAPHIVM
Friderici de Fürstenberg Satrapæ in Werle, Bilstein, & Waldenburg.

D. O. M. S
ET. MEMORIAE

Friderici. de. Fürstenberg. ex. Waterlapp. IV. Electorum. Coloniensium. consiliarij. intimi. et. Satrapæ. in. Werle. Bilstein. et. Waldenburg. qui. sua. integritate. doctrina. religione. prudentia. dicendi. vi. cum. in. patriæ. negotijs. tum. in publicis. Imperij. conventibus. sæpenumerò. cognita. immortalem. laudem. promeritus. decessit. An. M. D. LXVII. XII. Kal. April. natus. An. LVII Schedae. sepultus

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus proavo. suo. M. H. P

EPITAPHIVM
Annæ à Westphalen, conjugis Friderici de Fürstenberg, Satrapæ in Werle, Bilstein, & Waldenburg.

D. O. M. S
ET. MEMORIAE

Annæ. à. Westphalen. filiæ. Rabani. à. Westphalen. Satrapæ. in. Lichtenavv. et Wünnenberg. nobilissimæ. et. pientissimæ. matronæ. et. X. liberorum. matri quos. ipsa. ad. omnem. virtutem. sedulò. informavit. hoc. uno. visa. infelicior quod. Friderico. de. Fürstenberg. marito. suo. diu. superstes. liberorum. tamen gloriæ. non. interfuerit. piè. ut. vixit. defuncta. An. M. D. LXXXIII ipso. die. S. Joanni. Baptistæ. sacro sepulta. in. Oelinghusen

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus proaviæ. suæ. M. H. P

EPITA-

EPITAPHIUM
Elisabethæ Spiegel ex Peckelsheim, conjugis Caspari à Fürstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ,
ET
Annæ Mariæ de Kerpen, conjugis Friderici de Fürstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ.

D. O. M. S

Elisabethæ. Spiegel. ex. Peckelsheim. nobilissimæ. et. venustissimæ. feminæ. in qua. tanquam. in. speculo. omnes. virtutes. resplenduerunt
An. M. D. LXXXVII. Kal. Jun. mortuæ

ET

Annæ Mariæ. de. Kerpen. ex. Illingen. in. Westfasia. quæ. præclaram. stirpem suam. modestissimis. moribus. prudentia. religione. et. præcipua. in. pauperes benignitate. ornavit. et. cum. Friderico. de. Fürstenberg. Dynasta. in. Bilstein. et Waldenburg. Præfecto. in. Fredeburg. Archisatrapa. Westphaliæ. et. Angariæ annos. XXXVII. mens. V. summa. concordia. vixit. et. An. M.DC. XLVI. Id. Mart. obijt. nata. annos. LVIII

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus aviæ. ac. matri. carissimæ. eodem. sepulcro hic. in. Veschede. conditis. M. H. P

EPITAPHIUM
Othiliæ Fürstenbergiæ, Abbatissæ Herisiensi, & Olinghusanæ.

D. O. M. S

Othiliæ. Fürstenbergiæ. Abbatissæ. Herisiensi. et. Olinghusanæ. quæ. Theodori Episcopi. Paderbornensis. et. S. R. I. Principis. soror. non. illius. fortuna. quàm proprijs. virtutibus. clarior. utrobique. auctis. vectigalibus. exstructis. domicilijs ornatis. templis. et. perpetuis. eleëmosynis. fundatis. immortalem. suæ. in. Deum religionis. erga. indigentes. misericordiæ. et. singularis. in. utrumque. collegium beneficientiæ. memoriam. reliquit. piè. ut. vixit. mortua. Anno. M. DC. XXI Non. Martij. ætatis. LXXII. cum. Herisiensi. Ecclesiæ. an. XXXIII Olinghusanæ. XXXV. maxima. cum. laude. præfuisset

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis. Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Comes. Pyrmontanus. magnæ amitæ. suæ. in. Olinghusen. sepultæ. M. H. P. An. M. DC. LXX.

EPITAPHIVM
Friderici de Fürstenberg, Canonici Moguntini.

D. O. M. S
ET. MEMORIAE

Friderici.de.Fürstenberg.Canonici.Moguntini.Paderbornensis.S.Albani.et.S.Petri.extra.muros.Mogunt.qui.prudentia.religione.et.singulari.erga.pauperes quibus.perpetuum.pecuniæ.redituum.donavit.liberalitate.excellens.decessit Moguntiæ,sepultus.in.æde.Metropolitana.An.M.DC.VIII.V.Id. Januarias.ætatis.verò.suæ.LXX.

FERDINANDVS. Dei.et.Apostolicæ.Sedis.Gratia.Episcopus.Paderbornensis Coadjutor.Monasteriensis.S.R.I.Princeps.et.Comes.Pyrmontanus magno.patruo.suo.M. H. P

EPITAPHIVM
Ioannis Godefridi de Fürstenberg, Canonici Moguntini.

D. O. M. S
ET. MEMORIAE

Ioannis Godefridi.de.Fürstenberg.Canonici.Moguntini.Trevirensis.et.Paderbornensis.Præpositi.in.Meschede.qui.peragrata.Italia.Gallia.Hispania.incorruptos.mores.et.externarum.rerum.scientiam.in.patriam.reportavit.religionis et.prudentiæ.specimen.alijs.fuit.et.in.medio.honorum.cursu.præreptus.in via.dum.ad.suos.properat.lenta.tabe.obijt.An.M.DC.XXIV.III.Id.Septemb sepultus.Attendoriæ.in.æde.parochiali.

FERDINANDVS. Dei.et.Apostolicæ.Sedis.Gratia.Episcopus.Paderbornensis Coadjutor.Monasteriensis.S.R.I.Princeps.et.Comes.Pyrmontanus patruo.suo.M.H.P

EPITAPHIVM
Friderici Fürstenbergij Archisatrapæ Westphaliæ, Bilstenij & VValdenburgi Dynastæ, advocati hereditarij in Graffschafft, Satrapæ Fredeburgensis, Arensbergæ, juxta patrem, sepulti.

D. O. M. S
H. S. E

Magno.parenti.par.natus
Nomen,rogas? Fridericus.fuit.quod.moribus.implevit.stirpem? Fürstenbergica.quæ.nobilissima.ni.esset.hinc.fieret.nempe.hoc.egit.quod.pauci.ut.ne

avorum

avorum. id. est. aliorum. tantum. luce. luceret. juben'. id. planius. dici. pareo. sed. addita. lege. ut. imiteris. Virtutem. et. scientiam. à. prima. ætate. primæ curæ. habuit. utramque. auxit. ubi. perdunt. multi. in. aulis. Principum. hinc tanto. ipsi in. pretio. literati. et. pij. hinc. tantum. ipse. pretium. literatis. et. pijs pro. Joanne. Svvichardo. Moguntino. Electore. Conigsteiniæ. ditioni. pro. Ferdinando. Electore. Coloniensi. et. utriusque. Bavariæ, Duce. Westphaliæ. et. Angariæ, summo. cum. imperio. præfuit. pro. utroque. ad. IV. Augustos. ad. Sueciæ Regem. ad. Principes. diversos. ad. plura. Imperij. Comitia. legatus. gravissimisque. Reip. negotijs. adhibitus. consilia. non. ad. quæstum. retulit. sed. ad. conscientiam. novit. id. patriæ. hostis. qui. fidem. pecunia. frustra. tentavit. novit patria. pro. qua. semel. captivus. bis. exul. nunquam. non. curis. oneratus. demum Suecis. Westphaliam. vastantibus. Bonnæ. bonam. mortem. vitæ. et. exilij. metam reperit. hinc. cineres. et. spiritus. in. suam. quisque. patriam. redierunt hic. ad. Superos. illi. in. hoc. monumentum quod. desideratissimo. parenti

Fridericus. L. Baro. de. Fürstenberg. in. Snellenberg. Fürstenberg. Waterlapp Herdringen. Advocatus. hereditarius. in. Graffschafft. Dynasta. in. Obernkirchen Satrapa. in. Bilstein. Waldenburg. et. Fredeburg. Coloniensis. et. Paderbornensis consiliarius. intimus. et. V. ejus. fratres. et. IV. sorores cum. lacrymis. posuerunt.

Decessit. V. Id. Aug. An. M. DC. XLVI. Natus. an. LXX. menses. V. dies. IX requiescat. in. pace. Amen

EPITAPHIVM
Annæ Catharinæ de Petra, conjugis Friderici L. Baronis de Fürstenberg.

D. O. M. S

H. S. E

Anna Catharina. de. Petra. trium. Electorum. Trevirensium. Joannis. Lotharij et. Caroli Casparis. neptis. et. consanguinea. splendore. nobilissimæ. familiæ. et omnium. virtutum. ornamentis. nulli. secunda. VIII. liberorum. parens. An. M. DC. L VIII. V. Id. Mart. piè. ut. vixit. defuncta

Fridericus. L. Baro. de. Fürstenberg. in. Snellenberg. Fürstenberg. Waterlapp. Herdringen. Advocatus. hereditarius. in. Graffschafft. Dynasta. in. Obernkirchen Satrapa. in. Bilstein. Waldenburg. et. Fredeburg. Coloniensis. Electoris. intimus consiliarius. conjugi. carissimæ. cum. qua. annos. XIII. mens. IX dies. X. conjunctissimè. vixit

M. H. P

EPITAPHIVM
Friderici. L. Baronis. de Fürstenberg, Satrapæ in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, Attendoriæ sepulti.

D. O. M. S

H. S. E

Fridericus. L. Baro. de. Fürstenberg. in. Snellenberg. Fürstenberg. Waterlapp Herdringen. Advocatus. hereditarius. in. Graffschafft.Dynasta. in. Obernkirchen Coloniensis. et. Paderbornensis. consiliarius. intimus. Satrapa. in. Bilstein. Waldenburg. Fredeburg. qui. excellenti. ingenio prædítus. et. optimis. literis. in Germania. Italia. Gallia. excultus. insignem. in. colendo.Deo. religionem. in. juvanda. patria. caritatem. in. varijs. legationibus. et. S.R.I. Comitijs. prudentiam fidem. eloquentiam. in. dando. Principibus. consilio. integritatem. et. conscientiam. in. obeunda. morte. pietatem. et. constantiam. ostendit. ac. lenta. demum tabe. confectus. maximo. suorum. mærore. et. publico. patriæ. luctu. decessit Herdringæ. An.M DC.LXII.Non.Julij.inter.X.et.XI.horam.ante.meridiem. natus An.M.DC.XVIII.Prid.Kal.Novemb.

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis.Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I. Princeps. et. Com. Pyrmontanus. consiliario et.fratri.suo. carissimo. M.H.P

EPITAPHIVM
Vrsulæ Baronis de Fürstenberg, Decanissæ Herisiensis, in æde Herisiensi sepultæ.

D. O. M. S

H. S. E

Vrsula, Baro. de. Fürstenberg. nobilis. hujus. Collegij. Herisiensis. Decanissa quæ.in. hoc. dignitatis. gradu. non. solum. castissimis. moribus. religione. modestia.et.sedula.rei.divinæ.cura.alijs.præluxit.sed. insuper. admirabilis. in. egenos.et afflictos.homines.benignitatis.in.multis.ac.diuturnis. morbis. sustinendis.patientiæ. et.memoris.defunctorum. pietatis. exemplum. præbuit.demum.lento.morbo consumpta.piè.ut. vixit. obdormivit.in.Domino. An. M.DC.LXVII prid. Kal. Jul. ætatis.suæ. LIII

FERDINANDVS. Dei. et. Apostolicæ. Sedis Gratia. Episcopus. Paderbornensis Coadjutor. Monasteriensis. S. R. I.Princeps. et. Comes. Pyrmontanus sorori. suæ. carissimæ. M. H. P. An. M. DC. LXX.

Benevolo Lectori S.

Finieramus monumenta nostra, cum à Decano, & Collegio Cathedrali Osnabrugensi, sæpius desiderata Caroli Magni diplomata, & donationum literæ ex arcano tabulario nobiscum communicantur, quas ipse Carolus M. propria manu subscriptas, & annulo suo signatas olim Ecclesiæ Osnabrugensi, & Wihoni primo ejus Episcopo dedit. Hæ postquam ad Ferdinandum Episcopum ac Principem Paderbornensem, & Coadjutorem Monasteriensem perlatæ fuerunt, nihil ille, pro eminente inter Germaniæ Antistites ac Principes doctrina, acceptius, nihil, pro singulari antiquitatis cognitione ac studio, antiquius habuit, quàm ut ab omni mendo purgatas publicæ luci, & communi bono impertiret. Ac licet secundi diplomatis autographum vetustate exoletum, læsum etiam alicubi fuerit, ita tamen, ut legi potuerit, integrum mansit, majorque labor fuit, in prisco ævi illius charactere enodando. Quo in genere cum ipse Princeps apprimè versatus esset, facem lectioni accendit, adhibitisque testibus viris eruditis, utrumque diploma suæ integritati, ac fidei reddidit. Primum Ertvvinus Ertmannus interpolatum tantummodo, mutilumque in suo Chronico Osnabrugensi tradit, alterum nec ipse, nec Crantzius, nec Miræus alijque tàm exactum dedêre, quàm hic ex ipso autographo ijsdem planè verbis editum legitur. Cæterũ duplex nobis horum diplomatum publicandorum causa fuit. Altera ut quæ in monumentis saltus Teutoburgiensis, & deserti Sennæ, de Osneggo & Sinedi memoravimus, hic benevolus Lector certius cognoscat. Altera ut Caroli M. liberalitatem ac munificentiam erga primos Saxoniæ Episcopos testatiorem exhiberemus; Nec enim desunt hujus sæculi scriptores, in primis ex adversa religione Gryphiander tract. de Weichb c. 9. Winckelmannus lib. 2. de Not. Saxon. veteris. c. 5. & 9. alijq; post Lehmannum in Chron. Spirensi lib. 3. qui, ut jurisdictionem Episcoporum, eorumque Regalia jura convellant, aut ab Ottone M. primùm communicata persuadeant, Caroli M. diplomata supposititia, adulterina, & à Catholicis scriptoribus mala fide obtrusa, quin omnia Caroli M. privilegia nullibi, nisi in jactatione vulgi extare, temere audent asserere. Inter quæ cum primis reputant diploma Caroli M. Ecclesiæ Bremensi datum, recitatúmq; ab Adamo Bremensi in historia sua. Extat & Ferdensis Ecclesiæ diploma similis prope formæ, ac fidei à Carolo M. consignatum; utrumque à nobis, veri fiduciâ, ad ingressum initiúmque monumentorum supra allatum est. Neque aliud ferè obtendunt adversarij, quàm quod annus Incarnationis Dominicæ contra ævi illius morem adscriptus; qui etsi aliena manu accesserit, non proinde totum diploma invalidum damnandumve. Certè ea diplomata si, ut nos facimus, ex nativo suo colore, formaque scribendi protulissent, nulla facile dubitatio intervenire posset. Enimverò Osnabrugensis Ecclesiæ diplomata, quæ hic sistimus, aut fidem obtinent, aut nulla humana fides ex Cæsarum tabulis asserta valere debet. Leget igitur hic prudens antiquitatis æstimator ampla Episcopi bona, & privilegia, omne Regale, vel Sæculare judicium in subjectos sibi homines eidem donatum, & perpetuam de Regia potestate confirmatam absolutionem. Hic adversarij, qui tam iniquis oculis Sæcularem ac Regalem

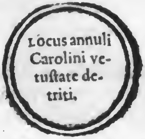
Episcoporum jurisdictionem aspiciunt, gratum nobis fecerint, si antiquiora, aut his similia à Carolo M. sæcularibus Principibus donata privilegia in medium attulerint. Haud interim dubium, quin reliquis Saxoniæ Episcopis, primæ donationum tabulæ, pari forma & liberalitate, iisdemque privilegijs à Carolo M. datæ, & consignatæ fuerint, quas aut temporum injuria subtraxit, aut vetustas abolevit, nisi inter tabularia adhuc pressæ teneantur. Nobis monumenta concludere non ante visum fuit, quàm & hoc Carolinæ liberalitatis monumentum cæteris haud ignobilius accederet, & ad posteritatis memoriam consecraretur.

Privilegium Caroli M. Imp. Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. Kal. Jan. An. III. Imperij, qui est annus Christi 803.

IN nomine Patris & Filij & Spiritus sancti Karolus serenissimus augustus a Deo coronatus magnus pacificus imperator romanum gubernans imperium qui & per misericordiam Dei rex francorum & langobardorum. Quicquid enim locis sanctorum venerabilium ob amorem domini nostri Ihesu Christi & reverentiam sanctorum cedimus vel condonamus hoc ad mercedis augmentum vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur notum sit omnibus fidelibus præsentibus scilicet & futuris qualiter donamus ad basilicam sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martirum Crispini & Crispiniani quam nos construximus in loco Osnabrugki & corpora illorum illuc transtulimus ubi præest vir venerabilis Wiho episcopus omne regale vel seculare judicium super suos servos & liddones & liberos malman & mundman & omnes utriusque sexus homines eidem æcclesiæ pertinentes quos modo possidet vel deinceps acquisierit & perpetuam de regia potestate confirmamus absolutionem ita ut nullus judex publicus dux comes vel vicecomes vel scultetus sive missi dominici per tempora discurrentes loca illius episcopatus ad placita habenda vel freda exigenda & parafreda aut aliquem de præscriptis eidem æcclesiæ pertinentem ad sua placita bannire vel ad mortem usquam terrarum dijudicare vel aliquo modo ullo unquam tempore aggravare audeant. Sed liceat præfato episcopo suisque successoribus & suo advocato res prædictæ æcclesiæ cum omnibus sibi pertinentibus quieto ordine possidere ordinare atque disponere. Et ut hæc auctoritas firmior ha-

beatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propria subter eam roborare decrevimus & de anulo nostro sigillare jussimus.

Signum Caroli pijssimi ac serenissimi Imperatoris

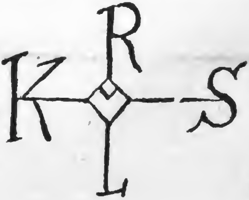
. . . . ad vicem Radoni

Data XIIII Kl Jan anno. III. Christo propitio Imperij nostri & XXXVI. regni nostri in Francia. atque XXX. in Italia. Indict. XI. Actum Aquis palacio publico in Dei nomine feliciter amen.

Privilegium Caroli M. Imp. Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. Kal. Jan. An. IIII. imperij qui est annus Christi 804.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Karolus imperator augustus romanum gubernans imperium qui & rex francorum & langabardorum nec non modo dominator & saxonum. Notum sit omnibus sanctæ Dei æcclesiæ fidelibus nostrisque præsentibus scilicet & futuris qualiter nos ob nostræ mercedis augmentum Wihoni Osnabrukgensi episcopo suæque æcclesiæ quam nos primam omnium in saxonia in honore sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martirum Crispini & Crispiniani construximus quoddam nemus vel forestum infra hæc loca situm. farnevinkil. rutanstein. angeri. osning. sinedi. bergashovid. drevensmeri. etanarfeld. dumeri. collaudatione illius regionis potentum cum omni integritate in porcis videlicet silvaticis atque cervis avibus & piscibus omnique venatione quæ sub banno usuali ad forestum deputatur ad similitudinem foresti nostri aquisgranum pertinentis in silva osningi in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione quod si quisquam hoc idem nemus nostro banno munitum sine prædictæ sedis episcopi licentia studio venandi vel silvam exstirpandi

vel aliquod hujusmodi negotium peragendi umquam intrare præsumpserit. sciat se tam divinæ quam & regiæ ultionis vindictam incursurum. necnon pro delicto sexaginta solidos nostri ponderis quos nobis pro banno violato deberi statuimus redditurum. Insuper vero eidem episcopo suisque successoribus perpetuam concedimus libertatem & ab omni regali servitio confirmamus absolutionem. nisi forte contingat ut imperator romanorum vel rex grecorum conjugalia federa inter filios eorum contrahere disponant tunc æcclesiæ illius episcopus omni sumptu à rege vel imperatore adhibito laborem simul & honorem illius legationis assumat & hoc ea de causa statuimus quia in eodem loco grecas & latinas scolas in perpetuum manere ordinavimus & nunquam clericos utriusque linguæ gnaros ibidem deesse in Dei misericordia confidimus. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propria subter eam roborare decrevimus & de anulo nostro sigillare jussimus.

Signũ Caroli pijssimi Imperatoris

Amalbertus ad vicem Ercanbaldi recognovi

Data XIIII Kl Jan anno. IIII. Christo propitio Imperij nostri & XXXVII. regni nostri in Francia.atque XXXI.in Italia. Actum Aquisgrani palatio in Dei nomine feliciter amen.

Hic post Caroli M. privilegia Osnabrugensibus concessa, quædam etiam Paderbornensis Ecclesiæ nostræ diplomata, à Ludovico Pio Imp. ejusq; filio Ludovico Germaniæ Rege, & Carolo Crasso Imp. Pij nepote data, atque ex autographis integerrima fide descripta subjungere placuit, ut Caroli M. erga primos Saxoniæ Episcopos liberalitatem filium ejus, ac nepotes imitatos aspiceret Lector; neque ex nostræ Ecclesiæ tabulario desideraret, quod ex alieno dedimus. Cæteras donationum antiquarum tabulas, quæ complures penes nos sunt, suo loco reddemus. Hæc tantummodò invitamento alijs esse cupimus, ut pari nobiscum studio Ecclesiarum suarum monumenta communicent, & patriæ historiam, cum summo posteritatis fructu, ac Cæsarum optimè de illis meritorum gloria, illustrent.

Privilegium Ludovici Pij Imp. Caroli M. filij, Paderbornensi Ecclesiæ datum IV. Non. Aprilis. An. VIIII Imperij, qui est annus Christi 822.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovvicus divina ordinante providentia Imperator Augustus. Si erga loca divinis cultibus mancipata propter amorem Dei ejusque in eis locis sibi famulantes beneficia potiora largimur præmium apud Dominum æternæ remunerationis nobis rependi non diffidimus. Igitur notum esse volumus cunctis fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris quia venerabilis vir Baderadus Episcopus Ecclesiæ quæ est constructa in honore sanctæ Mariæ semper Virginis & sancti Kiliani in loco qui dicitur Paderbrunno missa petitione deprecatus est ut prædictam sedem cum omnibus ad se juste & legaliter moderno tempore pertinentibus vel aspicientibus sub nostra tuitione & inmunitatis defensione cum rebus & mancipijs constitueremus quod ita & fecisse omnium fidelium nostrorum cognoscat industria. Præci-

pientes ergo jubemus ut nullus judex publicus vel quislibet ex judiciaria potestate in Ecclesias aut loca vel agros seu reliquas possessiones memoratæ Ecclesiæ quas moderno tempore infra ditionem imperij nostri legibus possidet vel quæ deinceps in jure ipsius loci voluerit divina pietas augeri ad causas judiciario more audiendas vel freda exigenda aut mansiones vel paratas faciendas aut fidejussores tollendos aut homines ipsius Ecclesiæ contra rationem distringendos nec ullas redibitiones vel inlicitas occasiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeat vel ea quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat. sed liceat memorato Episcopo suisque successoribus res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quas possidet quieto ordine possidere & nostro fideliter parere imperio. quicquid vero fiscus exinde sperare potuerit totum nos pro æterna remuneratione prædictæ Ecclesiæ ad stipendia pauperum & luminaria concinnanda concedimus qualiter melius delectet clericos in eadem sede degentes pro nobis conjuge & prole nostra Domini misericordiam exorare & ut hæc auctoritas per futura tempora melius conservetur manu propria subter firmavimus & anuli nostri inpressione signari jussimus

Signum Hludovvici serenissimi Imperatoris

Hirminmarus Diaconus ad vicem Fridagisi Abbatis recognovi

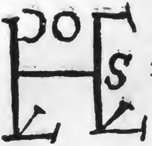
Data quarto Non. Aprl. anno VIIII Imperij domni Hludovvici pijssimi augusti. Indictione XV. actum aquisgrani palatio regio. In dei nomine feliciter amen.

Privile-

Privilegium Ludovici Regis Germaniæ, Ludovici Pij Imp. filij, Paderbornensi Ecclesiæ datum XI. Kal. Junij. An. XVII. regni, qui videtur esse annus Christi 842. aut 843. cæpit enim regnare Ludovicus Rex Germaniæ ab anno Christi 826. cum 18. Imperij Ludovici patris, sit sextus annus regni filij ejus homonymi, uti tum aliunde, tum ex literis ipsius Ludovici Regis constat apud Hundium in Salisburg. Metrop. tom. 1. pag. 225.

IN nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Hludovvicus divina favente gratia Rex. Si liberalitatis nostræ munere loca Deo dicata & necessitates ecclesiasticas per petitiones pontificum atque sacerdotum nostro relevamus munimine atque tuemur juvamine id nobis & ad mortalem vitam temporaliter transiendam & ad æternam obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter noverit sagacitas seu utilitas omnium fidelium sanctæ dei ecclesiæ nostrorumq; tam præsentium quam futurorum. Qualiter venerabilis Episcopus fidelisque noster Batheradus nomine veniens in procerum nostrorum præsentiam obtulit obtutibus nostris præceptum domni ac genitoris nostri Ludovvici serenissimi Imperatoris quod ipse facere jussit per petitionem præfati venerabilis Episcopi ad locum qui vocatur Paderbrunno constructum in honore sanctæ Mariæ semper Virginis & sancti Kiliani in quo præcepto continebatur inmunitas atque defensio seu tuitio domni Imperatoris genitoris nostri supra prædictum locum sed pro integra firmitate ac securitatis studio præfatus venerabilis Episcopus Bateradus deprecatus est mansuetudinem nostram ut ipsam defensionem atque tuitionem per nostræ mansuetudinis præceptum renovare dignaremur cujus petitioni ob amorem domini mei Iesu Christi & reverentiam prænominati venerabilis Episcopi seu animæ nostræ remedium libenti animo assensum præbentes tale auctoritatis præceptum ad ipsum sanctum locum fieri decrevimus quatenus sub quali defensione domni genitoris nostri fuit ita deinceps sub nostra tuitione & inmunitatis defensione cum omnibus ad se juste & legaliter pertinentibus permaneat. Præcipientes ergo jubemus ut nullus

judex publicus vel quislibet ex judiciaria potestate in Ecclesias aut loca vel agros seu reliquas possessiones memoratæ Ecclesiæ quas moderno tempore infra ditionem regni nostri legibus possidet vel quæ deinceps in jure ipsius loci voluerit divina pietas augeri ad causas judiciario more audiendas vel freda exigenda aut mansiones vel paratas faciendas aut fidejussores tollendos aut homines ipsius Ecclesiæ contra rationem distringendos nec ullas redibitiones vel illicitas occasiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeat vel ea omnia quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat. Sed liceat memorato Episcopo suisque successoribus res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quæ possidet quieto ordine possidere & nostro fideliter parere imperio. quicquid vero fiscus exinde sperare potuerit totum nos pro æterna remuneratione prædictæ Ecclesiæ ad stipendia pauperum & luminaria concinnanda concedimus quatinus melius delectet clericos in eadem sede degentes pro nobis conjuge proleque nostra domini misericordiam exorare. Hæc quippe auctoritas ut pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem & a fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ ac nostris verius credatur & diligentius observetur manu propria nostra subter firmavimus & anuli nostri impressione adsignari jussimus

Signum Domni Hludovvici serenissimi regis

Walto Subdiaconus ad vicem Witgarij Cancellarij recognovi

Locus annuli regalis vetustate deleti.

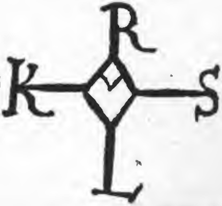
Data XI. Kal. Junij. anno Christo propitio XVII. regni Hludovvici serenissimi regis in Orientali Francia regnantis. Indict. VI. actum Frankonofurt palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Privilegium

Privilegium Caroli Crassi Imp. filij Ludovici Regis Germaniæ, Paderbornensi Ecclesiæ datum Anno Christi 887.

IN nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Karolus divina favente gratia serenissimus Imperator Augustus. Si locis deo dicatis nostræ imperialis potestatis benevolentiam impendamus hoc nobis ad æternæ remunerationis præmia capessenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet & futurorum cognoscat industria qualiter vir venerabilis nomine Biso Episcopus scilicet Ecclesiæ constructæ in honore sanctæ Mariæ semper Virginis & sancti Chiliani in loco qui dicitur Paderbrunno attulit in præsentiam nostram beatissimorum avorum nostrorum augustorum pijque genitoris nostri conscripta in quibus continebatur qualiter ipsi antecessores nostri jus præfatæ Ecclesiæ cum hominibus in ipsis rebus consistentibus sub illorum receperunt mundeburdo precatusque est mansuetudinem ut hoc ipsum a nostræ imperialis potestatis consensu fieri non recusaremus. Nos autē ob amorem domini & ob remedium animæ pij genitoris nostri cæterorumque antecessorum nostrorum nec non & pro nostræ mercedis augmento paternos mores sequentes & benignitati ejus consentientes ita fieri decrevimus. Præcipientes ergo jubemus ut nullus judex publicus vel quislibet ex judiciaria potestate in Ecclesias aut loca vel agros seu reliquias possessiones jam dictæ Ecclesiæ quas nunc infra ditionem regni nostri legibus possidet vel quæ deinceps in jura ipsius loci divina pietas voluerit augeri ad causas judiciario more audiendas vel freda exigenda mansiones vel paratas faciendas aut fidejussores tollendos aut homines ipsius Ecclesiæ contra rationem distringendos nec ullas redibitiones vel injustas occasiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeat vel ea quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat hominibus quoque famulatum ejusdem monasterij facientibus in hursteromarcu qui Saxonice malman dicuntur prædictum mundeburdum & tuitionem nostram constituimus ut etiam coram nulla judiciaria potestate examinentur nisi coram Episcopo vel advocato

quem ejusdem loci Episcopus elegerit. quicquid vero fiscus exinde sperare potuerit prædictæ Ecclesiæ ad stipendia pauperum & luminaria concedimus & ipse Episcopus cum omnibus rebus suis nostro fideliter pareat imperio & sub nostra consistat defensione quatinus ipsum fratresque ejusdem loci pro nobis dominum melius jugiterque exorare delectet. Et ut hæc nostræ consensionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem manu propria nostra subter eam confirmavimus & anuli nostri impressione assignari jussimus,

Signum Domni Karoli Serenissimi Imperatoris Augusti

Amalbertus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicappellani recognovi

Data XI. Kal. Octob. Anno dominicæ Incarnationis DCCCLXXXVII. Indictione V. Anno vero regni KAROLI serenissimi Imperatoris Aug. in Italia VII. in Francia V. in Gallia III. actum ad Lustinauua curte regali in Christi nomine feliciter amen,

Errata Typographica.

Pag. 8. *lin.* 22. *leg.* omninò nego. *pag.* 9. *lin.* 25. *leg.* monumentorum. *pag.* 13. *lin.* 25. *leg.* bis quidem. *pag.* 20. *lin.* 11. *leg.* Visurgim. *pag.* 27. *lin. ult. leg.* minæ. *pag.* 31. *lin.* 9. *leg.* metuebat. *pag.* 32. *lin.* 16. *leg.* totidemque. *pag.* 37. *lin.* 28. *leg.* pleraq; alia confecit. *pag.* 52. *lin.* 13. *leg.* vicerant. *lin.* 16. *leg.* Martiale. *pag.* 53. *lin.* 15. *leg.* honorario. *pag.* 54. *lin.* 21. *leg.* auctore Georgio Agricola. *pag.* 55. *lin.* 26. *leg.* in transitu. *in fin. leg.* præclusæ. *pag.* 57. *lin.* 24. *leg.* censebant. *pag.* 64. *lin. ult. leg.* promisit. *pag.* 70. *lin.* 7. *dele.* Caroli M. 4. *lin.* 25. *leg.* per Bojariam. *pag.* 105. *lin.* 5. *leg.* licentiam. *pag.* 110. *lin.* 4. *leg.* petitionem. *pag.* 119. *lin. penult. leg.* Themistocles. *pag.* 122. *lin.* 7. *leg.* Reginoni. *pag.* 126. *lin. penult. leg.* opima. *pag.* 138. *lin.* 5. *leg.* decollationis. *pag.* 150. *lin.* 10. *leg.* Panegyr.

Reliquis mendis, quæ oculos nostros fugerunt, benevolum Lectorem, pro sua humanitate ut ignoscat, obsecramus.

FINIS.